Poštarina plaćena u gotovu

RAD I DRUŠTVO

MJESEČNIK ZA DRUŠTVOVNO-GOSPODARSTVENE PROBLEME

Broj 12 God. II.

SADRŽAJ

Dr. DRAGO CEROVAC: ZAŠTITA RADNIKA I NAMJEŠTENIKA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Ing. VIKTOR HORVAT: SUVREMENE UNUTARNJE SEOBE I KRETANJA HRVATA

Prof. Dr. E. SLADOVIĆ; LJUDSKA RADNA SNAGA

V. DOVSKI: ORGANIZACIJA PREHRANE RADNIKA I NAMJEŠTENIKA PRIRADNIH PODUZEĆA

B. P.-Ć.: PEDESET GODINA RADNIČKOG OSIGURANJA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI

Prof. Dr. E. SLADOVIĆ; PITANJE CIJENA U DIRIGIRANOM NARODNOM GOSPODARSTVU

V. D.: Nacionalistički pokret među waleškim radništvom u Engleskoj — Nezadovoljstvo i razcjep među radništvom u Sjedinjenim Državama — Njemačko-francusko izpreplitanje na području rada i veleobrtne proizvodnje — Međunarodni kongres obrtnika

Dr. I. D.: Izmjena §-a 219. obrtnog zakona — Izmjena §-a 221 obrtnog zakona

STJ. B.: Družtvovni zadatci ustaškog pokreta prema novom propisniku — Nova nadležnost državnih oblasti u družtvovno-političkim poslovima — Osnutak savjetovnog odbora za naučnike i mlade namještenike — Novi propisi o radu na nedjelje i blagdane Zdravstvena zaštita državnih namještenika — Anketa rudarskih radnika i namještenika

Indeks troškova života za mjesec listopad i studeni 1942.

IZDAJE:

HRVATSKA RADNIČKA KOMORA

Odgovara povjerenik Vjekoslav Blaškov

PROSINAC ZAGREB 1942.

NAJLJEPŠE i NAJJEFTINIJE
BOJADISE i ČISTI ODIJELA

V. JELINEK

Glavna radionica:
Bužanova 26
Brzoglas 93-92

Sabirnice:

Gajeva	25	Brzoglas	33-90
Ilica	37	„	22-272
Ilica	148-a		
Trg Burze	1	„	24-466

ZAŠTO
›JAVA‹?

JER JE
ZDRAVA!

Bila crna ili
bijela,
KAVA

ŽELI SVOJIM MUŠTERIJAMA SRETAN BOŽIĆ I NOVU GODINU

PROIZVODI "JAVA" ZAGREB
VLAŠKA UL. 101

RAD
I
DRUŠTVO

MJESEČNIK ZA DRUŠTVOVNO-GOSPODARSTVENE PROBLEME

GODIŠTE II.

IZDAJE:
HRVATSKA RADNIČKA KOMORA

ZAGREB
1942.

SADRŽAJ

Svezak 1

Petar Ilinić: Društvovno i gospodarsko oblikovanje suvremene Hrvatske 1
Xenos: Hijerarhija i društveni red 10
Grahovac Albert: Kolektivni ugovor i radnički pokret 21
Gašparović dr. Zlatko: Prva hrvatska knjiga o sociologiji sela (Dr. Ing. Slavoljub Dubić »Sociologija sela«) 29
I. P.: Zajednički temelji i posljedice kapitalizma i boljševizma . 30
Dal.: Izvješće Hrvatskog državnog društvovno-gospodarskog zavoda br. 4 i 5. 31
S. M.: Dvije uspjele ankete Radničke Komore:
I. Anketa o obiteljskim prilikama radnika i namještenika . 33
II. Anketa o nepismenima 35
Brojitba umrlih radnika i privatnih namještenika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u mjesecu listopadu 1941. godine . . . 37
Društvovno-gospodarski pregled 39
Indeks troškova života za radnika samca u Zagrebu mjeseca siječnja 1942. 42

Svezak 2—3

Blaškov Vjekoslav: Novi duh u radnim odnosima 45
Ilinić Petar: Šufflay (Povodom godišnjice njegove smrti) . . 48
Cerovac dr. Drago: Novo uređenje nadzorničtva rada . . . 62
Peršić dr. Nikola: Seosko i gradsko stanovničtvo 66
Xenos: Hijerarhija i družtveni red 70
B. S.: Hrvatska seljačka gospodarska zajednica 78
O. M.: Tri politička mita: Demokracija, socijalizam, liberalizam . 82
V. H.: Hrvatsko-njemačko utanačenje o družtvovnom osiguranju hrvatskih radnika zaposlenih u Njemačkoj 86
Horvat ing. Viktor: Seobe Europljana 88
R. M. ing.: O stručnoj naobrazbi radničtva u Ukrajini 99
Gašparović dr. Zl.: Etnološka razmatranja Bosne 92
Ing. K.: Hrvatsko radničtvo zaposleno u Njemačkoj 93
Indeks troškova života za mjesec veljaču i ožujak 1942. . . . 95

Svezak 4—5

Sladović prof. dr. Eugen: Rad prema ideologiji triju suvremenih evropskih revolucija 133
Vojan dr. Nikola: Rase i družtvo 152
Baković ing. Mladen: Suzbijanje nezaposlenosti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 161

O. M.: Liberalizam — nosilac bijede rada 165
Ilinić Petar: Između dva rata 176
Horvat ing. Viktor: Suvremene nutarnje seobe i kretanje Hrvata 189
P. I.: O prelomu Europe (Povodom knjige Ivana Oršanića) . . 206
Indeks troškova života za mjesec travanj 211
Brojitba umrlih radnika i privatnih namještenika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u mjesecu ožujku 1942. godine . . . 212

Svezak 6—7

Filipović dr. Stanko: Obrt u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj . . . 225
Horvat ing. Viktor: Suvremene nutarnje seobe i kretanja Hrvata 231
Siebert prof. Dr. Wolfgang: Izobrazbena pripomoć u naukovnom odnosu 243
Sladović prof. dr. Eugen: Družtvovna čast u radno-pravnom odnosu prema modernom njemačkom radnom pravu . . . 247
Capponi R. Ennio: Talijanski udružbeni sustav 257
Cerovac dr. Drago: Novo družtvovno uređenje Nezavisne Države Hrvatske 266
Sladović prof. dr. Eugen: Ideje novoga njemačkoga naučničkog prava 273
Sladović prof. dr. Eugen: Zavod za radno pravo na pravnom fakultetu sveučilišta u Berlinu 277
Indeks troškova za mjesec svibanj i lipanj 1942. 282

Svezak 8—9

Sladović prof. dr. Eugen: Pravo vlastničtva na proizvod rada . . 301
Dovski V.: Stanbeno pitanje i suvremene metode njegova rješavanja 316
Cerovac dr. Drago: Razvitak zakonodavstva za zaštitu radničke mladeži 322
Horvat ing. Viktor: Suvremene nutarnje seobe i kretanja Hrvata 338
Rentrop Wilhelm i Kayser Hansgeorg: Bit i svrha gospodarstva nekad i danas 352
B. S.: Novi prehranbeni sustav u Hrvatskoj 360
Dovski V.: Družtvovna zaštita poljodjelskih radnika 363
Gašparović dr. Zl.: O vojnom gospodarstvu 369
„ Knjiga o srpskim neistinama o Hrvatima 371
Indeks troškova života za mjesec srpanj 1942. 373

Svezak 10—11

Sladović prof. dr. Eugen: Dirigirano narodno gospodarstvo mjesto ekonomskih zakona u suvremenoj družtvonoj i pravnoj državi 397
Cerovac dr. Drago: Novi sustav uređenja radnih odnosa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 425
Latković dr. Božidar: Rad kao čimbenik narodnoga gospodarstva 435

Dovski V.: Stanbeni domovi na zadružnoj podlozi 445
Horvat ing. Viktor: Suvremene nutarnje seobe i kretanja Hrvata 451
Raković ing. Mladen: O potrebi, da se radnik stručno izobrazi . 464
Gašparović dr. Zl.: Prva hrvatska knjiga o matematskoj brojitbi . 470
Indeks troškova života za mjesec kolovoz i rujan 1942. . . . 472
Oblastne odluke 476

Svezak 12

Cerovac dr. Drago: Zaštita radnika i namještenika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 497
Horvat ing. Viktor: Suvremene unutarnje seobe i kretanje Hrvata 518
Sladović prof. dr. Eugen: Ljudska radna snaga 530
Dovski V.: Organizacija prehrane radnika i namještenika priradnih poduzeća 540
P.-Ć. B.: Pedeset godina radničkog osiguranja u Hrvatskoj i Slavonji 548
Sladović prof. dr. Eugen: Pitanje cijena u dirigiranom narodnom gospodarstvu 556
D. V.: Nacionalistički pokret među waleškim radništvom u Engleskoj — Nezadovoljstvo i razcjep među radništvom u Sjedinjenim Državama Amerike — Njemačko-francusko ispreplitanje na području veleobrtne proizvodnje — Međunarodni kongres obrtnika 562
B. Stj.: Društveni zadaci ustaškog pokreta prema novom propisniku — Nova nadležnost državnih vlasti u društvovno-političkim poslovima — Osnutak savjetodavnog odbora za naučnike i mlade namještenike — Novi propisi o radu u nedjelju i blagdane — Zdravstvena zaštita državnih namještenika — Anketa rudarskih radnika 564

R A D I D R U Š T V O
MJESEČNIK ZA DRUŠTVOVNO-GOSPODARSTVENE PROBLEME
BROJ 12 PROSINAC 1942. GOD. II.

ZAŠTITA RADNIKA I NAMJEŠTENIKA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Osnovne misli družtvovne politike u ustaškoj državi

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bila je družtvovna politička djelatnost usredotočena u ministarstvu udružbe. Nakon provedenog preuredjenja državne vlade, rukovodi tom djelatnošću glavno ravnateljstvo za udružbu i družtvovnu skrb ministarstva unutarnjih poslova. Zadatak je tog ministarstva biti nosilac i stvaralac nove družtvovne politike u duhu ustaških načela, posebno u duhu tih načela pripremiti i izgraditi novo družtvovno zakonodavstvo.

Težište suvremene družtvovne politike leži u djelatnosti za družtvovnu zaštitu i podizanje radnika i namještenika. Ova djelatnost osnovana je na ovim pravilima ustaških načela: Temelj svake vrijednosti je samo rad, a temelj svakog prava jest samo dužnost... Stoga u hrvatskoj državi rad označuje stupanj vrijednosti svakog pojedinca i ima predstavljati temelj cjelokupnog narodnog gospodarstva. Veleobrt, obrt, kućno rukotvorstvo i trgovina imaju biti ruka pomoćnica sveukupnom seljačkom i obćem narodnom gospodarstvu. Te grane života imaju biti polje častnog rada i vrelo dostojnog života radnika, a ne sredstvo gomilanja narodne imovine u rukama glavničara.

Družtvovna politika u novoj državi mora se uskladiti i sa pravilima Propisnika o zadaći, ustrojstvu radu i smjernicama »Ustaše« hrvatskog oslobodilačkog pokreta« koji odredjuje da »Ustaša« kao radni pokret provodi sliedeće:

a) naučava, da rad označuje stupanj vriednosti svakog pojedinca,
b) ističe načelo dužnosti savjestnog rada, te to i provodi putem radne službe,
c) visoko poštuje svakog radnika bilo duhovnog, bilo tjelesnog,
d) čini sve, kako bi svojim savjetom i radom unapredio blagostanje narodne države.

»Ustaša« kao družtvovni pokret uzkladjuje probitke svih stališa hrvatske narodne zajednice, te upućuje stalno na to, da je probitak zajednice uviek pred probitkom pojedinaca. Zato:

a) priučava svoje članove, pristaše i narod na novi družtvovni poredak u kojem će svi stališi i sva zvanja naći smisao svojeg obstanka u skladnoj suradnji i službi obćim probitcima hrvatske narodne zajednice.
b) odgaja pripadnike svih stališa u uzajamnom štovanju i ljubavi, te u njima budi i razvija sviest da svi zajedno, kao djeca jedne majke domovine, predstavljaju nedjeljivu narodnu cjelinu, jaku samo onda, ako je

podjednako pravedno izgradjena i pravilno uredjena u svim svojim dijelovima.

c) proučava i širi znanje o svim družtvovnim pitanjima razmatrajući ih s gledišta suradnje stališa na nacionalističkoj podlozi, za razliku od glavničarstva i marksističkog promicanja borbe stališa na internacionalnoj podlozi.

d) ističe i svakom prilikom povodi načelo, da svatko tko ima pravo i dužnost, a onaj, koji radi, da ima pravo na dostojan život i pravednu nagradu za svoj rad, bio on duhovni ili tjelesni radnik,

e) provodi na svim područjim svoga rada načelo družtvovne odgovornosti i dužnosti prema zajednici.

U svome izvještaju na prvom zasjedanju hrvatskog državnog sabora od 28. II. 1942. ministar udružbe, naročito je prikazao razliku izmedju družtvovne politike, koja se je vodila za vrieme bivših vladavina na temelju liberalističko glavničarskih načela i nove družtvovne politike koju provodi hrvatska državna vlada na temelju ustaških načela.

On je u svome govoru iztaknuo napose sliedeće: »Nova družtvovna politika, nije više blieda maska da se njome prikrije prostota. Ona je sada sadržaj cjelokupne državne i gospodarske politike. Ona nije više jedan osamljeni zasječak narodnog života, pomoćni stroj vlastodržca, nego je organični, sastavni dio tog života i svih nastojanja. Družtvovna politika u ustaškoj državi je uzkladjivanje svih onih činbenika, koji sudjeluju u zajedničkom radu u narodnom i državnom gospodarstvu, u cilju pravednoga raspodjeljivanja svih radom stvorenih vriednosti prema vriednosti izvršenog rada bilo koje vrsti.

Takova družtvovna politika nema gotovo ništa, osim izvjestnih posve tehničkih sličnosti, sa starom družtvovnom politikom. Zato se i ovo ministarstvo nije prozvalo ministarstvo socijalne politike, nego ministarstvo udružbe, jer je njegov zadatak mnogo svestraniji, mnogo veći, mnogo značajniji od samog starog pojma socijalne politike. Sadanji pojam obuhvaća sve ono, što nailazi na širokom području uskladjivanja svih činbenika u narodnom gospodarstvu. Tu je uključeno kako uredjivanje radnih odnosa tako i briga i skrb za nemoćne, osiguranje svih suradnika u najširem obimu, briga za sve pripadnike naroda u svakom času i mjestu, kada i gdje im je ta briga potrebna.

Pače i družtvovni poslovi i odnosi, koji su do sada bili prepušteni sami sebi i razvijali se u pravcu obće anarhije, nadzirani samo policijski i oni su kao važan činbenik u radu, koga na mnogobrojnim područjima narodne djelatnosti vrše pojedinci, podvrgnuti brizi i nadzoru ovog ministarstva, da odista budu na korist narodu i državi.

Novo ministarstvo moralo je započeti gotovo posve od početka i iz temelja, jer na područje prave družtvovne politike nije bilo u bivšoj državi ništa ozbiljna i zdrava učinjeno. Ono što je bilo učinjeno na području same družtvovne zaštite odisalo je starim liberalističkim duhom, nagrdjeno još više beogradskim čaršijskim duhom skrajne pokvarenosti«.

U daljem našem prikazu upodpuniti ćemo ove misli ministra udružbe, time što ćemo prikazati obnavljačku djelatnost ustaške državne vlade u duhu spomenutih družtvovno političkih načela.

Ministarstvo udružbe, odnosno sada glavno ravnateljstvo za udružbu i družtvovnu skrb provodi družtvovnu politiku sa svoja dva odjela: Prvi odjel družtvonog osiguranja i skrbi, a drugi odjel družtvovnih poslova. Prvi odjel rukovodi poslove radničkog i namještenićkog družtvovnog osiguranja, poslovima posredovanja rada i pomaganja nezaposlenih radnika, poslovima nadzorničtva rada u tehničkom i zdravstvenom pogledu te poslovima zaposlenja stranih radnika. Ovaj odjel vodi brigu o hrvatskim izseljenicima te dosljedno tome i brigu o brojnim hrvatskim radnicima, koji su zaposleni u Njemačkoj. U okviru djelatnosti na polju družtvovne skrbi ovaj odjel vodi brigu za družtvovnu pomoć; (»oblast Pomoć«), brigu za zaštitu obitelji i djece kao i brigu za ratne ozljedjenike. Težište djelatnosti odjela družtvovnih poslova ministarstva udružbe leži u pravnoj i družtvovnoj zaštiti posloprimaca koju provodi preko odsjeka za radne odnose i za staleško prosvjetni uzgoj. Ovaj odjel nadzire i djelatnost staleških postrojba i družtava.

Medju javnim ustanovama koje provode osobito djelatnost družtvovne politike, treba spomenuti Središnjicu osiguranja radnika, koja provodi družtvovno osiguranje radnika i namještenika temeljem propisa zakona o osiguranju radnika iz god. 1922, odnosno temeljem propisa zakonske odredbe o likvidaciji Središnjeg ureda za osiguranje radnika i osnutku novog nosioca radničkog osiguranja od 21. svibnja 1941, kao i temeljem propisa zakonske odredbe o promjenama i nadopuni zakona o osiguranju radnika iz god. 1922 od 30. travnja 1942. Središnjica osiguranja radnika ima svoje podružnice u Zagrebu, Karlovcu, Dubrovniku, Sarajevu, Tuzli, Banjaluci, Osijeku i Zemunu. Kao njezin organ SOR-a djeluje i ustanova Namještenićko osiguranje »Merkur« kod kojega mogu biti po zakonu o osiguranju radnika osigurani oni posebnički namještenici, koji su članovi »Merkura« družtva trgovačkih i privatnih namještenika u Zagrebu. Ove ustanove provode osiguranje radnika u slučaju bolesti, u slučaju nesreće, kao i i u slučaju iznemoglosti, starosti i smrti. Jednako ove stanove provode djelatnost sabiranja prinosa i pružanja obiteljskih potpora radnicima i namještenicima temeljem Naredbe o obiteljskim doplatcima radnika i namještenika od 28. IV. 1942. Ističemo da radnici i namještenici zaposleni kod rudarskih i talioničkih poduzeća nisu osigurani kod Središnjice osiguranja radnika, nego kod Glavnih bratinskih blagajna u Zagrebu i Sarajevu. Ove blagajne stoje pod nadzorom glavnog ravnateljstva za rudarstvo ministarstva narodnog gospodarstva. Na osiguranje za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti, obvezani su prema propisima zakona o osiguranju radnika samo radnici koji obavljaju fizičke poslove, dok ovu granu osiguranja za posebničke namještenike, koji vrše u glavnom umne poslove, provode prema propisima posebnog zakona o mirovinskom osiguranju namještenika, Mirovinski zavodi za posebničke namještenike u Zagrebu i Sarajevu.

Posredovanja rada i pomaganje nezaposlenih radnika i namještenika vrši Glavna uprava za posredovanje rada u Zagrebu sa svojim djelatnicima Javnim uredima rada u Zagrebu i Sarajevu.

Službu nadzorničtva rada u tehničkom i medicinskom pogledu vrši Glavno nadzorničtvo rada u Zagrebu kao posebni odsjek glavnog ravna-

teljstva za udružbu kod ministarstva unutarnjih poslova. Kao organi Glavnog nadzorničtva rada djeluju oblastna nadzorničtva rada u Zagrebu, Osieku, Sarajevu i Omišu.

Posloprimačke stručne i stališke postrojbe

Hrvatska radnička komora ima sjedište u Zagrebu podružnice u Sarajevu i Omišu, a izpostave i povjereničtva u svim većim mjestima u kojima je zaposlen veći broj radnika i namještenika. Radničke komore osnovane su prema propisima zakona o zaštiti radnika iz god. 1922, kao klasna pretstavničtva radnika dok je u novoj državi osnovana Hrvatska radnička komora kao ustanova javno pravne naravi za družtvovnu i pravnu zaštitu radnika i namještenika. Ova je komora obnovljena temeljem zakonske odredbe o osnutku Hrvatske radničke komore u Zagrebu od 12. I. 1942.

Stališke postrojbe posebničkih posloprimaca jesu Hrvatski radnički savez, Hrvatski savez grafičkih radnika i Hrvatski savez privatnih namještenika.

Ove stališke postrojbe osnovane su temeljem odredbe Poglavnika od 25. XI. 1941 o osnutku Glavnog saveza staleških postrojbi. One djeluju pod vodstvom državnog savezničara i svrstane su unutar Glavnog stana hrvatskog ustaškog pokreta. Unutarnje ustrojstvo ovih staleških postrojbi uredjeno je posebnim propisnicima kojima ove postrojbe na temelju ustaškog vodstva i ustaške stege, djeluju na odgoju i družtvovnom podizanju svog članstva u okviru hrvatske narodne zajednice. Družtvovna politička djelatnost ovih postrojbi sastoji se u davanju pobude za pravilno rješavanje družtvovnih i gospodarskih pitanja.

Stručne zajednice posloprimaca jesu ustanove javnog prava, osnovane temeljem propisa zakonske odredbe o uredjenju radnih odnosa od 30. IV. 1943. kao stališka stručna predstavničtva pojedinih vrsta posloprimaca. Ove stručne zajednice imaju jedini cilj sklapati u ime posloprimaca jedinstvene skupne ugovore za odredjenu priradnu struku sa onom stručnom zajednicom poslodavaca ili priradnom komorom, koja na strani poslodavaca predstavlja ovu priradnu struku. Stručne zajednice osnivaju se odlukom ministra unutarnjih poslova prema priedlogu glavnog ravnateljstva za udružbene poslove za sve grane priradne djelatnosti. One nemaju izravnog članstva iz redova radnika i namještenika, već ih sačinjavaju odredjeni broj predstavnika radnika i namještenika, koje na priedlog pojedinih staliških postrojbi imenuje državni pouzdanik rada. Posloprimačke predstavnike u stručnim zajednicama predlažu spomenute stališke postrojbe i postrojbe radnika i namještenika njemačke narodne skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Sve upravne poslove stručnih zajednica posloprimaca obavlja Hrvatska radnička komora u Zagrebu.

Ustanove koje smo ovdje spomenuli utječu na provedbu državne družtvovne politike, odnosno ovu same provode kao stališka predstavničtva posloprimaca. U red ustanova ove vrsti može se ubrojiti i Ured za zaštitu radničke mladeži kod Upravnog zapovjedničtva ustaške mladeži. Ovaj ured osnovan je temeljem zakonske odredbe o naučnicima, mladim radnicima i mladim namještenicima od 30. IV. 1942. sa zadatkom da pomaže glavnom ravnateljstvu za udružbene poslove i ostalim organima državne vlade, kod provedbe u život propisa spomenute zakonske odredbe u pogledu zaštite radničke mladeži.

U novoj državi nemože radnik biti bezkućnik

Već prvih dana nakon povratka Poglavnika u domovinu, proglašena je zakonska odredba, koja je osobito značajna, jer je najbolje pokazala smjernice kojima će se kretati daljnja družtvovno politička djelatnost u novoj državi. To je zakonska odredba od 29. IV. 1941. o gradnji hrvatskih radničkih obiteljskih domova. Tom zakonskom odredbom odredio je Poglavnik iznos od sto miliona kuna za gradnju obiteljskih kuća za hrvatske radnike. Graditi se imaju radničke kuće sa malim vrtom, na toj osnovi, da radnici plaćanjem stanarine, odkupe i postanu vlastnici tih kuća. Ova osnovna odredba upodpunjena je zakonskom odredbom o osnivanju domova od 25. svibnja 1941. kojom je spomenutom Uredu povjereno da vodi djelatnost oko izgradnje hrvatskih radničkih domova. Već 10. lipnja 1941. Poglavnik je osobno prisustvovao posveti temelja prvog hrvatskog radničkog obiteljskog naselja u Zagrebu, koje je naselje dobilo ime Oca Domovine dr. Ante Starčevića. U tom naselju već su izgradjena 84 radnička doma, tako da je na dan proslave prve godišnjice Nezavisne Države Hrvatske, Poglavnik svojom zakonskom odredbom predao dvojici radnika sa brojnom djecom prve dvije radničke obiteljske kuće. Dne 2. svibnja 1941. podpisao je Poglavnik povelju o izgradnji radničkog naselja Eugena Kvaternika u Sisku, u kojem se naselju imade izgraditi 52 radničke kuće. Dne 3. kolovoza 1941. podpisao je Poglavnik povelju o izgradnji naselja Stjepana Radića u Varaždinu, gdje se gradi 26 domova, iz državnih sredstava, a velika mjestna tvornica tekstila izgradjuje jednaki broj domova iz svojih sredstava. Dne 10. kolovoza 1941. obavljena je posveta temelja radničkog naselja Stipe Javora u Karlovcu, gdje se gradi 48 domova. U Banjaluci započela je istovremeno izgradnja radničkog naselja sa 64 doma, u Osieku se izgradjuje radničko naselje Mije Babića i popa Luke Imbrišimovića sa 98 domova. U Sarajevu je iste godine započela izgradnja radničkog naselja Husein-bega Gradaščevića sa 200 domova. Ukupno se u god. 1941. počelo izgradjivati osam naselja sa 672 doma.

Temeljna misao ove djelatnosti jest: hrvatski radnik ne može i ne smije biti bezkućnik, već osoba, koja će u družtvovnome pogledu biti izjednačena sa ostalim družtvenim stališima. Treba uzeti u obzir da posao oko izgradnje radničkih naselja, kako je to izričito iztaknuto u obrazloženju same zakonske odredbe o izgradnji radničkih i obiteljskih domova, predstavlja početak velike djelatnosti u tom pravcu. Stoga se ovom djelatnošću u znatnijoj mjeri omogućuje rješavanje stanbenih potežkoća, kao i zaposlenje velikog broja radnika i podizanje domaćeg obrta, čiji su pripadnici u tom radu uposleni.

Značenje zakonske odredbe o najnižim nadnicama radnika i najnižim plaćama namještenika

Propisi, koji su u pogledu zaštite radničke nadnice postojali u bivšoj državi, nisu bili dovoljni da zaštite osnovne gospodarske probitke radnika i namještenika. U prvim danima života nove države opazilo se da su radničke nadnice daleko ispod onog najmanjeg iznosa koji je potreban za pokriće najnužnijih troškova života radnika i namještenika. Stoga je početkom mjeseca srpnja 1941., uputio ministar udružbe poziv poslodavcima, da svojim posloprimcima dadu jednokratnu pomoć u obliku jednomje-

sečne plaće, što su i oni učinili iako to nisu bili dužni po sili zakonskih propisa. Dne 15. VII. 1941. proglašena je zakonska odredba o najnižim nadnicama radnika i najnižim dopustivim plaćama posebničkih namještenika, kojom je odredjeno da svim radnicima i namještenicima, uz stalni iznos najniže nadnice pripada i skuparinski doplatak, koji je promjenljive naravi. Najniža nadnica za radnike iznosi četiri kune na sat, a najniža plaća namještenika 1.200 kuna. na mjesec. Radnicima pripada skuparinski doplatak od dvije odnosno tri kune na sat, a namještenicima od 200 odnosno 400 Kuna na mjesec. Ova naredba imala je najveće družtvovno značenje jer je u času kad su radničke plaće bile na suviše nizkom stupnju, omogućila njihovo primjereno povišenje. Ovom odredbom zaštićene su mnoge kategorije posloprimaca, koje prijašnji propisi o najnižim nadnicama radnika nisu uobće zaštićivali. Ove najniže dopustive nadnice i plaće i danas su u krieposti, iako je sama zakonska odredba izgubila svoju prvotnu svrhu. Nakon donošenja zakonske odredbe o Državnom uredu za oblikovanje ciena i nadnica od 19. X. 1941. nije se više moglo visinu skuparinskog doplatka razmjerno prilagoditi povišenju troškova života radnika i namještenika Zakonska odredba od 15. VII. 1941. imala je veliko družtvovno i političko značenje u prvom redu iz razloga koje smo gore spomenuli, a zatim iz ovih dviju važnih razloga: što je sadržavala ovlaštenje ministru udružbe, da naredbenim putem može odrediti uvodjenje obiteljskih doplataka za radnike i namještenike i što je sadržavala ovlaštenje velikim županama da naredbenim putem mogu odrediti najniže dopustive nadnice poljodjelskih radnika.

Obiteljski doplatci radnika i namještenika

Misao pomaganje i zaštite radničke obitelji već je dovoljno izražena u Poglavnikovoj zakonskoj odredbi o izgradnji radničkih obiteljskih domova, a još više dolazi ta misao do izražaja u Naredbi ministra udružbe o obiteljskim doplatcima radnika i namještenika od 28. IV. 1942. Proglašenje ove naredbe predstavlja veliko djelo na polju izgradnje družtvovnog zakonodavstva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ovom se naredbom radnicima i namještenicima, uz stanovite uvjete osigurava obiteljski doplatak od 105 Kuna mjesečno za svako neobskrbljeno diete, kao i za ženu ako posloprimac uzdržava barem dvoje djece. Prinos za obiteljski doplatak ubiru ustanove radničkog osiguranja, a dužni su ga uplaćivati svi radnici i namještenici kao i njihovi poslodavci. Ustanove radničkog osiguranja vrše i izplatu obiteljskog doplatka.

Novom naredbom predvidjen je razmjerno veći obiteljski doplatak nego n. pr. u Italiji i Slovačkoj. To je omogućeno uslied toga što je izkorišćeno postojeće naše družtvovno osiguranje, radničko i rudarsko i s tim osiguranjem povezana je nova grana družtvovnog osiguranja, tako da upravni troškovi njegove provedbe svedeni su na najnižu mjeru.

Izplata obiteljskih doplatka, osim za prva četiri mjeseca, vršit će se u tekućem tromjesečju za prošlo tromjesečje. Za prve mjesece odredjena je dvomjesečna izplata kako bi radnici i namještenici što prije osjetili blagodati ove naredbe. Obveza plaćanja ovih prinosa i pravo na obiteljske doplatke, za mjesec lipanj i srpanj 1942. vršene su u rujnu i listopadu iste godine. U republici slovačkoj prema slovačkom zakonu o obiteljskim doplatcima, vrši se izplata obiteljskih doplataka polugodišnje, u proljeće

i jesen. To je potrebno ne samo radi namicanja glavnice za izplatu već i zbog toga da ustanove družtvovnog osiguranja mogu svladati poslove oko isplate desetaka i desetaka tisuća ovih doplataka. Za samu obitelj osiguranika, bolje je da prima doplatke četvrtgodišnje. Na taj način mogu se nabavljati potrebni odjevni predmeti za kojih su predvidjene u većini četvrt godišnje doznake.

Kod ovako uredjenih izplata obiteljskih doplataka dobivaju obitelji hrvatskih radnika i namještenika prilično znatne iznose svake jeseni, zime i proljeća i ljeta i to:

obitelji sa ženom i djetetom	315 Kuna
obitelji sa ženom i dvoje djece . . .	945 Kuna
obitelji sa ženom i troje djece . . .	1.260 Kuna
obitelji sa ženom i četvero djece . .	1.575 Kuna
obitelji sa ženom i petero djece . . .	1.890 Kuna
obitelji sa ženom i šestero djece . . .	2.205 Kuna
obitelji sa ženom i sedmero djece . .	2.520 Kuna

Ove brojke riečito govore, kolike će koristi od ove naredbe imati radničke i namještenićke obitelji.

Pri sadašnjoj prosječnoj osiguranoj nadnici od oko 50 Kn, za okruglo 240.000 (brojitba Središtnjice osiguranja radnika od 10. IV. 1941. do 31. XII. 1941. izkazuje prosječno broj osiguranika u NDH. 242.763) može se predvidjati, da će se prikupiti godištnji prinos od 300 miliona Kuna. Od toga će odpasti na upravu 15 miliona godištnje, zatim za pričuvu 6 miliona godištnje, a ostatak od 279 miliona Kuna (oko 93%) utrošit će se svake godine za izplatu obiteljskih doplataka radnika i namještenika. Nema sumnje, da će obiteljski doplatci kao nova grana družtvovnog osiguranja znatno pridonieti poboljšanju života radničkih i namještenićkih obitelji.

Temelji družtvovne zaštite poljodjelskih radnika

U spomenutoj zakonskoj odredbi o odredjivanju najnižih dopustivih nadnica i plaća za radnike i namještenike, ustanovljeno je da će veliki župani odrediti najniže dopustive nadnice poljodjelskih radnika. Veliki župani udovoljili su svojo zadaći vrlo savjestno i odredili su plaće privremenih i stalnih radnika te nadnice za pojedine vrste radnika u god. 1941., dok su god. 1942. naredbe odnosno oblastne odluke velikih župana osnovane na posebnom ovlaštenju državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica. Naredbe velikih župana u tom pogledu najbolje pokazuje raznolikost našeg gospodarskog života, te dokazuju, da se pitanje plaće i nadnica poljodjelskih radnika uistinu ne može jedinstveno urediti za cielo državno područje. Veliki župani odredili su takove najniže nadnice i plaće, kojima je uistinu osiguran dostojan ljudski život poljodjelskih radnika, tog zapostavljenog družtvovnog sloja, o kojemu nitko prije nije vodio potrebnu brigu.

Kod odredjivanja tih nadnica nisu se Veliki župani držali jednog sustava. To je naročito vidljivo iz činjenice, što neke velike župe odredjuju nadnicu po satu, druge to čine odredjivanjem najniže nadnice po danu i to tako da je odredjena najviša granica, a treće odredjuju samo jednu najnižu nadnicu na dan. Neke župe svrstale su sve poljodjelske radove

u tri skupine i to: težki, srednje težki i lakši poslovi. Poslovi koji spadaju u jednu od triju skupina poimence su odredjeni. Druge velike župe su svrstale sve radove samo u dvije skupine i nabrojile poimence radove pojedine skupine.

Veliki župani nisu, medjutim, jednostavno odredili te plaće i nadnice, nego su donieli mnoge značajne odredbe u pogledu družtvovne gospodarske zaštite poljodjelskih radnika. Oni su to učinili, jer su vidjeli, da je do donošenja općih zakonskih odredaba u istom pravcu, potrebno zaštiti probitke tih radnika. Dosadašnji zakonski propisi zakona o zaštiti radnika, obrtnog zakona, uredbe o najnižim nadnicama, zakona o osiguranju radnika i ostalih zakona koji su objavljeni za vrijeme bivše jugoslavenske države nisu se odnosili na radnike i namještenike zaposlene u gospodarskoj grani poljodjelstva. Stoga je i položaj tih radnika u svakom pogledu najteži. Prema naredbama nekih velikih župana, dužni su poslodavci, za svoje stalne godištnje sluge ili deputatiste, snositi troškove liečenja kod liečnika i u bolnici, te troškove nabave liekova. Radničko osiguranje za slučaj bolesti i nesreće postoji na našem području već pet desetljeća, a osiguranje za slučaj starosti. iznemoglosti i smrti provodi se petu godinu. No sve te grane osiguranja uobće ne obuhvaćaju poljodjelske radnike. Neki veliki župani uočili su manjak našeg radničkog zakonodavstva i iz vlastite pobude odredili, da stalnim poljodjelskim radnicima moraju sami njihovi poslodavci omogućiti liječenje. Radi se dakle o nastojanju, da se privremenim mjerama nadomjesti pomanjkanje propisa o dužnosti osiguranja poljodjelskih radnika za slučaj bolesti. To svakako treba zabilježiti, jer to pitanje iz dana u dan očekuje svoje riešenje.

Pojedini veliki župani donieli su i odredbe o zaštiti žena i djece. Tako je odredjeno da djeca i trudne žene ne mogu biti zaposlene u noćnom radu. Djeca ispod 12 god. ne mogu biti uobće uposlena kao samostalni najamni radnici, već jedino za najlakše i nenaporne poslove, samo kao pomagači uz roditelje radnike ili stariju rodbinu, odnosno skrbnike, koji rade kod pojedinih poslodavaca. Djeca ispod 12—16 god. života mogu biti uposlena samo kod neopasnih, nenapornih i neodgovornih poljodjelskih poslova. Ženske se osobe mogu uposliti gdje to narav posla dopušta, te one imaju pravo na jednaku plaću kao i muškarci, samo se obzirom na radnu sposobnost mogu primjenjivati niže stavke u naredbama predviđenih nadnica.

Daljnji propisi odnose se na zaštitu posloprimaca u pogledu radnog vremena, prekovremenog rada i rada u nedjelju i blagdane. U pogledu radnog vremena polažu težište na to, da se posloprimcima ima dati uobičajni dovoljni dnevni odmor. U nekim župama ograničeno je radno vrieme stalnih radnika na deset, odnosno devet sati dnevno, te je odredjeno koji se poslovi imaju posvršavati izvan radnog vremena, bez posebne naplate.

U pogledu nastanbe odredili su pojedini veliki župani, da nastanbe za neoženjene radnike i radnice moraju biti odjelene prema spolu i odgovarati ćudorednim i zdravstvenim potrebama, a nastanbe oženjenih radnika obiteljskim potrebama. Odredba ove vrsti osobito je važna, jer su na mnogim velikim gospodarstvima stanbene prilike poljodjelskih radnika u svakom pogledu bile loše.

Postoje propisi odkaznim rokovima stalnim radnicima, tako se u nekim velikim župama može radnicima s kojima je ugovoren radni odnos za više mjeseci, odkazati svakog prvog i 15 dana u mjesecu sa petnaestdnevnim odkaznim rokom, a godišnjim slugama na 12. veljače i 12. kolovoza sa šest nedjeljnim odkaznim rokom. Postoje i propisi da odkazni rok za mjesečare iznosi 14 dana, a za godišnje radnike šest tjedna.

U naredbama velikih župa nalaže se i propisi o ograničenju zaposlenja radnika (lokalna klauzula). Odredjeno je naime, da su poslodavci dužni u prvom redu zaposliti valjane domaće radnike, a istom u pomanjkanju takovih, pripadnike drugih općina i kotareva.

Pojedini veliki župani donieli su u svojim naredbama raznovrstne propise o tome, na koji način treba riešavati sporove izmedju poslodavaca i posloprimaca. U nekim župama odredjen je naročiti postupak pred općinskim i kotarskim pomirbenim povjerenstvom. U drugim župama imaju se ti sporovi riešavati pred općinskim oblastima, odnosno pred poglavarstvima, dok u drugim velikim župama, dužne su upravne vlasti saslušati naročite savjetodavne odbore. Neki veliki župani smatraju da se pitanje postupka kod riešavanja sporova ravna prema propisima čl. 12 Uredbe o rješavanju radnih sporova, odnosno da se primjenjuju propisi Uredbe o »izabranim odborima«.

Zaštita radničke mladeži

Dne 30. travnja 1941. proglašena je i zadobila pravnu moć zakonska odredba o naučnicima, mladim radnicima i mladim namještenicima. Kako se u ustaškoj Hrvatskoj posvećuje velika briga tjelesnom i duševnom odgoju mladeži, bilo je nadasve potrebno donieti takove propise kojima će družtvovna zaštita mladeži biti poboljšana. Nova zakonska odredba sadrži ova glavna pravila:

Ministarstvu udružbe daje se ovlašćenje da može uvesti obvezatno posredovanje rada za naučnike i mlade radnike, koje će vršiti Glavna uprava posredovanja rada, odnosno organi te uprave. Jednako se ministru udružbe daje ovlašćenje da može odrediti obvezatni pregled naučnika kod savjetovnih zavoda za izbor zvanja, koje će osnovati Glavna uprava za posredovanje rada kod svojih organa. Nučnici, mladi radnici i mladi namještenici imaju pravo na godišnji plaćeni dopust i to ako su mladji od 16 god. u trajanju od tri tjedna godišnje, a ako su stariji od 16 god.,a mladji od 18 g. imaju pravo na godištnji dopust od dva tjedna godištnje. Naučnicima pripada za vrieme naukovanja nagrada koje visinu u prvoj godini slobodno odredjuje poslodavac, a u sliedećim godinama naukovanja iznosi 20 do 40% najniže dopustive plaće radnika odnosno namještenika iste struke. Uvedeno je i obvezatno zdravstveno pregledavanje naučnika, koje su dva puta godišnje dužni vršiti liečnici radničkog osiguranja. Osnovan je Ured za zaštitu radničke mladeži kod Upravnog zapovjedničtva ustaške mladeži, kojemu je zadatak da pomaže ministarstvu udružbe oko provedbe zakonske odredbe o naučnicima i mladim radnicima. Cilj ovog Ureda jest voditi brigu o svakom mladom radniku, te nadzirati da li je taj mladi radnik u mogućnosti koristiti se onim propisima, koji su radi probitaka narodne zajednice doneseni za zaštitu radničke mladeži.

U pogledu radnog vremena naučnika i mladih radnika pridržani su propisi zakona o zaštiti radnika iz god. 1922., s tom iznimkom, što su pod izrazom »noć« razumjevalo vrieme od 10 sati uvečer do 5 sati u jutro, dok prema propisima ove zakonske odredbe noć počinje u 9 sati na večer. Novom zakonskom odredbom je naglašeno da se u zaposlenje ne mogu primati djeca izpod 14 godina života.

Najveći dio propisa o naučnicima sadrži obrtni zakon iz god. 1931. U tom zakonu odredjeno je da se prigodom stupanja u naukovanje mora pismeno zaključiti naukovni ugovor pred obrtničkim ili trgovačkim prisilnim družtvom ili pred gradskim poglavarstvom, ako se radi o zaposlenju naučnika u veleobrtničkom poduzeću. Na osnovu oylaštenja obrtnog zakona odredjeno je kasnijom naredbom da poduzeće, koje zaposluje više od 10 pomoćnika može zaposliti najviše četiri naučnika, odnosno da poduzeće koje zaposluje dva do pet pomoćnika, može zaposliti samo dva naučnika, dok se inače dozvoljava zaposlenje samo jednog naučnika. Medju ostalim brojnim propisima obrtnog zakona treba istaknuti da isti poslodavcu nameću obvezu da mora svog naučnika stručno izobraziti, jer mu se u protivnom slučaju može oduzeti pravo držati naučnike i posebno ga kazniti.

Obzirom na to da su se propisi zakona o zaštiti radnika i obrtnog zakona o zaštiti radničke mladeži uobće, a naučnika napose, mnogo kršili, bilo je potrebno u novoj zakonskoj odredbi o naučnicima od 15. VII. 1942. znatno pooštriti kaznene sankcije protiv onih koji krše te propise. Ta izmjena takodjer daje novoj zakonskoj odredbi posebno značenje i važnost.

Zaštita pomoćnog osoblja u posebničkim kućanstvima

Jedna od posebnih oznaka družtvovne djelatnosti ustaške državne vlade leži u donošenju zakonskih propisa za zaštitu onih družtvovnih slojeva, koji su u družtvovnom i gospodarskom pogledu bili najslabije zaštićeni. To se očitovalo u donošenju zakonske odredbe o najnižim nadnicama i plaćama, u donošenju naredaba velikih župana o družtvovnoj zaštiti poljodjelskih radnika i u zakonskoj odredbi o naučnicima, mladim radnicima i mladim namještenicima i napokon u proglašenju zakonske odredbe o pomoćnom osoblju u posebničkim kućanstvima od 10. srpnja 1942. Službovni odnosi ovog osoblja nisu bili uredjeni ni zakonom o zaštiti radnika, ni obrtnim zakonom, ni ikojim drugim propisima, koji su pravnu moć dobili za vrijeme bivše države. Službovni odnosi osoblja uredjeni su za područje bivših pokrajina Hrvatske i Slavonije propisima »Privremenog službinskog rada za ladanje od 11. VII. 1853.« i Službenog reda za gradove u Hrvatskoj i Slavoniji od 19. I. 1857., odnosno na području bivše pokrajine Dalmacije na osnovu »Službinskog pravilnika« kao okružnice Namjesničtva od 24. VIII. 1854., a na području bivših pokrajina Bosne i Hercegovine na osnovu Privremenog službinskog reda od 1. X. 1900. Sve to pokazuje da kroz dugi niz desetljeća nisu raznovrsne vladavine na području današnje Nezavisne Države Hrvatske imale smjelosti pristupiti rješavanju jednog nadasve važnog družtvovnog pitanja. Svi ovi zakoni smatrali su kućno pomoćno osoblje slugama ili sluškinjama ili službinčadi, a poslodavce — gospodarima. Nova zakonska odredba uzpostavlja izmedju kućnog pomoćnog osoblja i njihovih poslodavaca pravilan odnos posloprimaca prema poslodavcu, iz čega dosljedno sliede i mnogi drugi propisi, koji su prije bili posve neshvatljivi i nepristupačni Propisima zakonske odredbe u glavnom se uredjuju ovi odnosi: osobe mladje od 14 god. života mogu se primati u posao u posebničkim kućanstvima samo uz predhodni liečnički pregled. Vrieme pokusnog službovanja ograničeno je na 14 dana. Nakon tog vremena može se službovni odnos razriešiti svakog 1. i 15. dana u mjesecu, time da svršava svakog 15. odnosno posljednjeg dana u mjesecu. Plaća u gotovom novcu ima se posloprimcu izplatiti najkasnije treći dan iza izteka svakog mjeseca službovanja. Posloprimcu ima se pružiti zdrava hrana i zdrave stanbene prostorije. Posloprimcu koji je nastanjen kod poslodavca, pripada noćni odmor od najmanje osam sati, zatim podnevni odmor od najmanje jednog sata, odmor za vršenje vjerskih dužnosti na nedjelje i blagdane, popodnevni odmor na nedjelje i blagdane od pet sati, te svakog drugog tjedna izlaz od dva sata na jedan radni dan. Posloprimcu pripada plaćeni dopust od osam do petnaest dana godištnje. U slučaju bolesti ima posloprimac pravo na plaću kroz sedam odnosno četrnaest dana. U slučaju odkaza službovnog odnosa, koji je trajao preko pet godina, pripada posloprimcu, koji je živio u poslodavčevom kućanstvu, odpravnina u iznosu jednomjesečne plaće u gotovom novcu. Ova se odpravnina, ako je službovni odnos trajao dulje vremena, povećava na dvomjesečni odnosno tromjesečni iznos plaće. U zakonskoj odredbi predvidjene su nadalje potrebne kaznene sankcije, te ovlaštenje ministru udružbe za donošenje naredbe o stručnoj izobrazbi ovog osoblja.

Preuredjenje radničkog družtvovnog osiguranja

I. Ministarstvo udružbe posvetilo je osobitu pažnju preuredjenju radničkog družtvovnog osiguranja, što se očituje u donošenju mnogih zakonskih propisa s tog područja. Već smo spomenuli donošenje zakonske odredbe o uredjenju Središnjice osiguranja radnika, kao nosioca radničkog osiguranja. Zakonskim uredbom od 9. lipnja 1941. proširena je obveza osiguranja po propisima zakona o osiguranju radnika na radnike zaposlene na javnim radovima, koji do tog vremena nisu mogli koristiti pogodnosti radničkog osiguranja. Zakonskom odredbom od 21. lipnja 1941. o osiguranju povjerenika kod priradnih poduzeća omogućeno je da ovi povjerenici budu osigurani prema propisima zakona o osiguranju radnika i zakona o mirovinskom osiguranju namještenika. Dne 3. kolovoza 1942. proglašena je zakonska odredba o osiguranju izplata radničkih nadnica, namještenićkih beriva, prinosa i prireza družtvovnog osiguranja kod poduzeća koja su obustavila rad ili prelaze na novog poslodavca. Iz sadržaja ove zakonske odredbe vidi se da je njezin cilj bio u prvom redu osigurati izplatu posloprimačkih beriva, a zatim i prinosa za radničko i namještenićko osiguranje, što je u vrijeme, kad je ista donošena, a i poslije toga, bilo osobito važno i potrebno.

II. Na području radničkog osiguranja najveću važnost ima proglašenje zakonske odredbe o promjenama i nadopunama zakona o osiguranju radnika od 14. V. 1922. koja je proglašena u »Narodnim novinama« od 30. lipnja 1942. Ovom su zakonskom odredbom iznesena u glavnom sliedeće promjene:

a) *U grani bolestničkog osiguranja:*

Trajanje bolestničkih podpora produljeno je sto po sto t. j. dosadašnjih 26 tjedana na 52 tjedna. Ovo produženje odnosi se kako na liečničku pomoć, pružanje liekova, pomoćnih sprava za liečenje i t. d., tako i na hranarinu, samo što se za produženu hranarinu traži od osiguranika, da ima bar šest mjeseci članstva u ustanovama osiguranja u posljednjoj godini ili bar 12 mjeseci u posljednje dvije godine. Taj uvjet izpunjavaju svi profesionalni radnici t. j. svi oni radnici koji žive izključivo od svoje nadnice.

Bolestničke podpore za članove obitelji osiguranika ustanovljene su sada s načelno neograničenim trajanjem, te se obiteljski član od sada može liečiti dokle god sam osiguranik ima pravo na bolestničku podporu. Nadalje je omogućeno produženje bolestničkih podpora pod posebnim uvjetima i nakon izcrpljenja 52 tjedna bolestničke podpore, još za daljnjih 25 tjedna tako, da ukupno trajanje bolestničkih podpora može doseći i 78 tjedana. Podpora za opremu novorođenčeta povišena je na trostruki iznos t. j. od dosadašnjih 150 na 450 Kuna. Bolničko liečenje za obiteljske članove produženo je od dosadašnja 4 tjedna na 8 tjedana godišnje. Proširen je i krug obiteljskih članova time, što su i pastorčad izjednačena s rodjenom i adoptiranom djecom. U velikoj su mjeri poboljšani uvjeti za ponovno sticanje prava na liečničku pomoć, liekove i pomoćne sprave za liečenje nakon izcrpljenja svih bolestničkih podpora. Prema dosadašnjim propisima bilo je u slučaju podpunog izcrpljenja bolestničkih podpora potrebno zaposlenje kroz 8 tjedana da bi se ponovno steklo pravo na bolestničku podporu. Prema novim propisima ponovno se pravo na navedene bolestničke podpore stiče, samim novim zaposlenjem i to za onoliko vremena, koliko je osiguranik nakon izcrpljenja podpora na radu proveo, a nakon 6 mjeseci ponovnog zaposlenja, stiče osiguranik ponovno pravo na puni zakonski rok bolestničkih podpora, kao i hranarine. Poboljšani su i uvjeti za sticanje prava na podpore za slučaj porodjaja time, što će se prema novim propisima sve vrieme bolovanja i sve vrieme provedeno na domobranskoj vježbi bezuvjetno računati u rokove članstva, koji se po zakonu traže za sticanje prava na porodajne podpore.

Na prielazu izmedu podpora bolestničke grane osiguranja i grane osiguranja za iznemoglost, starost i smrt, ustanovljena je jedna podpuno nova podpora koja dosadašnjem sustavu osiguranja uobće nije bila poznata. To je podpora koja pripada osobno osiguraniku, nakon što je izcrpio sve bolestničke podpore, a sastoji se iz novčane podpore u visini poluhranarine i podpunog liečenja. Trajanje ove podpore odredjeno je do godinu dana, a pravo na tu podporu imat će svi oni osiguranici, koji imaju pravo na invalidsku rentu, te koji prije početka te podpore imaju već 260 tjedana članstva, računajući u to članstvo i sve bolovanje i sve vrieme provedeno na oružanim vježbama. Svrha je ove nove podpore omogućiti podpuno liečenje i u slučajevima dugotrajnih oboljenja, a tek nakon proteka godine dana ove posebne podpore, prelazi osiguranik, ako još nije izliečen, na invalidsku rentu. Ova podpora je ujedno prirodan most i prielaz izmedu dviju grana osiguranja, koji će omogućiti da osiguranik nakon izcrpljenja bolestničkih podpora, a prije početka invalidske rente, ne ostane bez potrebne novčane pomoći i liečenja.

b) *U grani osiguranja za iznemoglost, starost i smrt:*

Gore spomenuto pravo na poluhranarinu s liečenjem kroz godinu dana nakon izcrpljenja bolestničkih podpora pružat će se na teret grane osiguranja za iznemoglost, starost i smrt. Starostna granica, kojom se ističe bezuvjetno pravo na rentu ili mirovinu, snižena je od dosadašnjih 70 na 65 god. pa je time postignut povoljniji uvjet, nego što je to i u samom namještenićkom mirovinskom osiguranju, a ujedno je dokinut i posebni staž za starostne rente tako, da će se starostna renta moći polučiti već i s temeljnim stažom od 260 tjedana osiguranja. Ovo će osobito dobro doći raznim strukama povremenskih (sezonskih) radnika, koji redovno trebaju mnogo više kalendarskih godina osiguranja za sticanje potrebnih rokova nego stalno zaposleni radnici. Sama visina temeljnih renta povećana je za jednu trećinu vriednosti prema tadašnjem stanju, a povrh toga usvojeno je načelo povišenja temelja rente prema duljini trajanja osiguranja, čega do sada nije bilo. Tim vremenskim povišicama temelja rente omogućeno je i sticanje renta, koje su za sto po sto veće od dosadašnjih najvećih mogućih renti u ovoj grani osiguranja. Ovu najveću rentu, koja dosiže 72% pune osigurane zaslužbine, moći će polučiti osiguranik nakon 28 god. i 10 mjeseci punog osiguranja.

Obiteljske rente, koje su povećane već samim općim povišenjem temelja rente, povišene su još i time, što će prema novim propisima pojedinom obiteljskom ovlašteniku pripadati ⅓ osiguranikovog temelja rente, dok je prema dosadašnjim propisima pripadala samo jedna četvrtina. Udovička podpora pretvorena je u načelu u odpravninu u iznosu jednogodišnjeg muževog prava na rentu. Time udovica dobiva više nego do sada i to dobiva unapred na jednom mjesto dosadašnjih 36 mjesečnih obroka. Time će se zdravoj i za prirad sposobnoj udovici omogućiti, da se snadje u prvo vrieme iza muževe smrti, jer će dobiti najednom znatniju svotu novaca, kojom će moći nešto koristno početi i koja će joj pružati sigurni obstanak kroz nekoliko mjeseci. Udovica koja je u vrieme muževe smrti već iznemogla ili navršila 65 god. života, moći će prema novim propisima umjesto odpravnine, zatražiti doživotnu rentu u visini jedne trećine muževog prava na rentu, a toga prema dosadašnjim propisima uobće nije bilo.

Dječje rente nisu samo povišene u temelju i u svoti na jednu trećinu, već su produžene i u trajanju do punoljetnosti djeteta, ako se diete nalazi na nakovanju ili školovanju, dok su prema dosadašnjim propisima dječje rente bezuvjetno prestajale s navršenom 16. godinom života.

Prema novim propisima računat će se kao vrieme plaćenoga prinosa u ovoj grani osiguranja i sve vrieme bolovanja, povezano s radnom sposobnošću, kao i sve vrieme vojničke službe, bez ikakva ograničenja i uvjeta obzirom na prijašnje članstvo i visinu nadničnog razreda, prema kojemu se ovaj neplaćeni prinos uračunava kao plaćeni. Time je podpuno uklonjeno obaranje temelja rente, koje je prema dosadašnjim propisima neizbježivo nastupalo u slučaju duljeg oboljenja ili duljeg vojničkog službovanja osiguranika.

c) *u grani osiguranja za slučaj nesreće:*

U grani osiguranja za slučaj nesreće poboljšan je uvjet za sticanje odpravnine time, što će i oni rentnici, kojih priradna nesposobnost prelazi

20% do 33 i ⅓% moći mjesto rente zatražiti isplatu odpravnine. Dosadašnja je praksa pokazala da rentnici s tom granicom nesposobnosti svi rade i nakon pretrpljenog nesretnog slučaja, pa je potrebno i koristno da im se omogući odpravnina mjesto rente, jer i onako ne žive od same rente. Takva bi odpravnina mogla doseći i vriednost od blizu 80.000 Kuna.

Da se omogući ova koristna novota, potrebno je bilo ograničenje koje će se sastojati u tome, što će odpasti sve sitne rente u slučajevima da priradna nesposobnost ne dosiže ni 20 posto t. j. dosadašnje 12 postotne i 15 postotne rente. Ti postotci onesposobljenja praktično ne utječu na priradnu sposobnost, pa se za takve ozljede ne daje trajna naknada u obliku rente ni u najnaprednijim inozemnim družtvovnim osiguranjima.

Savezno s preuređenjem sustava osiguranja za slučaj nesreće izvršena je i korjenito preuređenje sustava prinosnog pokrića u ovoj grani osiguranja u okviru dosadašnjih ukupnih sredstava i to naredbom ministra udružbe od 29. IV. br. 27485-I-3-42. U ovoj je naredbi napušten dosadašnji sustav tablice opasnosti, s podjelom poslova na 411 stavaka opasnosti. Umjesto toga su prinosne stope za tri velike poslovne skupine, od kojih se treća dieli uvedene na tri podskupine prema propisu § 14 zakonske odredbe i same naredbe.

III. Napokon je provedeno podpuno preuređenje unutarnjeg ustrojstva ustanova družtvovnog osiguranja temeljem propisa zakonske odredbe o vodstvu ustanova družtvovnoga osiguranja i posredovanja rada od 2. lipnja 1942. Propisima ove zakonske odredbe ukinuto je samoupravno uređenje kod Središnjice osiguranja radnika i njezinih organa, zatim kod Mirovinskih zavoda za namještenike i kod Glavne uprave posredovanja rada te Javnih ureda, te je određeno, da će tim ustanovama mjesto samoupravnih djelatnika upravljati glavari, postavljeni po ministru udružbe, koji su dužni surađivati sa savjetovnim viećem koji sačinjavaju predstavnici poslodavaca i posloprimaca.

IV. Kako je u čl. X. međunarodnog ugovora između Nezavisne Države Hrvatske i Njemačkog Reicha od 8. V. 1941. određeno da su hrvatski radnici, zaposleni u Njemačkoj, u pogledu uvjeta rada, zaštite rada, zajedničkoga sudstva i družtvovnog osiguranja, načelno izjednačeni s njemačkim radnicima, to je dne 10. prosinca 1941. u Berlinu potpisano, a dne 7. veljače 1942. u Berlinu ratificirano hrvatsko-njemačko utanačenje o družtvovnom osiguranju, kojim su ustanovljene sve pojedinosti potrebne za provedbu spomenutog načela.

Preuređenje službe posredovanja rada i pomaganje nezaposlenih radnika

Služba posredovanja rada i pomaganje nezaposlenih radnika u glavnom je uređena propisima Uredbe o zbrinjavanju nezaposlenih radnika od 25. XI. 1937. Ova je služba u novoj državi preuređena zakonskom odredbom od 12. VIII. 1941. kojom je vodstvo ove djelatnosti predano Glavnoj upravi posredovanja rada u Zagrebu i Javnim uredima rada u Zagrebu i Sarajevu. Ujedno je propisima ove odredbe dobio ministar udružbe zakonsko ovlaštenje na naredbenim putem promieni propise spomenute Uredbe od god. 1937. na način, koji odgovara potrebama ustaške države. Uredba iz god. 1937. ne predviđa naime obvezatno posredovanje rada, koje je uvedeno u mnogim drugim državama, pa posebni odbor imenovan od ministra udružbe, proučava sada to pitanje. Iztičemo, da je

početak obvezatnog posredovanja rada predviđen u pogledu namještavanja naučnika te mladih radnika i mladih namještenika na osnovu propisa zakonske odredbe od 30. IV. 1941., koja je donešena u svrhu zaštite tih mladih osoba.

Kao osobiti uspjeh u životu i radu ustanovu posredovanja rada smatra se činjenica da u hrvatskoj nema nezaposlenih radnika. Ova se okolnost propisuje u prvom redu tome što je velik broj hrvatskih radnika i namještenika našao zaposlenje u Njemačkoj, što se je u novoj državi pristupilo izvođenju javnih radova, što se izvjestan broj hrvatskih radnika vratio natrag na selo, vrativši se obradbi zemlje, čije je vlastničtvo stekao uz podporu državnih vlasti i napokon tome, kao i tome što je u novoj državi narodni hrvatski živalj došao do jačeg gospodarskog položaja, tako da su mnoge udate žene i umirovljenici napustili posebničku službu. Tek u novoj državi stvoreni su preduvjeti za potpuno uređenje službe posredovanje rada, koje se postepeno provodi.

Uposlenje hrvatskih radnika u Njemačkoj

Već u prvim danima života nove države, dne 8. V. 1941. potpisan je u Zagrebu međunarodni ugovor između Nezavisne Države Hrvatske i Njemačkog Reicha o zaposlenju hrvatskih radnika u Njemačkoj. Nezavisna Država Hrvatska izpunila je obveze koje iz toga ugovora proizlaze tako, da je danas u Njemačkoj zaposleno preko 100.000 hrvatskih radnika, koji savjestno vrše zadatke, koji su im povjereni. Ovi hrvatski radnici sviestno sudjeluju u jačanju njemačkog gospodarstva u vrieme rata, te nastavljaju i podpomažu onu djelatnost koju hrvatski dobrovoljci vrše na iztočnom bojištu, a to je borba za uništenje židovskog komunizma i glavničarstva i stvaranje novog družtvovnog i političkog poredka u Evropi. Odašiljanjem hrvatskih radnika u Njemačku riešila je Nezavisna Država Hrvatska i pitanje nezaposlenosti u prvim danima života nove države, tako da je i ova činjenica doprinjela tome, da danas u Hrvatskoj nema nezaposlenih radnika. Brigu za družtvovnu zaštitu hrvatskih radnika u Njemačkoj vodi družtvovno izaslanstvo ministarstva udružbe kod Poslanstva Nezavisne Države Hrvatske u Berlinu. Posebnim sporazumom sa Njemačkom Frontom Rada od 30. rujna 1941. uređen je položaj hrvatskih radnika unutar spomenute postrojbe te je osnovana stručna postrojba hrvatskih radnika pod imenom »Ustaški radnik«. U Berlinu izlazi i tjednik »Domovina Hrvatska«, koji je namijenjen odgoju i potrebama hrvatskih radnika zaposlenih u Njemačkoj.

Uposlenje stranih državljana

Uposlenje stranih državljana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj uređeno je uredbom o uposlenju stranih državljana od 20. III. 1935. br. 18000/35. te pravilnikom za primjenu spomenute uredbe od 21/IX-1935. br. 52.000-3. Kako uredba tako i pravilnik donieti su po ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja bivše države.

Po propisu § 1. navedene uredbe, njezini propisi odnose se na sve strane državljane, koji svoju tjelesnu ili umnu snagu, ili usluge stavljaju u službu trećih osoba, bilo za nagradu, bilo bezplatno ili u cilju obuke. Isto tako proteže se spomenute naredbe i na one strane državljane koji obavljaju kakav samostalni rad za koji nije potrebna dozvola po obrtnom

zakonu ili kojem drugom zakonskom propisu. Da li koje zvanje spada pod propise ove uredbe ili ne odlučuje glavno ravnateljstvo za udružbene poslove u ministarstvu unutarnjih poslova. Svi strani državljani na području Nezavisne Države Hrvatske, razdieljeni su u glavnom na dvije skupine i to:

1. Stranci, koji imaju pravo na osobne dozvole uposlenja bez obzira da li su stručno potrebni ili ne. Ovi sami za sebe podnose molbe vlastima. Ovamo spadaju i stranci koji ili žive neprekidno u državi od rodenja ili barem od prije 14. VI. 1922. t. j. od dana stupanja u kriepost zakona o zaštiti radnika. Nadalje spadaju ovamo i politički bjegunci te strani državljani hrvatske narodnosti.

2. Stranci stručnjaci, za koje nema zamjene među domaćim ljudima. Za ove mora pribaviti dozvolu uposlenja njihov poslodavac. Ovakovih se stručnjaka najviše nalazi u tekstilnom veleobrtu, jer je ovaj najmlađi pa za kratko vrieme nije bilo moguće izučiti stručnjake, tim više, što u državi još nema tekstilnih škola.

Poslodavac koji želi dobiti dozvolu uposlenja za kojeg stranca stručnjaka, mora molbi priložiti izvješće Javnog ureda rada, da među domaćim ljudima nema nezaposlenih takovih stručnjaka. Tek u tom slučaju daje se dozvola uposlenja za stranca, najdulje za jednu godinu dana, pod uvjetom, da se uz stranca namjesti domaćeg čovjeka, iste ili slične struke u svrhu obuke.

Dne 4. III. 1942. (Narodne novine od 10. III. 1942. br. 211) donešena je zakonska odredba o prienosu nekih poslova, koji se odnose na uposlenje stranih državljana za velike župe. Propisima ove zakonske odredbe odredjeno je da se ovi poslovi koji se odnose na zaposlenje stranih državljana, koji su prema Uredbi od god. 1935. spadali u nadležnost bivših banskih uprava, a na području bivše banovine Hrvatske u nadležnost kotarskih oblasti, prenose na Velike župe kao prvomolbene državne upravne oblasti. Na području grada Zagreba, ostaju ovi poslovi i dalje u nadležnosti redarstvene oblasti za grad Zagreb u Zagrebu.

Sve molbe za uposlenje stručnjaka rješavaju odbori za strance koji su osnovani kod svih nadležnih oblasti. Na čelu ovih odbora stoje nadstojnici ureda.

Kod glavnog ravnateljstva za udružbu ministarstva unutarnjih poslova vodi se glavni imenik i kartoteka svih stranih državljana koje obuhvaća uredba o zaposlenju državljana. Do sada je u glavni imenik uneseno oko 12.000 stranaca.

Preuređenje nadzorničtva rada

Služba nadzorničtva rada ima na današnjem području Nezavisne Države Hrvatske svoje početke još godine 1893. kad je posebnim člankom ustanovljen položaj obrtnih nadzornika. Bili su to državni činovnici koje je imenovao ban, a koji su vršili nadzor nad provedbom obrtnog zakona. Posebno su oni bili dužni pregledavati tvornice odnosno radionice, u kojima radi motor čitav tjedan, kakovom elementarnom snagom (para, voda, vjetar, vrući zrak, munjina) te one tvornice, koje zaposluju više od 20 radnika i ako se u njima ne radi pomoću motora. Poslodavac bio je dužan obrtnom nadzorniku u roku od 24 sata prijaviti svaku nesreću koja bi nastala u njegovu poduzeću.

U bivšoj državi proglašen je godine 1921. zakon o inspekciji rada. Prema propisima tog zakona povjereno je nadzorničtvu rada sva družtvovna i tehnička zaštita radnika u svim veleobrtnim, obrtnim, trgovačkim i prometnim poduzećima, bilo da su to poduzeća posebnička bilo da pripadaju javno pravnim osobama. Jedino je vršenje takvog nadzora nad rudarskim poduzećima povjereno rudarskim glavarstvima. Izvan djelokruga nadzorničtva rada ostala su i državna prometna poduzeća i sva poduzeća koja obavljaju poljodjelski posao.

Oblast nadzorničtva rada preuredjena je u novoj državi u prvom redu zakonskom odredbom od 12. IX. 1941. o izmjeni zakona o inspekciji rada. Tom zakonskom odredbom uredjeno je Glavno nadzorničtvo rada kod ministarstva udružbe te su osnovana četiri oblastna nadzorničtva rada i to u Zagrebu, Osieku, Sarajevu i Omišu.

Daljnje preuređenje službe nadzorničtva rada provedeno je zakonskom odredbom od 4. III. 1942. o prienosu nekih poslova iz nadležnosti oblastnih nadzorničtva rada na velike župe i na gradsko poglavarstvo u Zagrebu. Tom zakonskom odredbom ostavljena je oblastima nadzorničtva rada djelatnost oko zaštite te života i zdravlja radnika u tvornicama to jest vršenje pregleda tehničke i zdravstvene naravi. Iz nadležnosti oblasti nadzorničtva rada izuzeti su poslovi pravne i družtvovne zaštite radnika, kojima će prema uputama odjela družtvovnih poslova ministarstva udružbe, odnosno sada glavnog ravnateljstva za udružbene poslove kod ministarstva unutarnjih poslova, rukovoditi družtvovni izvjestitelji kod velikih župa. Treba uzeti u obzir da je vodstvo ustanova nadzorničtva rada prema zakonu iz god. 1921. bilo predano izključivo tehničkim inžinjerima, iako da su oblasti nadzorničtva rada vršile ne samo tehnički nadzor u poduzećima, nego pretežno pravne poslove posredovanja u sporovima između poslodavaca i posloprimaca i družtvovne zaštite radnika. U novoj državi u kojoj se družtvovnoj zaštiti radnika posvećuje najveća pažnja, bilo je potrebno odieliti tehnički i medicinsku djelatnost od družtvovne i pravne zaštite posloprimaca. To pokazuje da je propisima spomenute odredbe provedeno temeljito preuređenje službe rada, pa se od provedbe ove promjene očekuju koristni posljedci.

Imenovanje radničkih povjerenika u poduzećima

Prema propisima zakona o zaštiti radnika, radnici i namještenici zaposleni u poduzećima sa najmanje deset radnika mogu izabrati radničke i namještеničke povjerenike, kojima je zadatak raditi na zaštiti gospodarskih probitaka u tim poduzećima. Izbori radničkih povjerenika vodjeni su u znaku međusobnih borbi raznovrstnih političkih sindikata, dok se djelatnost povjerenika odvijala u znaku raspirivanja klasne mržnje i suprotnosti između posloprimaca i poslodavaca. Ministar udružbe stavio je naredbom od 4. III. 1941. ove propise zakona o zaštiti radnika izvan pravne krieposti, te je odredio da radničke i namještеničke povjerenike, imenuju oblastna nadzorničtva rada, odnosno kasnije velike župe. Priedloge za imenovanje povjerenika vrše ustaške stališke postrojbe, odnosno gospodarska radna zajednica njemačke narodne skupine za radnike i namještenike pripadnike ove skupine. Imenovani povjerenici dužni su prije nastupa položiti prisegu vjernosti Poglavniku i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Ovim propisima stvoreni su preduvjeti da se u poduzećima stvori mir i stališka suradnja, te da se sva ona pitanja koja se odnose na radne službovne odnose, riešavaju u vidu općih probitaka narodne i državne zajednice. Ovakovo riešenje o položaju radničkih povjerenika predstavlja međutim privremeno riešenje, jer će stalno uredenje uslijediti naknadno, donašanjem novih zakonskih propisa.

Odmor u znaku rada i radosti

I ako se u ratnim vremenima ne može provesti djelatnost većeg obsega u pravcu stališko-prosvjetnog uzgoja posloprimaca, ipak su već u prvoj godini života nove države, postignuti veći uspjesi u tom radu. Po svim gradovima i mjestima, u kojima je zaposlen veći broj radnika i namještenika, održavane su t. zv. »Usmene novine«, a zatim kazališne, i slikokazne predstave te raznovrsne priredbe zabavnog značaja (»vedre večeri«), kojima je cilj pružiti radničtvu koristnu razonodu i zabavu. Unutar pojedinih posloprimačkih staliških postrojbi, osnovani su posebni odbori za provedbu uljudbene prosvjetne djelatnosti medu radnicima. Brojna radnička pjevačka glazbena družtva, udružena su u »Sklopu hrvatskih radničkih i pjevačkih družtva Hrvatskog radničkog saveza«. Ova se družtva osobito istakla na nedjeljnim popodnevnim priredbama Hrvatske državne krugovalne postaje u Zagrebu, koja ove redovito priređuje pod naslovom »Rad i radost«. Kad je osnovana Državna krugovalna postaja u Sarajevu, također su uvedene priredbe pod ovim naslovima.

Na polju stratežko-prosvjetne djelatnosti treba osobito istaknuti održavanje tečajeva za izobrazbu radnika i namještenika, voditelja staliških postrojbi. Tri ovakova tečaja održana su u Varaždinskim Toplicama, po jedan u Borovu i Sarajevu, a dva u Zagrebu. Ovim su tečajevima prisustvovali radnički predstavnici iz raznih mjesta. Ured za zaštitu radničke mladeži, također je priredio više tečajeva za izobrazbu voditelja postrojbi radničke mladeži. U nekim mjestima u Varaždinu, Osieku, Zagrebu i dr. održani su tečajevi za izobrazbu pomoćnog osoblja u posebničkim kućanstvima. Osobito značenje imali su tečajevi za stručnu izobrazbu nezaposlenih posebničkih namještenika, koji su započeli u Zagrebu, a nastavljeni su i u drugim gradovima i mjestima.

Prehrana radničtva i radničko zadrugarstvo.

U novoj državi posvećuje se osobita briga prehrani radničtva. Tako je hrvatska državna vlada u prvom redu poduzela potrebne mjere za prehranu onog diela radničtva, koje je zaposleno u poduzećima, koje imadu osobitu važnvst za narodno gospodarstvo. U tu svrhu donio je za obrt, veleobrt i trgovinu dne 20. I. 1942. naredbu o obvezatnom osnivanju aprovizacija kod priradnih poduzeća. Prema propisima ove naredbe dužna su sva poduzeća, koje na obrtni ili veleobrtni način proizvode, prerađuju ili stavljaju u promet sirovine, polusirovine, gotove proizvode, koji su od posebne važnosti za državne, samoupravne i ostale javne svrhe, nakon što prime nalog ministra za obrt, veleobrt i trgovinu, osnivati vlastitu aprovizaciju, radi obskrbe radnika i namještenika, te članova njihovih obitelji. Osnovane aprovizacije dužne su obskrbljivati svoje članove žitaricama, krušaricama i kukuruzom odnosno brašnom od ovih

proizvoda, krupicom, tjesteninom, grahom, graškom, krumpirom, kupusom, repom, mesom, slaninom, mašću i ulje, jajima, šećerom i kavinim nadomjestcima, sve to do onih količnina potrošnje po danu i po osobi, koju će za pojedino priradno poduzeće, propisati ministvarstvo za obrt, veleobrt i trgovinu, prema svojim razpoloživim zalihama, uzevši u obzir kod podjele težinu rada, koji radničtvo dotičnog poduzeća obavlja. Izvršenje ove naredbe povjereno je povjerenstvu za aprovizacije priradnih poduzeća kod spomenutog ministarstva, u koju je svrhu osnovan i posebni odsjek za aprovizacije priradnih poduzeća unutar odjela za narodnu obskrbu. Trgovačke poslove za obskrbu radničtva po ovom sustava provodi Središnja aprovizaciona poslovnica (SAP).

Velik dio hrvatskog radničtva obskrbljuje se po gornjem sustava potrebnim živežnim namirnicama. dok se prema uputama državne vlade, u općem sustavu narodne obskrbe, daje prvenstvo prehrani radničtva putem općinskih i gradskih aprovizacija.

Nastojanjem državne vlade i ustaških postojba osnovana je početkom srpnja 1941. Hrvatska radnička kuhinja kod Hrvatske radničke komore u Sarajevu, koja prehranjuje oko tri hiljade radničtva. Usljedilo je osnivanje radničkih kuhinja i u drugim mjestima, tako u Senju, Dubrovniku, Tuzli, Osieku i Zagrebu. Djelovanje ovih kuhinja obilno podpomaže ministarstvo družbe iz sredstava redovnog državnog proračuna.

Ministarstvo udružbe u suradnji s Upravnim zapovjedničtvom Ustaške mladeži za zaštitu mladeži omogućilo je i osnovalo je tri kuhinje za radničku mladež u Zagrebu, te je iz redovnih sredstava iz državnog proračuna i iz podpore »Pomoći« omogućilo osnivanje kuhinje u mnogim mjestima Nezavisne Hrvatske Države Hrvatske. Jedanako se pristupilo osnivanju radničkih i namještenićkih potrošačkih i nabavljačkih i proizvadjačkih zadruga, u cilju da se omogući obskrba radničtva. Sva ova djelatnost oko poboljšanja prehrane radničtva putem posebnih aprovizacija, kuhinja i zadruga, predstavlja tek početak, koji će u bližoj budućnosti imati najeveće značenje.

Na priedlog ministra udružbe od 28. VIII. 1941. a na temelju propisa § 6. zakonske odredbe o proračunu Nezavisne Države Hrvatske za god. 1942. odobrio je državni rizničar, da se teret prometne glavnice Glavne državne blagajne stavi ministarstvu udružbe na razpolaganje iznos od 20 miliona kuna, u ime pozajmice za davanje zajmova radničkim aprovizacijama i potrošačkim zadrugama za podupiranje prehrane radnika i namještenika.

Zaštita posloprimaca u službi.

Službovni odnosi posloprimaca uredjeni su na području Nezavisne Države Hrvatske zakonskim propisima iz bivših vremena, tako posebno zakonom o zaštiti radnika od 28. II. 1922. i obrtnim zakonom (zakonom o radnjama) od 9. XI. 1931. Ovi zakoni i naredbe, izdane su na osnovu tih zakona, sadržavaju stanovite propise o radnom vremenu, zaštiti nadnica, odmoru za vrijeme rada, zaštiti žena i djece i razriešenju službovnog odnosa. Donosimo letimično pregled takvih propisa, koji su i danas u punoj pravnoj krieposti.

Radno vrieme: Za rudarstvo i veleobrt propisano je dnevno radno vrieme od osam sati, odnosno tjedno 48 sati. Veleobrtnim podu-

zećima smatraju se ona poduzeća, u kojima je zaposleno najmanje 15 radnika. U obrtničkim i trgovačkim poduzećima radno vrieme iznosi 8—10 sati dnevno, no mladež ispod 16 god. života ne može u nikojem slučaju biti zaposlena više od osam sati dnevno. Propisano radno vrieme može se sporazumno produžiti i to u rudarstvu najviše jedan sat dnevno, a u veleobrtnim poduzećima za najviše dva sata dnevno, ako na to pristane 2/3 radnika u jednom poduzeću. U zakonu su predvidjeni naročiti slučajevi, (viša sila, povremenski ili sezonski poslovi i sl.), kad se radno vrieme može produljiti na prijedlog poslodavca, a s dozvolom Glavnog nadzorničtva rada. Radno vrieme dulje od deset sati dnevno nije dozvoljeno u obrtu, veleobrtu i trgovini, rudarstvu i sličnim poduzećima, već samo u poljodjelskim poslovima. Svaki prekovremeni rad mora se po zakonskim propisima platiti sa 50% više od redovitog radnog vremena, dok je u nekim skupnim ugovorima predvidjeno i plaćanje prekovremenoga rada na nedjelju i blagdane sa 100% više od redovitog radnog vremena.

Zaštita radničke nadnice. U svrhu zaštite radničke nadnice i plaće propisana je zakonska odredba o najnižim nadnicama radnika i najnižim dopustivim plaćama posebničkih namještenika od 15. VII. 1941. Prema propisima obrtnog zakona, moraju se radničke nadnicn isplaćivati u državnoj krunskoj valuti. Poslodavci ne smiju davati posloprimcima robu na vjeresiju, niti obvezivati posloprimce da od njih kupuju robu, niti s posloprimcima ugovarati obvezatno upotrebljavanje plaće u druge svrhe. No poslodavci mogu sporazumjeti se s posloprimcima da će im davati na račun plaće robe (osim alkoholnih pića) uz cienu koštanja. Isplata ne smije se vršiti u gostionicama. Plaće se isplaćuju mjesečno, nedjeljno ili u kraćem razmaku i to najkasnije posljednjeg dana u mjesecu ili tjednu.

Radnik ima u slučaju bolesti ili nesreće, pravo na plaću kroz sedam dana nakon izostanka iz posla, a namještenik kroz šest do dvanaest tjedana, razmjerno prema trajanju službenog odnosa. Posloprimac ima ako nastupi vojničku vježbu, pravo na plaću kroz četiri tjedna. Ovo pravo nema ako prima za vrijeme vojne vježbe plaću od države, odnosno ako je nastupio odsluženje redovnog vojničkog roka.

Odmor za vrieme rada: Ako radno vrieme traje osam sati, ima se posloprimcu dati odmor od najmanje jedan sat. Ako se posao obavljao na otvorenom prostoru, odmor mora iznositi dva sata. Nedjeljom je zabranjen svaki rad pomoćnom osoblju dok rad na blagdane ovisi o sporazumu s posloprimcima. Poduzeća, koja po naravi posla, moraju raditi nedjeljom, dužna su posloprimcima dati odmor koji drugi dan u tjednu, odnosno osigurati odmor svake treće nedjelje. Radnicima zaposlenim u takovim poduzećima, pripada godišnji dopust od toliko dana, koliko su bili zaposleni u nedjelju. Rad u nedjelju dozvoljen je samo kad to traže više sile ili javni probitci, odnosno kad se provodi inventura, čiste prostorije ili više instalacije. (Ovo je pravno stanje u pogledu rada na nedjelju i blagdane izmjenjeno zakonskom odredbom o radnom vremenu i radu na nedjelju i blagdane od 23. X. 1943., o kojoj odredbi donosimo posebni prikaz).

Godišnji dopust: Niti zakon o zaštiti radnika niti obrtni zakon ne predvidja godišnji plaćeni dopust za radnike. No namještenici

imaju po propisima obrtnog zakona pravo na takav dopust prema godinama službe, u trajanju od deset dana do pet tjedana. Naučnici, mladi radnici i mladi namještenici imaju pravo na dopust prema propisima zakonske odredbe od 30. IV. 1942. a pomoćno osoblje u posebničkim kućanstvima prema propisima zakonske odredbe od 12. VII. 1942.

Zaštita zaposlenih žena: Zabranjen je noćni rad žena. Noć traje najmanje 11 sati, u koji broj sati mora ući vrieme od deset sati navečer do pet sati u jutro. Žene koje su uslied poroda spriečene vršiti službu, ne mogu biti odpuštene iz službe šest tjedana prije i šest tjedana poslije poroda. Pravo na plaću od polodavaca imadu radnice kroz tjedan dana, nakon što su prestale vršiti službu, a žene namještenice kroz šest odnosno više tjedana.

Zaštita zaposlene mladeži: Djeca mladja od 14 god. ne smiju se primiti u posao. Mladež ispod 16 god. ne smije biti zaposlena više od osam sati dnevno. Mladež ispod 18 god. života ne smije biti zaposlena noću, time da noć prema propisima zakonske odredbe o naučnicima, mladim radnicima i mladim namještenicima od 30. IV. 1942. počinje u devet sati na večer.

Zaštita djece zaposlenih posloprimaca: Radnicama koje same doje djecu, dužan je vlasnik poduzeća, svakih 4—5 sati odobriti posebni odmor kroz 15—30 minuta radi dojenja djece. Veleobrtna poduzeća, koja zaposluju više od 100 radnika, dužna su osnovati dječje sklonište, ako zaposleni radnici imaju više od 25 male djece.

Razriešenje službovnog odnosa: Pokusna služba ne smije dulje trajati od mjesec dana. Ako je službovni odnos radnika zaključen doživotno ili za vrijeme duže od pet godina, može se razriešiti tek nakon što istekne pet godina službovanja, uz odkazni rok od šest mjeseci. Redovni odkazni rok radnika iznosi 14 dana. Odkazni rok višeg pomoćnog osoblja iznosi šest tjedana do pet mjeseci, te može svršiti samo koncem kalendarskog četvrtgodišta. Obrtni zakon predvidja naročito slučajeve u u kojima može poslodavac posloprimce odpustiti iz službe bez odkaznog roka i obratno, slučajeve, kad može posloprimac bez odkaznog roka istupiti iz službe. Višem pomoćnom osoblju, u slučaju odkaza službe sa strane poslodavca, ako je službeni odnos trajao deset godina, pripada odpravnina u iznosu od tromjesečne do jednogodišnje plaće. Prokuristima i punomoćenicima pripada odpravnina u dvostrukom iznosu.

Novi sustav uređivanja radnih odnosa. Na polju družtvovne djelatnosti državne vlade Nezavisne Države Hrvatske, najveće značenje ima proglašenje zakonske odredbe o uredenju radnih odnosa od 30. travnja 1942., a savezno s ovom zakonskom odredbom i proglašenje naredbe ministarstva udružbe o stručnim zajednicama posloprimaca i o skupnim ugovorima od 15. rujna 1942. Smisao i značenje ovih propisa prikazali smo u prošlom dvobroju našeg časopisa (br. 10—11 g. 1942.).

DR. DRAGO CEROVAC

SUVREMENE NUTARNJE SEOBE I KRETANJE HRVATA

(Nastavak 4).

Bivša država provodila je preseljivanje dobrovoljaca na temelju t. zv. »Badnjidanske deklaracije« g. 1919. Poslije su izlazili zakonski propisi, pa i zakon od 1922. o izdavanju zemljišta velikih posjeda seljacima, a sve pozivom na prvu deklaraciju. Primjena ovih zakona i propisa bila je takova, da su Srbi u glavnom dobili svu veleposjedničku zemlju županije virovitičke i srijemske, a domaći Hrvati seljaci nisu dobili ni izdaleka onu količinu zemlje, koju bi bili mogli dobit, pače morali dobiti, da su se pravedno primjenjivali zakoni.

Tako je n. pr. selo Aljmaš dobilo od veleposjedničke zemlje samo 18 jutara t. zv. agrara, zato jer su tamo Hrvati. Susjedna sela sa pretežno srpskim životom kao Dalj, Borovo, Bjelo Brdo dobili su ukupno 12.000 jutara najbolje obradive zemlje. Tako se dijelila hrvatska zemlja nehrvatima, doseljenicima, a Hrvatima se onemogućivao napredak i bolji život. U krajeve istočne Hrvatske davala se ta agrarna zemlja Srbima iz Korduna, Like, Grubišnog polja, Nove Gradiške, pa iz Bosne i Srbije. I ako se kazalo, da tu zemlju imaju dobiti dobrovoljci, na to se zapravo nije pazilo, već samo na narodnost, pa su zemlju dobivali stočari koji ju i ne znaju obraditi, dobivali su ju obrtnici, trgovci, profesori, činovnici, časnici itd. Posljedica je bila, da t. zv. dobrovoljci nisu ni obrađivali zemlju već su ju davali u zakup napoličarima. A oni koji su sami obrađivali dobivenu zemlju, zapustili su odvodnje, zanemarili i loše obradili zemlju, tako da je prosječni prihod po jutru pšenice pao od 10—12 mtc na 6—8 mtc.

Pozadina ovakovoga preseljivanja u bivšoj državi očito je bila u slabljenju hrvatskoga elementa u najplodnijim područjima Hrvatske. Osim toga htjelo se je na Mađarsku granicu i bar u njenu neposrednu blizinu doseliti što više Srba, da bi si Srbi tako »osigurali granicu«.

Do 1941. dobrovoljci agrarni kolonisti imali su osobito jake skupine srpskih obitelji koje su naselile područje današnje župe Baranje sa preko tri i pol tisuće dobrovoljačkih obitelji i oko tisuću i pol drugih srpskih agrarnih kolonista. Točna statistika bila je slijedeća u g. 1940.:

Područje	Obitelji Dobrovoljaca	Obitelji agrarnih kolonista	Zaposjeli jutara zemlje
Zagreb	158	—	774 kat. jut.
Varaždin	43	—	211 „
Osijek	3.518	1.499	43.849 „
Vukovar	1.183	237	12.780 „
Ukupno	4.902	1.736	57.614 kat. jut.

Iz ove brojidbene slike vidimo, da su dobrovoljačke naseobine manje prodirale u 100% čiste hrvatske krajeve, kao što je Hrvatsko Zagorje i područja u blizini Zagreba. Nadalje svoje srpske agrarne koloniste nisu nadjeljivali sa zemljom u ovim područjima, gdje i onako ima vrlo malo zemlje, već su te sitne katastralne mjere puštali okolišnim hrvatskim se-

ljacima. Naprotiv tome jako je dobrovoljačko nadiranje u današnjoj župi Baranja. Nadalje u župi Vuka bilo je nadiranje u vrlo velikoj mjeri, što dokazuje da su dobrovoljcima dali u gornjim hrvatskim krajevima 985 jutara zemlje, a u područjima župe Baranja i Vuka dobili su dobrovoljci i agrarni kolonisti 56.629 kat. jutara prvorazredne oraće zemlje.

Pitamo li se kako se odražavalo ovo nadiranje pravoslavnih u općoj državnoj brojidbi i kako je mijenjalo sliku stanovništva u području istočne Hrvatske?

Iznijeti ćemo usporedne brojke da se vidi koliko je u nekim selima bilo Hrvata, koliko pravoslavnih 1910. prije t. zv. agrarne reforme a koliko 1931., kada je bila već provedena politika naseljavanja pravoslavnih u istočnu Hrvatsku.

Utjecaj preseljavanja pravoslavnih u gornju Hrvatsku na ukupni % pučanstva:

Pravoslavni u % u kotaru	1900	1910	1931
Bjelovar	25.3	23.2	20.28
Čazma	6.4	5.5	4.84
Garešnica	22.6	21.1	19.81
Gjurđevac	1.5	1.2	1.31
Grubišno polje	47.4	46.8	46.4
Kutina	9.8	7.3	6.45
Koprivnica	17.6	14.9	11.13
Križevci	6.3	5.5	5.17

Ovi gornjohrvatski kotarevi prepušteni su svome naravnome razvoju pučanstva. Hrvatsko pučanstvo po svome naravnom prirastu napreduje. Uslijed apsolutne većine hrvatskoga pučanstva, nije moguće bilo pravoslavnim zadržati stari postotni odnošaj pučanstva, već on stalno opada.

Pravoslavni u % u kotaru	1900	1910	1931
Brod	8.1	7.8	10.04
Novska	26.8	27.3	26.98
Daruvar	30.1	32.2	33.24
Požega	24.4	24.0	24.61
Nova Gradiška	24.0	22.8	24.38
Pakrac	55.5	51.4	52.22

U ovim kotarevima zaustavljeno je naravno opadanje pravoslavnih sa novim doseljenicima t. zv. dobrovoljcima, a moramo ustanoviti porast pravoslavnih u kotarevima Nova Gradiška, Pakrac, Daruvar, Brod i Požega.

Utjecaj preseljavanja pravoslavnih u gornju Hrvatsku na ukupni % pučanstva:

Pravoslavni u % u kotaru	1900	1910	1931
Đakovo	9.5	9.1	10.96 + 1.86
Donji Miholjac	7.5	7.1	16.36 + 9.26
Našice	17.3	16.9	21.20 + 4.30
Slatina	41.1	40.0	44.27 + 4.27
Virovitica	11.4	11.0	25.21 + 14.21
Osijek	22.4	21.7	35.55 + 13.85
Vukovar	35.7	35.0	49.38 + 14.38
Vinkovci	12.1	9.9	13.57 + 3.67
Županja	5.4	3.4	6.28 + 2.88

Iz ove brojidbene slike razabiremo, da je porastao broj pravoslavnih u postocima najviše u vukovarskom kotaru za 14.38% i virovitičkom za 14.21%, a u ta dva kotara bili su veliki posjedi čija se zemlja djelila dobrovoljcima i kolonistima.

Kad bi htjeli ići u pojedinosti onda bi vidili da je dobrovoljačka kolonizacija često puta išla baš u ona sela i područja župe Baranja i Vuka, gdje pravoslavnih u opće nije bilo ili ih je bilo sasma neznatan broj. Takove primjere pokazuju nam dolje navedene općine gdje je naglo i nerazmjerno porastao njihov broj.

Pravoslavnih u obć.	1910	1931
Viljevo	997	1.693
Gradina	24	2.320
Lukač	2	1.449
Korag	5	949
Bukovica	6	294

Ustrojstvo preseljavanja t. zv. dobrovoljaca obavljalo se u istočnoj Hrvatskoj putem Ministarstva za agrarnu reformu, a kasnije je to ministarstvo ukinuto i kao odio potpao pod Ministarstvo poljoprivrede. Krajevi istočne Hrvatske bili su po gornjim ustanovama podjeljeni u dva područja i to u područje osječke komisije i vukovarske komisije.

U područje Osječke komisije za likvidaciju agrarne reforme potpadali su Bjelovarsko-Križevačka, Virovitička i Požeška županija, te Darda i Batina iz Baranje. Na tom je području agrarna reforma podjelila 639.733 jutra prvorazredne obradive zemlje, koja je prije bila vlastništvo veleposjeda. Od te zemlje određeno je za ekspropriaciju 95.206 jutara, što je služilo za podkućnice. Pojedinci su uzimali pol do tri četvrt jutra zemlje, ali su tu zemlju morali odmah isplatiti, pa se u zemljišnim knjigama ista zemlja na njih odmah prenijela. Na tom području sagrađeno je 4.078 kuća za dobrovoljce i koloniste, jer se može računati da je svaka njihova obitelj brojila 5—7 članova.

Na području Osječke komisije naselilo se 3.518 dobrovoljaca pravoslavnih, koji su dobili po 8 i 3/4 jutra zemlje, dakle nadjelilo im se 30.782 jutra. Tomu se treba pribrojiti 1.276 kolonista pravoslavnih, koji su dobili 5 ili 8 jutara zemlje po obitelji, dakle ukupno 8.336 jutara. Preostalu zemlju od 505.409 jutara dobili su okolišni agrarni interesenti, kojih ima 19.711. Od toga broja možemo računati da ih je oko 14.711 pravoslavnih, a oko 5.000 Hrvata. Oni su obično bili stalno naseljeni oko veleposjeda, koji su potpali pod agrarnu reformu, pa su na jednom mjestu dobili manje, a na drugom više zemlje. Negdje po pol jutra, a negdje po nekoliko jutara, već prema tome koliko se moglo razdjeliti.

U područje Vukovarske komisije za likvidaciju agrarne reforme spada cijeli Srijem, pod kojega je potpalo 62.874 jutra obradive agrarne zemlje. Od toga broja ima se oduzeti 22.890 jutara što se ekspropriiralo za podkućnice. U Srijemu se naselilo 798 dobrovoljaca pravoslavnih, koji su dobili 6.982 jutra, te 283 kolonista na koje je otpalo 1.844 jutra. Za njih je sagrađeno u Srijemu 1.466 kuća. Ostatak od 54.048 jutara podjeljen je okolišnim seljacima korisnicima agrarne reforme.

U istočnu Hrvatsku naselilo se iz Češke i Slovačke i drugih država od 1918. do 1938. g. 6.400 seljačkih obitelji sa 30.000 duša na 44.000 jutara zemlje koje su vrijedile oko 200.000 din.

Hrvata iz prenapučenih i dinarskih krajeva preselilo se u razdoblju od 1919. do 1942. godine 98.915 duša:

Broj hrvatskih preseljenih obitelji u Hrvatskoj

God.	Broj obitelji	Ukupno duša
1919	300	1.830
1920	400	2.440
1921	400	2.440
1922	500	3.050
1923	500	3.050
1924	600	3.660
1927	500	3.050
1928	400	2.440
1929	300	1.830
1930	300	1.830
	Iznos	25.620

God.	Broj obitelji	Ukupno duša
	Donos	25.620
1931	250	1.525
1932	250	1.525
1933	250	1.525
1934	250	1.525
1935	250	1.525
1936	304	1.854
1937	586	3.574
1938	644	3.928
1939	622	3.794
1940	1.192	7.271
1941	7.418	45.249
	Sveukupno	98.915

Taj narod uselio se u već postojeća sela i još je uz to stvorio do 1940. g. 72 naselja. Osim ovih naselja postojala su ona po srednjoj Hrvatskoj to jest po obližnjoj Posavini, po Moslavini, u Bjelovarskoj i Križevačkoj okolici. Može se računati, da je ta srednja Hrvatska i krajevi do Šida prilila po procjeni agrarno-pravnoga odsjeka do 1940. g. oko 150.000 duša. No točna prava brojidba moći će se ustanoviti kod slijedeće sveopće državne brojidbe.

Na preseljavanju radila je već 1928. i 1929. g. zagrebačka oblasna samouprava, te je preselila 87 obitelji i dala im 477.000 kune. beskamatnoga zajma. Od 1930. do 1937. g. pomogla je banovina 178 preseljeničkih obitelji i dala im dugoročne 4% hipotekarne zajmove na 1,327.572 Kn.

Mnogo više se prijašnja uprava brinula za dobrovoljce i srpske preseljenike u hrvatske krajeve, pa im je dala pripomoći od 768.100 Kn, onda im je dala za dovod vode i bunare 61.000 Kn, te druge pripomoći za repartizaciju 374.500 Kn. Ukupno je tih pripomoći bilo u iznosu 1,203.600 Kn.

Ovim seobama obavlja se u hrvatskom narodu neka prirodna difuzija i mi smo sretni što imamo naravnu podlogu za tu difuziju, koja se samo mora usmjeriti. Moramo provesti upravljano preseljivanje, koji problem naša prijašnja pokoljenja nisu shvatila, već su trošila vrijeme u politiziranju. Hrvatski seljaci su na žalost ostavljali svoju zemlju, selili se u Ameriku, dok je na njihova polja dolazio stranac iz drugih država ili krajeva.

Novo pokoljenje povelo je brigu, da dođe hrvatsko pučanstvo u krajeve gdje je priplod slab, pa da se naseli u ta sela ili pak da dođe na zemlju velikih posjeda, koji se parceliraju i prodaju.

Preseljivanje kod Hrvata našlo je naročito odmah poslije prvoga svjetskoga rata 1919. duševnu predispoziciju. Ljudi su ratnim kretanjima postali svijetski, izgubili su svoj seljački konzervatizam postali su kritičniji, te težili za prosvjetom i napretkom. Uz to je bilo obilje novca, pa je preseljivanje brzo i lako napredovalo. Narod je sam išao i tražio si novu zemlju, ili se obraćao na pojedina društva kao na »Narodnu Zaštitu« i »Grudu«. Ako usporedimo hrvatsku brojidbu preseljivanja u prednjoj tabeli, vidimo da je najjače seljenje bilo 1924., a onda počima padati te je slabije od 1929. do 1936. Dalje pojačano raste djelovanjem zadruge »Zemlja«, a svoj veliki uspon postizava u Nezav. Državi Hrvatskoj g. 1941.

Negda je Agrarno pravni odsjek banske uprave bio za preseljenike ono, što je za radnike bio Javni ured rada, a za iseljenike što je Iseljenički komesarijat. Danas imamo za to posebni zavod za kolonizaciju o kojem smo govorili naprijed.

Nekada je Agrarno-pravni odsjek prikupljao podatke o posjedima koji su za prodaju, a s druge strane javljali su joj se ljudi, koji bi se htjeli preseliti. Odsjek je pri svem tome uzimao u obzir klimatske prilike, plodnost, položaj tla, tržište, cijene itd. Sakupljajući ovako podatke bez obzira na posebničku korist, koju su iskorištavale banke i privatnici, oni su najobjektivnije nastojali služiti dajući obavjesti kod prodaje i kupnje nekretnina. U svima dosadašnjim nastojanjima išlo se za tim, da se hrvatskom narodu pribavi kruha u njegovoj domovini da mu se sačuva rođena gruda. Uzimalo se u obzir i naše povratnike, kao i izbjeglice iz susjednih zemalja. Tako se povezao rad sa Iseljeničkim komesarijatom i Savezom organizacija iseljenika.

Kod nas postoji činjenica, da pretičak pučanstva iz krajeva disperzije u jednom svome dijelu ne može naći zaposlenja ni zarade u našim gradovima, ni u našoj industriji, a za vrijeme kriza ni u tuđem svijetu. Stoga moramo iseljavanje u tuđinu zamijeniti sa preseljavanjem po Hrvatskoj, stvaranjem zdravih seljačkih gospodarstva, a time ćemo narod odvratiti od grada i proletarizacije.

Migracije naroda iz Hrvatske u druge dijelove bivše države g. 1931., dale su ovu sliku: U Sloveniji je bilo g. 1931. 16.342 rođena Hrvata, a Slovenaca na teritoriju bivše Banov. Hrvatske bilo je 36.146. Mi obično mislimo da iz Slovenije migrira k nama neusporedivo više svijeta nego li iz drugih krajeva. Međutim iz Dunavske banovine dakle iz bivše Vojvodine i Sjeverne Srbije migriralo je u Hrvatsku 1931. g. 35.661 osoba, ali još više migrira ljudi iz Hrvatske u t. zv. Dunavsku banovinu to jest 56.052 osobe. To su pravoslavni dobrovoljci, radnici i naseljenici kao i Hrvati iz Srijema. Dakle za 20.391 osobu više migrira na istok, nego li oni k nama na zapad.

Kretanje stanovništva po općinama. Sva dosadašnja razlaganja rasvjetljavala su kretanja ili migracije našega seoskoga stanovništva sa posebnih gledišta, a niža tabela pokazati će nam kretanje stanovništva gledano iz pojedinačnih općina. I tu vidimo kako naša sela prelaze iz statičkoga stanja u mobilno stanje. Tri decenija od 1880. do 1910. pokazuju sve jače migracije, a 1920., koja je bila odmah poslije rata popisivana, vjerojatno je da je pokazivala daljnju mobilnost, samo nam manjkaju brojke. God. 1931. pokazuje nam jedno vraćanje u smirenije stanje, dakle manje migraciono, a više statičko, ali još uvijek 25% stanovništva napustilo je rođenu kuću i općinu.

Kretanje stanovništva

Rodilo se u 1000	1880	1900	1910	1931	1880	1900	1910	1931
					u %			
U istoj općini gdje je popisano	1547	1745	1873	2005	81,7	72,2	71,5	74
U istom kotaru	86	230	247	122	4,6	9,5	9,4	4,5
U istoj županiji	35	125	153	376	1,8	5,2	5,8	—
U drugim žup. Hrv. Slav.	88	115	144	—	4,7	4,8	5,4	—
U Ugarskoj	83	133	135	—	4,4	5,5	5,2	—
U Austriji	45	55	54	122	2,4	2,3	2,3	4,5
U Bosni	3	4	6	—	0,1	0,2	0,2	—
U drugim zemljama	7	6	9	79	0,4	0,3	0,3	2,9

KRETANJE PUČANSTVA PO ŽUPANIJAMA 1910 GODINE

Rodilo se u 1.000	istoj općini	kotaru	Hrv. Slav.	drugim zemljama
U Ličko-Krbav. žup.	86	8	5	1
U Modruš-Riječkoj	83	9	5	3
U Zagrebačkoj	79	10	9	2
U Varaždinskoj	86	8	4	2
U Bjel.-Križev.	67	12	14	7
U Požeškoj	61	12	15	12
U Virovitičkoj	62	13	11	14
U Srijemskoj	66	8	14	12

Ovo migriranje stanovništva može imati uzroke u odlasku domaćih ljudi iz sela bilo preko mora, u druge zemlje Evrope, bilo u drugo selo, recimo sa ženidbom i udajom. U zapadnim krajevima vidimo više mješanje među obližnjim selima i kotarevima. U istočnim krajevima opažamo da tamo dolazi svijet iz dalekih kotareva, a požeška županija u tome pogledu je vodeća. Druga je opet činjenica koju vidimo iz gornjih brojaka, da k nama dolaze tuđinci, bolji poljodjelci i ovdje se dobro snalaze. Oni dolaze k nama iz težih gospodarskih prilika, pa uz veće tehničko znanje i s gotovim novcem kupuju naša gospodarstva. Ona mjesta odakle dolaze stranci Nijemci, Madari, Česi itd. imaju skuplju zemlju, pa kupuju ovdje našu jeftiniju, a možda i bolju zemlju. Kao što su to prije činili stranci, tako isto i danas vidimo etapno prodiranje u istočnim krajevima, ali ne stranaca, već Hrvata iz zapadnih krajeva. Oni idu isto tako sve dalje na istok i traže jeftiniju i bolju zemlju.

*

Migracije u gradove. Osim ovoga vjekovnoga seljenja prigodom ženidbe iz sela u selo, pa seljenja u druge krajeve radi zarade, mi danas imamo još i vrlo jaki proces seljenja u gradove. U gradove napose migrira seljak iz siromašnih planinsko-stočarskih krajeva. On traži izlaza. Tamo je velika oskudica, ne može se naći zarade ni u selu ni u bližnjoj okolici. Od čega će se živjeti na tako malim komadićima slabe zemlje i od tako malo blaga. Jer sve to ne dostaje ni za lošu i nezačinjenu palentu. Ako takav dinarac otide u grad ili u istočne krajeve Hrvatske naći će makar posla bilo kod kakovoga gazde na selu, a još lakše se nadje posla u gradu. Pa, ako malo radi dobije u slučaju nezaposlenosti i pot-

poru, jer potpore za nezaposlene najviše su se isplaćivale u Banovinskoj Hrvatskoj, to nam dokazuje statistika.

Naši gradovi osim Zagreba svi su ispod 50.000 stanovnika. Osam od njih manji su od poznatih većih sela u Hrvatskoj i Slavoniji.

GRADOVI HRVATSKE I SLAVONIJE

	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.
Senj	3.039	2.785	3.177	3.296	3.036	3.072
Bakar	2.002	1.950	1.867	2.092	2.408	2.075
Karlovac	11.886	12.467	13.454	16.112	16.863	21.210
Petrinja	4.478	4.691	5.020	5.486	5.541	5.536
Sisak	5.529	6.129	6.632	7.881	8.806	10.915
Zagreb	29.218	38.742	57.690	79.038	108.674	185.581
Varaždin	10.371	11.055	11.494	13.398	13.647	14.612
Bjelovar	3.443	4.135	4.899	7.231	7.873	10.252
Koprivnica	6.027	6.512	7.074	8.018	8.115	9.472
Križevci	3.655	4.092	4.405	4.897	4.698	7.035
Brod n/S	4.433	4.938	6.539	10.200	10.698	13.776
Požega	3.294	4.077	4.978	5.899	7.040	7.125
Osiek	18.201	19.778	23.018	31.388	34.485	40.337
Zemun	11.836	12.823	14.517	17.131	18.528	—
Svi gradovi	117.412	134.174	164.764	212.067	250.412	330.998
Sela	1,787.883	2,067.753	2,251.336	2,390.477	2,266.876	2,373.385
Ukupno . . .	1,905.295	2,201.927	2,416.100	2,602.544	2.517.288	2,704.383

Kod nas se odnos gradskoga stanovništva prema seoskome odnosi kao 20% naprama 80%, a to nije još nezdrav razmjer. U zapadnim zemljama smatra se, da je još zdrav razmjer ako je 40% svega stanovništva gradsko, a 60% seosko. Danas Njemačka ima 70% gradskoga stanovništva, Belgija 73,3% Engleska ima 80% gradskog stanovništva t. j. 31.9 milijuna, 20% seoskoga pučanstva što čini 8 milijuna seljaka.

Proces seljenja iz sela u gradove vrlo je star. On je postojao zapravo uvijek, samo su mu se razmjere mijenjale. Poslije francuske revolucije g. 1789. počima naglo seljenje seljaka u gradove, gdje se može postati građanin i dionik nove slobode. Dakle bjeg sa sela u gradove usko je povezan sa prestankom feudalnoga sistema, sa oslobođenjem seljaka od kmetstva i sa njegovom slobodom kretanja. Kako se razvijao obrt i veleobrt tako je rastao i proces migracija sa sela u gradove.

Zadnjih par desetljeća postaju seobe u gradove za zapadno-evropske narode ozbiljan problem u političkom, gospodarskom i društvenom pogledu. Ta štetna pojava počela se pobijati raznim promičbenim krilaticama kao »retour a la terre«, natrag zemlji, ali sa malo uspjeha. Možda je još najbolji put onaj koga je Njemačka poduzela da naime sva omladina mora praktično neko vrijeme raditi na selu poljodjelske radove.

U Njemačkoj je od 1870. bilo 36% gradskog stanovništva a 64% seoskoga, a 1910. vidimo da ima 60% gradskoga stanovništva a 40% seoskoga. Kod zadnjih brojidbenih rezultata vidimo, da Njemačka ima već 70% gradskog pučanstva, a 30% seoskoga. Kod toga je nazadovao broj seoskog pučanstva apsolutno i relativno.

Francuska je 1846. g. imala 26.8 milijuna seljaka, a 1936. samo 19.9 milijuna. Uzrok ne leži samo u seljenju u gradove, već i u opadanju poroda kod seoskog pučanstva.

Sovjetski Savez imao je 1926. g. 17.6% gradskog stanovništva, a 1932. g. 32.8%.

Selenje u gradove kod nas bilo bi nemoguće, da nema industrijalizacije. Ako se industrijalizacija decentralizira na mjesta jeftine energije, u pravcu juga i rijeka Une i Cetine, onda će migracije moći ići prema malim industrijskim centrima, a to će biti sretnije riješenje, nego li da se ide k velikoj aglomeraciji gradova, što je kao nezdravi pojav već odbačeno od drugih naroda.

U gradu i ako je život skup, ipak lakše kapne kuna. Iz sela naših imućnijih krajeva svijet rado ide u grad i u male službe. On ne će da radi svoju zemlju, već ju daje u zakup ili napola, pa uz mjesečnu plaću, makar i malu živi lakše i gospodskije.

Tako se vrši proces bijega sa sela u gradove. U doba agrarnih kriza, kad su cijene agrarnih proizvoda niske, a dućanska ili industrijska roba je skupa, onda je još jači proces ostavljanja rođenih sela i općina.

Drugi opet pomažu migracije sa sela u gradove time, što imaju sina jedinca, pa ga šalju u školu. Ako već otac mora ostati kod pluga i motike, onda veli neka sin ide u škole, jer mu želi bolji život, t. j. da postane činovnik sa stalnom mjesečnom plaćom.

Za sve one koji jednom omirišu civilizaciju grada, nema više vraćanja na selo, osim u doba skrajnje krize i nužde, kao što je bila od g. 1931-34. Za svakoga je grad primamljiv svojim lijepim kućama, elektrikom, čistoćom, vodom u kuhinji itd. Ima tu vode u izobilju, a oskudica na njoj je nepoznata, a ne mora se ni ići po nju nekoliko sati. Pored svega ovoga u gradu ima mnogo zabava, život se brže mijenja, ali tu je i otrov.

Kako su jake migracije ljudi iz sela u grad, vidimo i po tome, što Zagreb ima samo 25% starosjedilaca, a 75% došljaka. Drugačije ne bi mogao tako naglo napredovati. Kod došljaka Zagoraca i Medjimuraca vidimo kako oni u rodjenoj kajkavštini ipak traže svoje skupine. Jedino oni žive u grupama. Medjimurci su koncentrirani na i oko Sigečice, a Hrvatski Zagorci na Trešnjevki, oko t. z. Zagorskih, Zlatarskih itd. ulica. Ličani, Hercegovci i Bosanci toga ne poznaju, bar ne u Zagrebu. U tim zagorskim i međimurskim ulicama zagrebačkoga predgrađa ne stanuju samo stalno preseljeni sitni obrtnici, radnici, manji namještenici, pomoćnici rodom iz Hrvatskog Zagorja, već oni imaju i svoje podstanare Zagorce.

Zagorac radnik podstanar stanuje kod svojih rođaka ili znanaca. On stanuje u jednoj maloj sobi skupa sa bračnim parom, ili spava u kuhinji. Glavno je da za svoj mali novac ima kakav takav krov nad glavom.

Ima ih mnogo oženjenih, kojima je žena i djeca na selu. Žena pazi na kućicu i onaj djelić zemlje što ga ima u svom seoskom hataru, a on dolazi svaki tjedan ili dva kući. Već prema tome ako je iz bližih sela pa nije skupa željeznička karta onda ide češće. Medumurci koji su zaposleni u Željezničkoj radioni imaju pogodovnu vožnju pa redovitije polaze kući da obiđu ženu i djecu, i da si donesu sa sobom hranu »strošek«. Kad se vraća u Zagrebu on sobom nosi mlijeka, sira, kruha, makar kukuružnjaka, pa povrća, jaja i ako ima suhoga mesa. Uz to Zagorac ponese

sobom bocu dvije vina, zagorskoga kiseliša, da lakše probavi tu suhu hranu. Njegova plaća je malena. Neki imaju g. 1940. po 3—4 kune na sat. Makar da se teško muče po cio dan ova zarada im se omogućuje, da mogu u gradu negdje hranu »koštu« uzimati i da im još ostane novaca da mogu uzdržavati ili pomagati svoju obitelj, koja obiluje djecom. Samo kad se vraćaju od kuće sa punim rogožarom, iz kojega će se sami hraniti kroz cijeli tjedan, samo tako mogu nešto uštediti.

Kad odlaze kući silazi rijeka ljudi na stanicama Ključ, Pušća Bistra, Luka, Veliko Trgovišće, a dalje sve slabije do Međumurja. U subotu popodne ili na večer. Kada dođu kući u čisto se presvuku pregledaju dom, užitvaju u svome i u svojoj ženi i djeci. Razgovaraju se o svom gospodarstvu, o tome, kako će iz donesene uštede kupiti soli, petroleja, obući se ili platiti porez. U nedjelju se sastaju s poznanicima u crkvi, ako ima kakvoga posla, urede to u općini itd. U nedjelju popodne vraćaju se u Zagreb.

Sve to, naime prehranu obitelji i poreze, pa obuću oni ne bi mogli smoći na svojim patuljastim gospodarstvima. Ovo je narod rada i volje za održanjem svoga ognjišta, svoje obitelji. Taj narod je spreman da kroz mukotrpan život prolazi da dođe do malo boljih uvjeta života, a cilj mu je da svoju djecu postavi na noge kako bi imali lakši život od svojih roditelja.

Ovakav hrvatski Zagorac, koji ima svoj korjen u kolijevki na selu i koji ne bježi od pluga, bit će svuda uzdržljiviji, stalniji, skromniji hrvatski radnik, nego li oni, koji se pomire sa predgrađem i tvornicom, te u grad dovedu obitelj. Djeca takovih roditelja, koja provedu dio svojih dana u gradu, a pogotovo ona koja su se u gradu rodila ne će biti dosta otporna ni snažna, niti će imati volje, da zahvate teži posao za dobro cijeloga naroda, pa ni svoga kraja. Druga generacija koja je gledala oko sebe raskoš i rasipnost pojedinaca u gradu, traži udobnosti, potpore, socialnu skrb, osiguranje, zračne stanove itd. Ti viču »ne ćemo kukuružnjaka«. Oni nisu sposobni da zamjene zagrebačko predgrađe sa pustim selom, niti tvornicu sa plugom.

Kad su Englezi g. 1928. za vrijeme generalnoga štrajka rudara i u vrijeme nezaposlenosti poslali 8499 svojih rudara u Kanadu na žetvu, ostalo ih je tamo tek 2000, koji su htjeli u polju raditi. Drugi su to smatrali više kao izlet na državni trošak da izvide prilike. Treći nisu bili tjelesno sposobni da uzdrže taj rad, toliko sati rada u polju na suncu kiši i nevremenu. Uz to nisu imali onoga elana što prati jednoga iseljenika, koji ima kod kuće ženu i djecu, što očekuju od njega materijalnu pomoć. Taj čovjek bez potpore u slučaju nezaposlenosti traži pod svaku cijenu novi način života, pa makar bile kako mu drago velike te žrtve. Tako svuda biva sa pučanstvom, koje se ustalilo u tvornicama predgrađa i zaboravilo na teški rad u polju i gospodarstvu.

Nutarnje seobe, kao posljedica dinamike društvenih procesa

Iznijeli smo naše migracije, pokazali smo kako su one slijedile u toku godina, i napomenili smo važnije razloge zašto je to bilo.

Kod nas je prvenstveni biološki elemenat, koji se izražava u broju poroda nad umiranjem, mi imademo još jedan drugi elemenat koji daje ovu migracionu snagu unutar naše domovine, a to je gospodarski problem. To je veličina onih seljačkih posjeda koji su ispod 5 ha. Na tima malim seljačkim posjedima još nije utonila volja za stvaranjem, za ži-

votom. Kvasac migracija tamo leži. To su područja disperzije. Lika, kraj, koji daje svoj veliki udio u prekomorskoj migraciji, a koji daje i mnoge naše preseljenike u istočnu Hrvatsku, pa i radnike po tvornicama, ima 78.85% svojih posjeda, dakle preko 3/4 ispod 5 ha. Pod Likom razmijevamo slijedeće kotareve: Brinje, Lapac, Gospić, Gračac, Korenica, Otočac, Perušić i Udbina. Do 0.5 ha ima 2.75% posjeda. Od 0.5 do 2 ha 31.08%, a od 2—5 ha ima 45.02 3/4 seljačkih posjeda. Ako uz to uzmemo u obzir, da je tamo vrlo mršava zemlja, koja se ne da duboko orati, pa je stoga slabo plodna, te daje male usjevne doprinose. Pored svega toga tamo su slabe tržne prilike i velike su udaljenosti od tržišta. Radi svih navedenih razloga u tim krajevima jedna seljačka obitelj treba za život 7 do 8 ha zemlje, koje nema. Zato su tamošnje životne prilike vrlo teške.

Ni u plodnim krajevima istočne Hrvatske ne može živjeti obitelj na 5 ha a da ne traži još postranu zaradu bilo da članovi idu raditi kod jačih gospodara ili traže ma koje drugo nuzgredno vrelo zarade. A neki opet uzimaju zemlju u zakup ili na pola, da bi tako našli zaposlenja preko godine, jer 5 ha dosta ne apsorbiraju, ni radnu snagu jedne obitelji, niti ona dolazi do prihoda potrebnih za život.

Hrvatsko Zagorje prema statistici 1931. g. sa svojih osam kotareva daje nam još strašniju sliku sitnih posjeda na kojima živi hrvatski seljak. Tamo je 92.90% posjeda ispod 5 ha i to do 2 ha je 57.50%, a od 2—5 ha 35.4% posjeda. Najsiromašniji kotar Ivanec ima 64.9% posjeda ispod 5 ha, a Klanjec 45%.

Ti posjedi ne mogu voditi valjani plodored, ne isplaćuje im se naše skupo umjetno gnojivo, ne mogu se obrađivati plohe strojevima. Uz to je kreditna sposobnost toga seljaka premalena. Ne može se voditi racionalno gospodarenje.

Ta mala ili patuljasta gospodarstva napose u krajevima Like, Hrvatskog Zagorja i slično, gdje su velike i plodne obitelji, ne daje mogućnosti niti minimuma egzistencije hrvatskom seljaku.

Zato posve sigurno najjače vanjske i nutarnje migracije imaju svoj izvor u onim krajevima gdje je najveći broj patuljastih posjeda. Tamo zemlja ne daje narodu dosta zaposlenja ni dosta kruha, a u tome ekonomskom problemu leži dinamika migracija. Radi toga n. pr. jedni Hrvatski zagorci migriraju u Zagreb i traže posla, a neki se za koju godinu i stalno nasele tamo da bi uživali blagodati savremenoga socialnoga zakonodavstva. Drugi se spuštaju u istočne krajeve da si osnuju dom i rade na novih par jutara zemlje. Treći opet idu na sezonski rad. Iz drugih krajeva narod slijedi neke od ovih ili druge oblike nutarnjih migracija, koje sam napred iznio.

Osim ovog velikog mnoštva malih gospodarstava ispod 5 ha, pokazuje nam omjer između poljoprivrednoga pučanstva i količine obradive površine još veću snagu disperzije stanovitoga žiteljstva.

Mi ćemo iznijeti neke značajne primjere iz hrvatskih istočnih i zapadnih, odnosno sjeverozapadnih krajeva, da se uoči ona dinamična snaga koja izlazi iz razmjera površine obradivoga tla, i množine pučanstva proračunane na 1 km².

Prema brojidbi od 1910. u Hrvatskoj i Slavoniji samo je 46% obradivo od ukupne površine. Prema cjelokupnom tlu kod nas dolazi na 1 km² prosječno 61.6 žitelja, a na zaista obradivu površinu otpada kod nas na 1 km² 133 žitelja, dakle za 71 osobu više.

Promotrimo sada općine najveće gustoće Ivanec, Krapina, Pregrada, Zlatar, Senj, Crkvenicu, Samobor, Stubicu, Klanjec, Novi Marof. Od svih ovih kotareva najviše se ističe Crkvenica sa svojom gustoćom u samom mjestu i njoj pripadajućim selima gdje na 1 km² obradive površine otpada 426.4 osobe a nema industrije. Dok upravna općina Karlobag u kotaru Gospićskom na 1 km² ima 409.9 žitelja. Ovi su razmjeri najveći, a sličnih nailazimo samo u starim hrvatskim primorskim župama na jugu. Zar je onda čudo, da taj narod mora izvan roditeljskoga doma tražiti kruha, kad na primjer u plodnom vukovarskom kotaru otpada na 1 km² obradivoga tla samo 55.5 žitelja, a u šidskom kotaru gdje je isto zemlja humozna crnica otpada na 1 km² obradiva tla 68.3 žitelja, dok u vanredno plodnom rumskom kotaru ide 60 žitelja na 1 km². Kotarevi disperzije (raspršavanja) sa primorskih strana, ne idu doduše na istok, jer su pomorci i ribari, već odlaze u vanjske migracije — seobe a tek po gdjekoji nakon povratka iz Amerike odlazi i na hrvatski istok.

Pogledamo li gustoću žitelja u Hrvatskom Zagorju, vidimo, da kotar Ivanec ima na 1 km² obradive površine 266.4 žitelja, a upravna općina Bednja ima 337.4 žitelja na 1 km² obradive površine. Dakle za 50.2 puta više živi osoba na samo 1 km² nego li to otpada u plodnom rumskom kotaru.

Kotar Krapina ima na 1 km² obradiva tla 249.6 žitelja, a najgušće je naseljena općina Petrovska sa 329.0 žitelja na 1 km²; dakle opet Petrovska naprama Rumi odnosi se kao 330 : 60. — U čisto poljoprivrednoj zemlji nemoguće je živiti tolikim ljudima na 1 km² obradive površine, pa su prisiljeni tražiti zarade u gradu, u obrtu, u industriji ili seliti u istočne krajeve. apsorpcije (usisavanja).

Kotar Pregrada ima na 1 km² obradivog tla 282.3 žitelja, dok njene općine imadu Desinić 306.3 žitelja, sama općina Pregrada 283.8, a Hum na Sutli 282.1 osobe na 1 km².

Kotar Zlatar ima prosjek 238.9 žitelja, a najgušća je Lobor općina sa 323 žitelja na 1 km² obradivoga tla, pa ipak više preseljenika dobivamo iz općine Mihovljani gdje otpada 265.8 žitelja na 1 km².

U kotaru Senj otpada na 1 km² 207.9 žitelja. Od toga je najgušće naseljena općina obzirom na obradivu površinu Sveti Juraj sa 235.5 osoba na 1 km², a Jablanac 199 žitelja, dok Krivi Put je sa 182 žitelja na 1 km² obradiva tla.

Kotar Stubica ima prosjek 240 žitelja na 1 km² obradive površine, dok na cjelokupnu površinu otpada po kilometru 114 žitelja, pa i ne izgleda tako jako gusto naseljena. Najgušća je naseljena u kotaru, općina Marija Bistrica sa 281.6 žitelja po 1 km² obradiva tla.

Mogli bi još spomenuti daljna dva kotara. Klanjec ima prosjek od 214 žitelja na 1 km² obradiva tla, a najtjesnija je općina Tuhelj, u kojoj otpada 253.5 osoba na 1 km².*

Kotar Novi Marof je nešto gušći od Klanjca te ima prosjek 216.9 žitelja, dok u općini Novi Marof otpada 266 žitelja na 1 km² obradiva tla.

Makar da su ovi označeni kotarevi i općine vrlo gusto naseljene, ipak vidimo n. pr. iz seoba učinjenih po zadruzi Zemlja, da razmjerno najviše preseljenika dolazi iz kotara Đurđevac, a tamo otpada na 1 km² obradiva tla 135.2 osobe. Usporedimo li sa prijašnjim slučajevima u ko-

* Dr. M. Kreser: Gustoća žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1917.

tarevima i općinama Crkvenice, Gospića, Ivanca, Krapine, Pregrade i t d., vidimo, da je tamo narod 2 do 3 puta gušće naseljen, pa ipak se toliko nije selio kao oni iz Đurđevačkog kotara. Uzrok je, ne što oni ne bi htjeli, već što nisu mogli, jer nisu imali što prodati, da kupe drugu zemlju. Nadalje nisu ni tako vješti i poduzetni poljodjelci, koji bi bili tako sigurni u svoj uspjeh.

Općina Pitomača ima 185 duša na 1 km² obradiva tla u g. 1910., a danas sigurno i manje, ali će ona i dalje davati razmjerno velik broj preseljenika.

Najviše je zemlje na pojedinu osobu otpadalo g. 1910. u župi Vuka (srijemskoj županiji) to jest 2 jutra i 956 hvati□, a najmanje u varaždinskoj županiji, gdje na osobu ne dolazi ni jedno jutro već samo 1339 hvati□ (jutro je 1600 hvati). U Ličko Krbavskoj otpadalo je 1 jutro i 594 hvata □ po osobi.*

Pa pored svega toga radi hrvatske neaktivnosti stalno su se k nama selili tuđi elementi. Vidimo n. pr. da u razdoblju od 1900—1910. dolaze u Hrvatsku preko 34.000 doseljenika tuđinaca. A od 1910—1920. imali smo još veći broj doseljenika t. zv. dobrovoljaca Srba u istočne Hrvatske krajeve, dok su se Hrvati zapadnih krajeva gušili od gustoće na 1 km² obradivoga tla. Onda se događalo, da je u samoj g. 1905. iselilo se iz Hrvatske u Ameriku 25.000 duša, Hrvata, koji su ostavili svoja ognjišta, da nađu u stranom svijetu zarade. Prema brojidbenim podacima vidimo, da su slijedećih god. od 1907—10 iselile se od nas u Ameriku mnoge naše žene i djeca, što znači, da su to postale trajne seobe, a mi smo potpuno izgubili hrvatsku krv.

Sitni posjedi Hrvatskoga Zagorja, Like, Hrvatskoga Primorja i starih hrvatskih primorskih župa pa velika gustoća na 1 km² obradive površine, stavljaju na nas velike zadaće.

U tima predjelima leži naša prastara hrvatska biološka snaga, koja po svojoj dinamici traži novi životni prostor. Mi imamo na to i pravo. Dok se kod nas, prema iznešenim brojidbenim podacima penje gustoća žiteljstva od 55.5 na 1 km² obradive površine u vukovarskom kotaru, do fantastičkog broja 426.4, u Crkvenici, (koja nije nikakav ni grad, ni velegrad, već obično mjesto bez industrije), to je u Zapadnoj Evropi sasma drugačije.

Zapadna Evropa traži svoj životni prostor, a u Francuskoj nalazimo 45 žitelja, u Njemačkoj 48 na 1 km² obradive površine. U Hrvatskoj gornjoj živi samo 7% žitelja koji imaju 15 ha po obitelji, kako se to traži u zapadnoj Evropi.

Uslijed ovih razloga i po dinamiki života, svijet iz zapadnih krajeva Hrvatske mora na drugim mjestima tražiti zarade, izvan svoga posjeda, pa i izvan svoga sela, bilo u užem kraju, bilo u širjoj domovini. Takav seljak radi kod većih posjednika kao napoličar ili kao poljoprivredni radnik. Kad ni to ne nađe, onda ide za tvorničkog radnika. A koji ni tu ne mogu naći kruha ti idu u inozemstvo na zaradu.

Svi oni dakle sele radi svoje ekspanzije, biološke snage, prenapučenosti, posjedovnih odnošaja i općih loših gospodarskih prilika, pa u tome i leži pokretna snaga kretanja, raznih seoba hrvatskoga naroda.

ING. VIKTOR HORVAT

* Dr. M. Kreser: Gustoća žiteljstva, Zagreb 1917.

LJUDSKA RADNA SNAGA

Amo ruku, junače, pružl žuljnu,
Amo ruku, nabore da ti mučne,
Pjesnikova drhtava usna, druže,
Štujući ljubne!
Silvije Strahimir Kranjčević: »Radniku«

Arbeit ist des Bürgers Zierde,
Segen ist der Mühe Kreis:
Ehrt den König seine Würde,
Ehret uns der Hände Fleiss«
Schiller: »Lied von der Glocke«

Rad, radna snaga, radna činidba i kulturna funkcija radnog čovjeka predmet su filozofske spoznaje, religioznog shvaćanja i pravne reglementacije. U različitim stepenima kulturnog razvitka zauzimalo je društvo i država, filozofija, pravo, društvovna (socijalna) politika i religija, pojedinac i zajednica različito stajalište naprama tim pojavama. Mnogi su pjesnici klasičnim stilom opjevali ljudski rad i upućivali svoje suvremenike na ispravno ocjenjivanje položaja radne snage i radnog čovjeka u narodnoj i državnoj zajednici. Pa ipak su prošla tisuljeća dok je prodrla spoznaja, da ljudski rad nije roba, nego čitav čovjek i da zato zaslužuje poseban položaj u društvu, narodnoj zajednici, pravnom poretku i narodnom gospodarstvu, jer predstavlja praizvor svega života i svakog kulturnog napretka.

Kršćanstvo visoko izdiže vrijednost i časnost rada, koji označuje po Bogu odredjenim glavnim sredstvom privredjivanja, a ocjenjuje ga u interesu narodnog gospodarstva i čitavog života čovjeka. O tome svjedoče mnoga mjesta iz svetog pisma i crkvenih spisa. Napose je kršćanska nauka razvila svoj etički narodno-gospodarski sistem na osnovi naravnih i nadnaravnih činjenica, koji se osniva na djelu i činidbi. Prema toj nauci sve stvari ovog svijeta samo su sredstvo za svrhu i ne smiju čovjeka sprječavati u težnji za najvišim ciljem. Prema knjizi Job 5, 7: »Čovjek je rodjen za rad kao ptica za lijet«. »U znoju lica tvojega jesti ćeš kruh svoj, dok se ne vratiš k zemlji, iz koje si uzet« (Gen. 3, 19). Čovjek nije samo puko orudje ili stroj nego razumno i socijalno (društveno) biće ljudskoga oblika, koje nema samo dužnosti rada nego i pravo na pravednu naplatu i odmor da može živjeti i za svoje više etičke i društvene svrhe: »Šest ćeš dana raditi i sve tvoje poslove svršavati. Sedmi dan je ali subota gospodnja, tvoga Boga; na taj dan ne smiješ raditi nikakav rad, i to ni ti, ni tvoj sin, ni tvoja kćer, ni tvoj sluga, ni tvoja sluškinja, ni tvoja stoka, ni stranac, koji se nalazi u tvojoj kući« (2 Mos. 20, 9. 10.). Kršćanstvo je odredilo nedjelju kao dan odmora. Rad unapredjuje prema kršćanskom shvaćanju narodno gospodarstvo i omogućuje egzistenciju dostojnu čovjeka: »Lijena ruka uzrokuje siromaštvo, dok ruka jakoga priprema blago... Tko sabire u žetvi, mudar je sin: ali tko u ljeti spava, propast će« (Spr. 10, 4, 5). Tu je istaknut čitav narodno-gospodarski sustav. »Ne mrzi težak rad ni poljodjelstvo, koje je stvorio Najviši« (Sirach 7, 16), te riječi naglašuju važnost rada uopće, a poljodjelstava napose. Obzirom na to stajalište starog zavjeta razumljivo je da Krist, — koji kao sin tesara potječe iz radničke obitelji, — preporučuje rad i kori lijenost, a zastupa načelo pravedne naplate rada. Tu je dovoljno spomenuti shvaćanje Krista o radu, plemenitosti rada,

radnom ugovoru i pravednoj plaći (prispodobi) u njegovoj priči radnika u vinogradu, kojom prilikom kori lijenost (Matija XX, 1.—15). Iz kruga tih ideja potječu riječi apostola Pavla (I. Thess. 4, 11): »Nastojte voditi tihi život, vršiti vaše vlastite poslove, raditi s vašim vlastitim rukama, kako smo vam zapovjedali«. Apostol Pavao zabacuje svaki prihod stečen bez rada kao i svaki nezasluženi dobitak (II. Thess. 3, 10—12): »Mi smo vam naložili, da ne treba da jede onaj koji ne radi. Mi smo jednoć čuli, da neki od vas žive nemarno, da ne rade, nego da vrše nekorisne stvari. Tima poručujemo i zaklinjemo ih u Gospodinu Isusu Kristu neka rade u tišini i jedu svoj vlastiti kruh«. Kršćansko radno pravo naglašuje opravdanost dobitka od rada i opravdane naplate rada. — Krist kaže prema Sv. Luki (X, 7): »A u istoj kući ostanite pa jedite i pite, što u njima ima, jer je poslenik dostojan plaće svoje«. No toj plaći mora odgovarati rad kao protučinidba. Krist izriče svoj sud (Mat. XXV, 14—30) nad lijenim slugom koji ne postupa ispravno s povjerenim dobrom svog gospodara, a prema Sv. Marku (X, 45): »Čovječji sin nije došao da se dade poslužiti, nego da služi i da svoj život dade kao otkupninu za mnoge«, čime je naglašena služeća ljubav. — Kršćanska narodno-gospodarska etika nastoji spriječiti robovanje i uzveličavanje tvarne (materijalne) kulture, a teži zatim, da se razviju i izgrade jake, voljne, moralne i harmonički oblikovane ličnosti. Kršćanska nauka ne pita u narodno-gospodarskom životu što smije pojedini čovjek raditi, nego što on smije raditi i što treba da radi. Zato naglašuje (sv. Matija VI, 24): »Nitko ne može dva gospodara služiti, jer ili će jednoga mrziti, a drugoga ljubiti, ili će jednoga trpjeti, a drugoga prezirati. Ne možete služiti Bogu mamonu (bogatstvu), jer onaj koji ljubi manone (bogastvo) ili novac, sluga je novca«.

Nauka o narodnom gospodarstvu (politička ekonomija) ubraja medju gospodarske čimbenike: ljudsku radnu snagu, zemljište (tlo) s njegovim proizvodima i glavnicu. Funkcija tih gospodarskih sredstava je različita, a naše moderno vrijeme pridaje najveću važnost ljudskoj snazi, jer bez nje ne može se narodno gospodarstvo uopće ni zamisliti. Gdjegod pak se ljudska radna snaga zaposli u narodnom gospodarstvu, svagdje dolazi do izražaja pored tjelesnih snaga i duhovni elemenat. Dapače može se bez pretjerivanja naglasiti, da je duhovni elemenat kod toga najvažniji i odlučujući, jer on svladava tvar (materiju) i oblikuje narodno gospodarstvo. Svaki gospodarski rad i gospodarski plan je u svojim konačnim svrhama proizvod razumnog duhovnog razmišljanja. No pored ideja, koje dominiraju u gospodarskom radu i gospodarskom planu, iskače i jaka volja, koja se nalazi iza tih ideja, a teže za njihovim oživotvorenjem. Tek volja koja je pored razuma drugi moćni duhovni čimbenik gospodarskog rada, omogućuje izvršenje gospodarskog plana. Radi toga se radna snaga smatra najvažnijim blagom, kojim raspolaže odredjeni narod (Dr Johann Ude), a u toliko je vrijednija, u koliko su njegovi pripadnici sposobniji za duhovne koncepcije. Svaki pa i najzadnji radnik mora u gospodarskom radu uložiti svoje duhovne i tjelesne sile, jer samo tako postaje suradnik pri stvaranju kulturnih dobara.

Novac, cijena, zemljišta, zlatna ura i stvarno vlasništvo uopće sadrže u sebi stvarni (materijalni) prizvuk. Stvarno-pravni značaj pridavao se nekad u sistemu ropskog rada i radnoj snazi čovjeka. U epohi industrijalnog zamaha i ogromne upotrebe stroja izgledalo je da će radna snaga biti potisnuta po stvarnoj mehanici i izgubiti svoju važnost.

Posve protivno stajalište zauzima njemački nacionalni socijalizam, fašistički socijalizam i hrvatsko ustaštvo o radu i radnoj snazi shvaćajuci potonju kao idealno dobro. Ispravno naglašuje Justus Wilhelm Hedemann, da opreka izmedju starijeg shvaćanja radne snage i nauke njemačkog nacionalnog socializma nije time potpuno izražena, jer i u stvarnom vlasništvu uopće kao i u novcu, odnosno zemljištu mogu biti uključene i idealne moći kao primjerice u obliku domovine (seoskog doma) ili ideje štednje, — kao što ne bi bilo razumno i u radnoj snazi zapaziti odredjene stvarne vrijednosti, koje se očituju u narodno-gospodarskim proizvodima.

Radna snaga, koja čovjeku pripada kao najdragocjeniji božji dar, predstavlja veliki movens (agens) kao vječnu pokretnu silu narodnogospodarskog života. Bez ljudske radne snage ležala bi nepokretni (mrtvi): stvarna dobra, vlasništvo, zemljište (tlo) i novac, jer iz njih tek čovjek pravi »narodno gospodarstvo«. Kod toga napose treba naglasiti ono ljudsko, što izlazi iz radne snage, jer mi živimo danas u vremenu (epohi) stroja, u kojem se strojevna radna snaga nalazi u utakmičnoj borbi s ljudskom radnom snagom. To je u drugoj polovici XIX. i na početku XX. stoljeća dovodilo do ogorčenih sukoba (klasne borbe) i stvorilo atmosferu mržnje, jer su se ljudi osjećali potisnuti od stroja o osudjeni na nezaposlenost, siromaštvo i očaj. Moderno vrijeme i društvena (socijalna) država nastoji ukloniti te suprotnosti i stroj učiniti slugom i pomagačem čovjeku, a ne njegovim prokletstvom. Država šesto unapredjuje strojevnu tehniku, ali kod toga uvijek uvažuje zaštitu radne snage u svrhu svrhu pravednog izravnanja izmedju upotrebe strojeva i uloška ljudske radne snage.

Moderna država preduzela si je zadaću, da oblikuje i učvršćuje temelje (fundamente) narodnog gospodarstva, kojima se ovo služi i na kojima izgradjuje svoje djelatnosti unutar svoje samouprave i samooblikovanja. Kod toga moraju država i narodno gospodarstvo uvažavati prilike, koje postoje u prirodi, a napose sa zemljištem i ljudskim tjelesima s njihovim radnim snagama. To su realiteti, koji predstavljaju ishodište za svako razmatranje i svaku smišljenu praktičnu gospodarsku politiku. Ovi temelji nalaze svoj izražaj i u pravnom poretku, a medjusobno su dosta različiti. Privatno vlasništvo, zemljište (tlo), novac, radna snaga, narodno-gospodarska čast rada i (poduzetnička) čast ne mogu se svesti na isti konstruktivni nazivnik, jer se tu susreće stvarno (materijalno) s moralnim (ćudorednim, etičkim), faktično s pravnim te prolazno s trajnim. No u tome se baš očituje bogatstvo života uopće, a narodno gospodarskog života napose. K tome životu spadaju, — usprkos spomenute različitosti, — sve navedene životne pojave. Moderna država nastoji radnoj snazi odrediti dostojni položaj i u svom pravnom poretku, i to prema značajkama društvene (socijalne) države.

Danas se u povećanoj mjeri naglašuje pravednost i društvena (socijalna) pravda. Pravednost!... Svagdje se doziva ta tajanstvena božica, koja treba da osuši suze onima, koji su teško pogodjeni od sudbine, koja zastrašenima donosi mir, koja ublažuje suprotnosti i smiruje sporove i tako ponovno uspostavlja poremećenu društvenu ravnotežu (D'Aguanno). Nigdje se pravednost ne doživlje u tolikoj mjeri kao u zakonodavstvu, pravnoj znanosti i pravosudju, jer se traži, da sve što rade i poduzimlju, vrše u skladu s pravednosti. Razvitak novijih prilika u narodnom

gospodarstvu, a napose u odnosu rada i glavnice, radne snage i podzetnika postavlja takodjer zahtjev pravednog izravnanja. Poteškoće sastoje u tome, što se razumijeva pod pravednosti i kako njezin sadržaj primijeniti u praktičnom životu?... Od mnogobrojnih shvaćanja pojma pravednosti moglo bi u strogom apstraktnom smislu poslužiti kao ideja prava samo ono, koje joj priznaje značaj apsolutne formalne ideje, jer ju ne opterećuje nikakvim sadržajem i omogućuje primanje svakog sadržaja, koji odgovara njezinom osnovnom biću čiste ispravnosti kao filozofsko-pravne kategorije (Max Ernst Mayer). No takav strogi smisao rezultira konačno u mnogobrojnim tautološkim pojmovima. Tome apstraktnom pojmu pravednosti suprotstavlja se često konkretni pojam, koje upućuje na zakonito vladanje i zakoniti rad pa se primjerice smatra pravednim sucem onaj, koji izriče pravdu nepristrano i prema postojećim zakonskim propisima. No kod isporedjivanja pravednosti i prava mora se uvažiti, da pojam pravednosti spada u etiku i da se prema Aristotelu ubraja medju krijeposti, koja je iznad sviju ostalih krijeposti, a postaje ideal kad se njezin sadržaj objektivira. Taj sadržaj uključuje u sebi zahtjev za uspostavom izravnanja izmedju onoga, što netko ima, i onoga, što nekome pripada t. j. za postignućem ispravnog odnosa izmedju tražbine i duga, krivice i kazne, bogatstva i siromaštva, radne snage (nadnice) i glavnice (dobitka). To je ono što sadrže rimska tria praecepta iuris: honeste vivere, neminem laedere et suum cuisque tribuere (pošteno živjeti, nikoga ne povredjivati i dati svakome svoje). Pravednost traži da se svakom dade ono što mu pripada. Pravednost uključuje prema tome izravnanje opreka i razdiobu kulturnih dobara, i to ne samo u obliku kompromisa, nego po mogućnosti potpunog sklada (harmonije) tako, da se ukloni svaki nesklad (disonanca). Pomenuti sadržaji ne smiju medjutim predstavljati prazne apstrakcije, nego načela, koja se mogu praktično primijeniti u nesavršenom ljudskom društvu, a koja se mijenjaju prema stanju svakovremene kulture

Pravo ne može prema svojoj naravi nikad biti posve pravedno, jer predstavlja poredak osnovan na općenito obvezatnim pravnim pravilima, a tko sije pravo, ne može uvijek žeti apsolutnu pravednost: norma pruža trajne vrijednosti i zajamčuje pravnu sigurnost, dok pravednost stoji svaki dan na vrhuncu vremena, — pravna norma mjeri jednakom mjerom i zajamčuje pravu jednakost, dok pravednost zapaža svaku nejednakost, — pravo promatra svaki pojedini slučaj prema općem (generalnom) pravnom pravilu, dok se pravednost obraća na svaki pojedini slučaj. Ideja pravednosti predstavlja vrhunac personalističkog sustava vrijednosti, dok se pravo kao društvena pojavą može uvrstiti samo u transpersonalistički sustav, i radi toga postoji disonanca izmedju pravednosti prava, a opreke, koje odatle nastaju, potiču za većom pravednosti i usavršavanjem prava. Pa ipak se govori i o pravednom pravu, pod kojim se razumijeva ono, koje u sebi sadrži odredjeni minimum etičke nepravednosti (Hammacher). To vrijedi i za ocjenjivanje odnosa izmedju radne snage, kojom raspolaže radni čovjek i koju unosi u kulturni narodno-gospodarski život, te glavnice, koja pripada poduzetniku kao vlasnik. Ni tu se ne može u ljudskom društvu postići apsolutni ideal pravednosti, ali moderna država koja sve više dobiva značaj društvene (socijalne) države, nastoji svojim zakonodavstvom i pravosudjem u što većoj mjeri zadovoljiti tome idealu i radnoj snazi dodijeliti ono, što joj pripada kao kulturnom čimbeniku.

Ukupna vrijednost ljudske radne snage odredjenog naroda dolazi najjače do izražaja u nastojanju, koje polazi za ustanovljenjem narodne imovine i narodnog dohotka, odnosno kod prispodabljanja jednog naroda s drugim, odnosno kapaciteta jednoga narodnog gospodarstva s drugim. Pojmovi narodne imovine i narodnog dohotka dosta su sporni u političkoj ekonomiji, financijalnoj znanosti i financijalnom pravu. Važno je pitanje oblika, u kojemu treba prikazati dobra, koja spadaju u narodnu imovinu, odnosno u narodni prihod, t. j. da li naravnom (naturalnom) ili novčanom obliku, da li zbroj pojedinačkih gospodarstva (posebničkih i javnih) izražen u prometnoj vrijednosti ili zbroj svih proizvodnih snaga odredjenoga gospodarskog područja. U najširem smislu uključuje pojam narodne imovine što odredjeni narod može izvršiti u činidbama obzirom na svoje raspoložive radne snage i narodno blago u okviru zdravoga narodno-gospodarskog razvitka. Tako shvaćena narodna imovina obuhvaća sve duševne i tjelesne radne snage naroda, sve pokretne i nepokretne stvari. S time u vezi postoje znatne poteškoće kod ocjene i procjene radne snagu. Pitanje narodnog prihoda usko je povezano s razdiobom dobara: da li današnja razdioba dobara iz okvira narodne imovine odgovara po svom mehanizmu gospodarskoj logiki i zahtjevu društvene pravednosti?... U novije vrijeme susreće se više pokušaja, koji nastoje ukupnu vrijednost ljudske radne snage izraziti u novcu, koji se smatra mjerilom vrijednosti u suvremenom novčanom narodno-gospodarskom sustavu. Svi takvi pokušaji uključuju u sebi nešto nenaravno i namješteno, jer radna snaga predstavlja vrednote, koje se ne mogu nikakvim novčanostvarnim mjerilima brojčano izražavati, mjeriti i vagati. No ako se uza sve to pobliže promotre tako dobiveni brojčani rezultati, pokazuju od kolike je ogromne važnosti radna snaga za narodno gospodarstvo. Kao primjer iznosi se izračunavanje, koje nastoji odgovoriti, koliko od prihoda, koji polučuje njemački narod u jednoj godini, otpada na stvarna dobra, a kolko na materijal ljudske radne snage. Po jednom mišljenju iznosio je ukupni njemački prihod u godini 1934. oko 50 milijarda RM. Na podlozi kamatnjaka od 4 do 5% daje to glavničnu vrijednost od 1000 do 1200 milijarda RM. Pri tome se vrijednost stvarnih dobara uzima s 310 milijarda RM (ta se brojka često susreće i ako njezina konstrukcija nije bez prigovora), a to znači, da radna snaga radećih njemačkih ljudi vrijedi oko 700 milijarda RM. Kao nadopunjenje toga slobodnog izračunanja može poslužiti izračunanje ukupnoga radnog prihoda u Njemačkoj, koje potječe od Državnoga statističkog ureda, a prema kojemu je taj iznosio u godini 1938. u Njemačkoj (bez bivše Austrije i Sudeta) okruglo 42,7 milijarda RM, u kojoj su brojci uključeni prihodi od radničkih nadnica, namještenićkih plaća i beriva činovnika. Drugo izračunanje (profesor Dr. Reiter) dolazi do zaključka, da prosječno svaki njemački radni čovjek muškog spola tečajem svog života (nakon odbitka odgojnih troškova do 15 godina) privredi čisti prihod od 29.400 RM, a ženske nešto manje, odnosno da se »materijalna vrijednost rodjenja« sad živućega cjelokupnoga njemačkog pučanstva (bez bivše Austrije i Sudeta) može procijeniti na okruglo 1625 milijarde RM.

Kakogod shvatimo ta nastojanja i pokušaje da se vrijednost radne snage izrazi u novčanoj relaciji, ipak nam i to može poslužiti za ispravnost državne politike, koja radnu snagu stavlja pod posebnu pravnu zaštitu. Kad moderna država, pravno zaštićuje privatno vlastništvo pod predpo-

stavkom da se vlasnik svojim vlasništvom služi bez povrede općeg dobra, i kad zajamčuje vrijednost novca, ne može zanemariti zaštitu radne snage kao najvećega ljudskog i narodnog dobra.

U povjesti posljednja dva stoljeća pojavljuje se lozinka o »pravu na rad« u različitim varijacijama, koji traži radna snaga. U prvom početku predstavlja ta lozinka borbeni uzvik, koji je imao značaj etičkog apela na mjerodavne čimbenike. U drugoj fazi postavljen je zahtjev, da se ta lozinka uvrsti u državne ustave kao subjektivno javno pravo. Kod praktične provedbe »prava na rad« nastalo je mnogo pojedinačkih pitanja, koja su uredjena različitim zakonskim propisima. Zanimivo je spomenuti, da već Pruski zemaljski zakon (1794.) sadrži odredbu: »One, koji nemaju sredstava ni prilike da radom zasluže izdržavanje svoje i svojih, treba uputiti (doznačiti im) na rad, koji odgovara njihovoj snazi i sposobnosti«, — ali to kao i odgovarajuća dužnost države uključeno je u odredbe o zavodu za siromahe. Gotovo u isto vrijeme pojavljuje se u okviru francuske revolucije (1789.) zajedno s idejom jednakosti zahtjev o »pravu na egzistenciju«. U vrijeme druge francuske revolucije ustanovljeno je dekretom (od 25. II. 1848.) da se privremena vlada francuske republike obvezuje osigurati egzistenciju radnih ljudi pomoću njihova rada«, — no praktične mjere, koje su se na to nadovezale (t. j. osnivanje narodnih radionica za zaposlenje nezaposlenih osoba) nijesu uspjele. Njemački državni kancelar Bismarck izjavio je na sjednici državnog sabora (9. V. 1884.): »Ja ću ukratko izjaviti: dajte radniku pravo na rad, dok je zdrav, dajte mu potrebnu skrb, kad je bolestan, osigurajte mu opskrbu, kad ostari...« U Švicarskoj je godine 1893. s 300.000 naprama 76.000 glasova odbijen referendum o formalno-zakonskom ustanovljenju prava na rad.

Rad i radna snaga postali su od narodno-gospodarskog pojma moralna dužnost i konačno društvena funkcija čovjeka. Tu spoznaju smatramo danas posve razumljivom i opravdanom kao rezultat našega suvremenog kulturnog mišljenja. Mi se primjerice pitamo: zar ne bi antikni svijet, — čija je zajednica zoón politikón počivala na sustavu ropstva i ropskog rada, — u svojoj kulturi postao još bogatiji da je poznavao ethos rada? Zar ne bi u tom slučaju helenizam postignuo još višu duševnost i divnije estetsko oblikovanje?... Ropstvo je najtamnija slika antiknog svijeta pa ipak se nijedan veliki helenski mislilac nije u ono vrijeme našao da u ime ljudskog dostojanstva podigne svoj glas protiv te društvene uredbe. Tek je kršćanstvo siromašne i opterećene učinilo potpunim ljudima i braćom te ih pred jednim Bogom uzdignulo ispred sitih i bogatih. No i ako je kršćanstvo time uneslo revolucionarnu ideju u tadanje društvo, kroz duga stoljeća kulturnog razvitka ostala je ta jednakost samo pred Bogom, dok je rad bio sve do nedavno okovan i ako blažim (formalno-pravnim) lancima u različitim oblicima i stepenima (kmetstvo, podložništvo, stvarno-pravni ugovor o vezanom radu, odlučivanje glavnice o naplati rada. Tek najnovije vrijeme spoznalo je kulturnu vrijednost radne snage i dovelo to do izražaja u svom zakonodavstvu i pravosudju.

U modernoj narodnoj i državnoj zajednici ne postavlja se težište na zahtjev da svatko bude osiguran, nego se naglašuje lozinka da svaki mora raditi i proizvoditi kulturne činidbe. Zato »pravo na rad« predstavlja uspostavu naravnog prava svakog sunarodnjaka na to, da u okviru i na prostoru svog naroda i svoje države, u kojima je rodjen, može svoj život

održavati vlastitom radnom snagom i vlastitim činidbama. No takav poredak je podjedno i neumoljiva i osjetljiva selekcija (probir), škola za izobrazbu ličnosti i značajeva, vrata za uspon u društvenom položaju, ponovno uspostavljenje mogućnosti, dosadašnjim izbaštinjenima i uključenje sviju medju djelatne, sinove i kćeri naroda (Dr. Paul Blankenburg). No to je podjedno i jedino jamstvo za ispravno i korisno narodno gospodarstvo, jer se opet oslobadja i potiče na najveće činidbe radna snaga, koja predstavlja najizdašnije i najsigurnije vrelo za procvat narodnog gospodarstva, naroda i države. Svako narodno gospodarstvo, koje je osnovano na pravu rada, uvijek je toliko jako, da može svoj narod prehraniti, obući i nastaniti te opskrbiti sa svime, što može proizvesti narodna radna snaga. Na taj način praktično se isključuje klasna borba i stvaranje novog stališa nezaposlenih (proletera), koji u čistoj liberalističko-kapitalističkoj epohi nijesu bili obezpravljeni zato, jer su bili siromašni i neimućni, nego jer su svoje siromaštvo morali iznositi na »radno tržište« te ovdje moljakati i čekati da li će im netko dozvoliti pošteno raditi i čestito živjeti. U modernoj društvenoj (socijalnoj) državi može si svoje mjesto svatko slobodno izabrati, osvojiti i održati, jer rada i radnih mogućnosti imade dovoljno. Takvo stanje omogućuje najveće činidbe, jer pravo na rad i radna dužnost omogućuju svakome da svojim činidbama osigura svoju sreću i blagostanje unutar narodne sreće i blagostanja, a kruh i rad nijesu više lopta na tržištu radne snage u igri slobodnih narodno-gospodarskih sila, nego posljedica pošteno uložene radne snage uz čuvanje časti rada.

Prema novoj terminologiji zamjenjuje se izraz »radno tržište« s izrazom »uložak ili zaposlenje radnih snaga«. Promjena ove terminologije nije samo vanjski isprazni pojav u svrhu distanciranja prema prošlosti nego uključuje u sebi revolucionarni sadržaj, koji je od osobite važnosti za ljudsku radnu snagu. Moderno vrijeme rijentirano je dinamički prema radnoj snazi, koju shvaća moralnim i kulturnim dobrim narodne zajednice pa ju zato izdiže iz liberalističko-kapitalističkog načela ponude i potražnje. Moderno vrijeme ocjenjuje organiziranu radnu snagu kao prvorazredni narodni čimbenik za izgradnju i slobodu, koji se mora planski i pokretno upotrebljavati u svrhu razvitka najviših mogućnosti i uspjeha. U tome novom shvaćanju bazira vjera u rad, pravo na rad i dužnost rada. Pravo na rad nastupilo je u prvom početku u antikapitalističkom smislu, a u dužnosti rada zaokružuje se moralno-kulturni pojam rada do kulturnog čimbenika. S pravom na rad traži pojedinac sa svojom radnom snagom od narodne zajednice egzistenciju, razvitak ličnosti i sposobnosti te ljudsku čast, a s dužnosti rada traži narodna zajednica od pojedinca uložak njegove radne snage za postizavanje kulturnih činidaba. Oba ta pojma (prava i dužnosti) su kontemplativna: nema prava na rad bez dužnosti rada, ni dužnosti rada bez prava na rad (Josef Winschuh).

Koalicijoni radnički pokret je logična posljedica liberalističko-kapitalističkog shvaćanja rada osnovanog na radnom ugovoru: Iz tog se razvila liberalistička radna nauka, koja je u svom ekstremu zastupana u marksističkoj radnoj nauci. Ova potonja je materijalističkog značaja, jer naročito naglašuje da je manuelni rad kao takav zlo i da se mora vršiti radi gospodarske svrhe održanja egzistencije. Osim toga polaže ta nauka težište na pojave tehničke podjele rada, a duševni rad proglašuje neradom. Prema toj materijalističkoj radnoj nauci pravi život počima tek s one

strane rada, koji se kao nužno zlo mora obavljati u što manjoj mjeri, ali za koji treba s druge strane postići po mogućnosti što veću gospodarsku protuvrijednost, odnosno da poduzetnik vara radnika, jer mu ne naknadjuje punu protuvrijednost njegovog rada. Ta nauka dovela je do gospodarske povezanosti probitaka radnika, koja je izgradjena do klasne misli prema kojoj se klasa radnika nalazi nužno u opreci naprama neradnicima (gradjanima), a svoj položaj može poboljšati samo organizatornim spajanjem i klasnom borbom težeći za gospodarskom i političkom prevlasti . . . Najvažnija borbena sredstva su štrajk, sabotaža, bojkot i solidarna obustava rada. Protiv toga materijalističkog shvaćanja bori se idealističko shvaćanje života, društva i rada, koje u vezi s modernim nacionalizmom uključuje u sebi osnovne podloge narodnog poretka: narodnu zajednicu i ličnost, jer je narodna zajednica središte i okvir svakog rada i jer je sav rad upravljen na njezino dobro kao služba za zajednicu, i jer čitav rad bazira na osobnoj radnoj snazi, koja je vrelo blagostanja. Time je rad postao politička činjenica, jer se smatra osnovnim jamstvom sreće, blagostanja i opstanka naroda i države. Narodni organizam obuhvaća sva područja narodnog života i sve njegove žive sile, pa po tome i sva radne snage, koje predstavljaju sve radno sposobne sunarodnjake. Novi nacionalni socijalizam ne smatra radom samo čisto manuelni (ručni) rad, nego svaki tjelesni i duševni rad uopće, koji služi stvaranju i činidbama u službi narodne zajednice. Takav rad nije neizbježivo nužno zlo, nego naravna upotreba i razvitak čudoredne ljudske ličnosti kao i najdjelotvornija manifestacija njezine uske povezanosti s narodnom zajednicom. Pošto su rad, radna snaga i ličnost najuže spojeni, predstavlja svaki rad, koji vrši ljudska radna snaga, poziv (vocatio) ili zvanje. Zato rad nije roba i ne može se nikad prodati ili iznajmiti.

Nacionalna revolucija XX. stoljeća provela je izmedju ostaloga i odlučnu promjenu u oblikovanju pravnog položaja radne snage, a najvažnija mjera sastoji u svladavanju i uklanjanju klasne borbe pomoću ideje pravoga duha zajednice. Novo shvaćanje ne poriče mogućnost i opstojnost opreka izmedju poduzetnika i radne družine (njezinih pripadnika), jer bi njihovo poricanje značilo napuštanje realne podloge. Ali novo shvaćanje naglašuje da medju njima postoje i mnogi zajednički probici, odnosno da probitci, koji izlaze iz zajednice poduzeća, moraju uvijek biti zajednički, jer samo zdravo poduzeće može osigurati povoljne radne uvjete i postizavati povoljne radne činidbe sa zadovoljnom radnom družinom. Zato novo shvaćanje ne dozvoljava zapostavljanje ni iskorišćivanje radne snage i radne družine, ali ni klasne borbe, nego traži uzajamno ulaganje sviju djelatnih snaga na dobro narodne zajednice i zajednice poduzeća.

Prema točki 9. programa nacionalno-socijalističke njemačke radne stranke od 20. II. 1920.: »Svim državljanima pripadaju ista prava i iste dužnosti«, a iz toga izlazi da i neimućni sunarodnjaci moraju imati sigurno i zajamčeno pravo da vlastitim radom i činidbama i samo po njima mogu osnovati svoju egzistenciju te opravdati stečenje i sačuvati vlastitu imovinu. To je izraženo i u točki 9. načela hrvatskoga ustaškog pokreta od 1. VI. 1933. rječima: »Hrvatski narod ima pravo na sreću i blagostanje kao cjelina, a isto takvo pravo ima i svaki pojedini Hrvat kao član te cjeline. Ta sreća i blagostanje mogu se oživotvoriti i ostvariti za narod kao cjelinu i za pojedince kao članove cjeline jedino u posve samostalnoj

i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, koja ne smije i ne može biti sastavnim dijelom u nijednom obliku nijedne druge države ili bilo kakve ine državne tvorevine«. S time su u vezi i točka 14. tih načela: »Temelj svake vrijednosti je samo rad, a temelj svakog prava jest dužnost. S toga u Hrvatskoj Državi rad označuje stupanj vrijednosti svakog pojedinca i ima predstavljati temelj cjelokupnoga narodnog blagostanja. Nitko ne može imati nikakvih posebnih prava, nego samo dužnosti prema narodu i državi, koje jedino daju svakome pravo na obezbijedjeni život« i točke 16.: »Veleobrt, obrt, kućno rukotvorstvo i trgovina imaju biti ruka pomoćnica u sveukupnom seljačkom i općem narodnom gospodarstvu. Te grane života imaju biti polje časnog rada, te vrelo dostojnog života radnika, a ne sredstvo gomilanja narodne imovine u rukama glavničara (kapitalista)«.

Prema točki 10. spomenutog programa nacionalno-socijalističke njemačke radne stranke: »Prva je dužnost svakog državljana da duševno i tjelesno stvara«. Time je naglašena dužnost svakog sunarodnjaka na rad i stvaranje, jer se samo po tome uključuje u narodnu zajednicu. Ono što mu je dano po naravi, mora opet u svojem prinosu povratiti svom narodu U tome leži narodna radna služba svakog sunarodnjaka, a po tome postaje rad podjedno osnovom i izražajem časti svakog sunarodnjaka. Tek iz te dužnosti rada izvodi se pravo na rad, koje sastoji u tome, što svaki sunarodnjak može opravdano očekivati da će mu narodna zajednica pružiti mogućnost izvršiti narodnu dužnost rada (Dr. Wolfgang Siebert).

Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske Dr. Ante Pavelić opetovano je istaknuo važnost rada. Spominju se neke njegove izjave: »Rad je izvor sreće i života«... »Dosad je vladala teorija, da su priradnici tek skup ljudi, koji se bave trgovinom. Danas u ustaškoj državi priradnici su oni, koji svojim žuljevima rade za narod i za domovinu, a to su u prvom redu seljaci i radnici... Vi, radnici, u prvom redu jeste nosioci toga najvećeg i najboljeg kapitala, što ga može biti, a to je rad«, »... Ova država ne bi bila nosiocem sreće hrvatskog naroda, kad bi on u njoj bio rascjepkan ili razdijeljen u stranke ili razrede. Danas jest i mora biti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj samo jedan razred i samo jedna stranka, a to je hrvatski narod, jedna stranka, a to su ustaški radnici motikom, plugom, ustaški radnici perom i ustaški radnici puškom«... »... Ja vam kažem, nismo se bunili, nismo radili, nismo slobodu i krv zato davali, da se u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj pojavi pljačka, i to nad ovim javnim radnim narodom. Ja vam jedno kažem, svi će doći na red. Doći će svi oni, koji nemaju osjećaja solidarnosti s narodom, koji nemaju osjećaja solidarnosti sa seljakom i radnikom«... »... Rad imade vrijednost samo onda, kad taj opet nije samo sredstvo, nego kad je on dužnost, i kad je on pravilo. Ja vam kažem, u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj tko ne radi, tko ne živi od rada, ne smatramo ga gradjaninom Nezavisne Države Hrvatske«.

Prema zakonskoj odredbi broj CXXV-992 Z. od 30. IV. 1942. o uredjenju radnih odnosa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj svaki državljanin ima pravo i dužnost raditi i samo rad može tvoriti podlogu egzistencije i mjerilo svake vrijednosti. Svaki je rad dozvoljen samo uz uvjet, da njegov uspjeh ne donosi ni državi ni narodu nikakve štete, nego naprotiv koristi njihovom napretku i blagostanju. Zato svaki rad potpada pod nadzor države. Poduzetnici i radnici obvezani su svoje medjusobne odnose tako uskladiti, da isti u prvom redu služe načelu narodnog blagostanja i države, a tek u drugom redu i po tome vlastitim probitcima pojedinaca.

Vlastništvo mora u sebi uvijek uključivati izražaj, da je zakonito stečeno radom i činidbama, te da predstavlja podlogu za dalje, bolje i savršenije činidbe. Nepovredivost vlasništva, koje se podudara s načelom općeg dobra i stavlja u njegovu službu, ne bi se moglo nikako opravdati sa zasadom, da može s predmetima svog vlasništva po svojoj volji raspolagati, odnosno neraspolagati, jer ono mora uvijek služiti kao podloga novom radu. U tome leži dinamika privatnog vlasništva: vlasništvo predstavlja poprište rada, a to mora biti sveto jednako kao i domaće ognjište. Seljački dom, radionica obrtnika, dućan trgovca i poduzeće poduzetnika nastali su radom i mukom, željevima i znojem, a po svojoj naravi nijesu odredjeni da postanu sredstvo za izrabljivanje, nego kao radna mjesta za vlasnika i njegove suradnike. Nekad takva radna mjesta nijesu postojala, a nastala kad ih je stvorila ljudska radna snaga. Država mora omogućiti da si svatko može prema svojim sposobnostima osnovati takvo radno mjesto, a ukoliko to ne može da mu osigura rad u njemu i pravednu naplatu rada. To znači, da zakonito stečeno i po državi priznato privatno pravo vlasništva ne predstavlja nikakvo nepravo naprama drugim sunarodnjacima, osim ako se upotrebljuje kao povlastica protiv onih, koji ga još nemaju, i koje se od toga želi isključiti. Izraz »slobodno narodno gospodarstvo« označuje u modernoj društvenoj (socijalnoj) i pravnoj državi pravo svakoga sposobnog pojedinca, da si svojim radom (radnom snagom) i činidbama pribavi privatno vlasništvo, odnosno dužnost svakoga privatnog vlasnika da svoje vlasništvo održava vlastitom snagom stavljajući ga u službu općenitosti. Treba uvažiti da osobe, koje su neimućne, nemaju namjere da uvijek takve ostanu, jer i one teže za osnivanjem obitelji, osiguranjem doma i traže stvaranjem radnog mjesta, a priliku za primjenu svoje radne snage i jamstvo da će sebe i svoju obitelj moći izdržavati. Ti zadaci nijesu puki »probici« (interesi« ni kažnjivi egoizam (samoživost), nego dužnosti prema samom sebi i prema narodnoj zajednici.

Pošto je narod sa svojim potomstvom neiscrpivo vrelo iz kojega narodno gospodarstvo trajno crpi svoj najdragocjeniji gospodarski materijal u obliku radne snage, mora si postaviti zadaću: s jedne strane po mogućnosti što više čuvati radnu snagu i omogućiti joj održanje njezine radne sposobnosti, a s druge strane oživotvoriti s njezinom pomoći postavljene narodno-gospodarske svrhe »ut mens sana sit in corpore sano« (da zdrava duša bude u zdravom tijelu). Kod toga mora narodno gospodarstvo ispravno i pravedno ocjenjivati upotrebljenu ljudsku radnu snagu i provesti sve potrebne sigurnosne mjere za njezino očuvanje i ojačanje, a zato mora uvažiti zahtjeve etike i psihologije. Radna snaga služi i treba da služi za održanje i usavršenje ljudskoga kulturnog života. Pošto pak ljudski rad uvijek uključuje uložak tjelesnih i duhovnih sila za postignuće odredjene gospodarske svrhe u okviru podmirivanja ljudskih potreba, ne može se narodno-gospodarski život u svojoj skupnosti nikad prikazivati ni shvatiti posve kauzalno-mehanički (materijalistički). Tvar (materijal) i duh su inkomensurabilne kategorije, koje se ne mogu nikad svesti na isti nazivnik ni mjeriti posve matematičkim mjerilom. Radnik sa svojom radnom snagom predstavlja čitavog čovjeka ispunjenog duhovnim kulturnim potrebama, koje ga izdižu iznad posve animalnog zadovoljavanja. Tu stranu njegovog života mora uvažiti društvo, država i pravni poredak. Ono, što je etički pogrješno, ne može konačno biti ni narodno-gospodarski ispravno.

PROF. DR. EUGEN pl. SLADOVIĆ

ORGANIZACIJA PREHRANE RADNIKA I NAMJEŠTENIKA PRIRADNIH PODUZEĆA

Podpuno uključenje najamne radne snage u nacionalni život naroda kao organski povezane i uskladjene cjeline ne može se ni zamisliti bez zadovoljavajućeg rješenja pitanja organizacije prehrane radnika i namještenika priradnih poduzeća te njihovih obitelji. Zato ovo pitanje i za nas jeste i ostat će od prvorazredne važnosti ne samo u iznimnim ratnim prilikama kao što su današnje, nego i poslije rata, kad će pomladjena i od tudjinskog presizanja oslobodjena Europa dovršiti odpočetu izgradnju novog i pravednog nacionalno-družtvovnog poredka.

Kao mnoge druge na prvi pogled i prividno sasvim jednostavne nacionalno-družtvovne potrebe tako je i uspješna organizacija prehrane radnika i namještenika priradnih poduzeća u samoj stvari veoma složena, težka i zamršena družtvovna gospodarska djelatnost, jer uključuje u sebi cio niz najrazličitijih djelatnosti, koje su medjusobno uzko povezane i uvjetovane.

Stoga ćemo ovdje pokušati, da se u glavnim potezima upoznamo s dvije najvažnije skupine tih djelatnosti, od kojih jednu sačinjavaju smišljeni družtvovno-gospodarski radovi, bez kojih je nemoguće provesti dobru i uspješnu organizaciju prehrane radnika i namještenika kod kuće, u krugu vlastite njihove obitelji, a drugu radovi oko dobre organizacije prehrane radnika i namještenika za vrijeme rada u priradnom poduzeću u onim slučajevima, kad uslijed raznih zapreka ne mogu uzimati svoje dnevne obroke hrane kod kuće zajedno s članovima svoje obitelji.

Sve te pojedinačne djelatnosti mogu se, pa čak i moraju, provoditi po jednom ustaljenom načelu, ali ne uvijek na isti način, jer sâm način ostvarenja postavljene svrhe mora uvijek biti prilagodjen stvarnim mjestnim prilikama i gospodarskim mogućnostima.

Mogućnost obstanka i zdrav razvoj radničke ili namještеničke obitelji zavise od toga, kako ta obitelj stanuje te kako se uzdržava i prehranjuje.

Načela nacionalne družtvovnosti, na kojima se izgradjuje novi i bolji život preporodjene Europe bezuvjetno zahtijevaju, da se radničkoj obitelji kao nepresušnom izvoru stvaralačke narodne radne snage posveti svestrana skrb osobito na području njenog stanovanja i prehrane.

Iz toga ujedno proizlazi, da je prehrana radnika i namještenika u samom poduzeću za vrieme rada pomoćno sredstvo koje se načelno primjenjuje samo u slučajevima, kad radniku ili namješteniku iz raznih razloga nije moguće da se prehranjuje kod svoje kuće.

Takvi slučajevi mogu nastati u glavnom iz slijedećih razloga:

1) kad radnik ili namještenik uobće nema svoje obitelji;

2) kad je zbog velike udaljenosti mjesta uposlenja od njegova domaćeg ognjišta prisiljen stanovati odvojeno i trajno se prehranjivati izvan kruga svoje obitelji;

3) kad u radničkom ili namještеničkom kućanstvu nema tko kuhati, jer su muž i žena primorani da idu na dnevnu zaradu izvan kuće;

4) kad radnik ili namještenik stanuje i živi zajedno sa svojom obitelji ali ne može uzimati kod kuće sve dnevne obroke hrane bilo zbog

udaljenosti mjesta zaposlenja od njegova domaćeg ognjišta bilo zbog kratkoće prekidâ dnevnog rada, odredjenih u svrhu jela i odmora.

Dobra organizacija prehrane mora voditi računa sa svim takvim okolnostima, kako bi se u svim slučajevima osiguralo dobru i zdravu prehranu radnicima i namještenicima te njihovim obiteljima.

Po naravi stvari podloga za sva takva nastojanja sastoji se u osiguranju vrela za dobavu živežnih namirnica, jer od rješenja toga temeljnog pitanja zavisi na koncu konca sve ostalo.

Zato organizacija i uskladba suradnje svih zanimanih činbenika na što povoljnijem rješenju toga pitanja spadaju medju najvažnije zadatke gospodarske politike države kao predstavnice narodne cjeline.

U sveobćem nastojanju oko duševnog i materijalnog podizanja hrvatskog radničtva počelo se je kod nas ozbiljno raditi na rješenju toga pitanja odmah od dana uzpostave Nezavisne Države Hrvatske, pa se tako unatoč obćih težkih ratnih prilika, koje preživljujemo stvaraju i učvršćuju svi potrebni preduvjeti za dobru organizaciju prehrane hrvatskih radnika i namještenika, a to su: osiguranje vrela dobave živežnih namirnica, te njihova pravilna i redovita razpodjela. U tom je cilju ministarstvo za obrt, veleobrt i trgovinu, u sporazumu s državnim riznicarom, ministrom šumarstva i rudarstva te ministrom seljačkog gospodarstva donijelo naredbu od 20. siečnja 1942. broj 235-Z-1942., (proglašenu u Narodnim novinama od 29. siječnja 1942., broj 24) o obvezatnom osnivanju aprovizacija kod priradnih poduzeća. Po toj su naredbi dužne osnovati vlastitu aprovizaciju radi obskrbe radnika i namještenika te članova njihovih obitelji sve fizičke i pravne osobe, koje na temelju izdanih im ovlaštenja ili dozvola na obrtni ili veleobrtni način proizvode, preradjuju i stavljaju u promet sirovine, polusirovine i gotove proizvode, koji su od posebne važnosti za državne, samoupravne i ostale javne svrhe.

Poslovanje takvih aprovizacija mora obuhvatiti ne samo središnjicu dotičnog priradnog poduzeća nego i sve njegove podružnice, izpostave, ustanove, pogone i slično. Ukratko sva mjesta na kojima dotično priradno poduzeće djeluje i zaposluje radnike ili namještenike (§ 2.).

Zadaća je tih aprovizacija, da se brinu za pravodobnu i dovoljnu nabavu živežnih namirnica i za njihov smještaj i podjelu na radnike i namještenike te njihove članove obitelji (§ 3.).

Tako osnovane aprovizacije kod priradnih poduzeća dužne su obskrbljivati radnike i namještenike dotičnog priradnog poduzeća te članove njihovih obitelji žitaricama-krušaricama i kukuruzom, odnosno brašnom iz ovih proizvoda, krupicom, tjesteninom, grahom, graškom, krumpirom, kupusom, repom, mesom, slaninom, mašću i uljem, jajima, šećerom i kavinim nadomjestcima (§ 4.).

Podjelu spomenutih živežnih namirnica dužne su aprovizacije vršiti izravno svojim članovima na temelju izručenih im karata, koje izdaje ministarstvo (odnosno sada glavno ravnateljstvo) za obrt, veleobrt i trgovinu i to na temelju popisa radnika i namještenika te članova njihovih obitelji za svako tromjesečje unaprijed, a za istinitost tih popisa odgovara vlastnik odnosno članovi uprave priradnog poduzeća, obvezanog na osnivanje vlastite aprovizacije (§ 5.).

Ali hrvatska Ustaška državna vlada nije ostala samo kod toga nego je i sama povela djelatnost za organizaciju prehrane hrvatskih radnika i

namještenika uobće, a onih zaposlenih kod priradnih poduzeća napose te njihova podmlatka. Tako su pobudom ministarstva udružbe, a u suradnji s Hrvatskom radničkom komorom te njenim podružnicama i povjereništvima, zatim s Hrvatskim Radišom, te Upravnim zapovjedničtvom Ustaške mladeži već otvorene ili neposredno pred otvaranjem skupne kuhinje za radničtvo i radnički podmladak na cijelom području Nezavisne Države Hrvatske, gdje god se je za to pokazala potreba, kao u Zagrebu, Sarajevu, Banjoj Luci, Mostaru, Zenici, Tuzli, Travniku, Varaždinu, Osijeku, Brodu na Savi, Bos. Brodu, Zemunu, N. Gradiški, Karlovcu te po Dalmaciji i Hrvatskom Primorju i t. d. U tu je svrhu u ovoj godini utrošeno do sad već oko 9 milijuna Kuna, a do konca godine otvorit će se navjera za daljnjih 7 milijuna kuna, tako da će u toku 1942. godine državni doprinos za radničko-namještеničke kuhinje iznositi 15 milijuna Kuna. Nabavke za ove radničke kuhinje vrše se preko Nabavno-potrošačke zadruge u Osijeku.

Povrh toga je veoma važna uloga u ustrojstvu prehrane radnika i namještenika priradnih poduzeća namijenjena i djelatnosti samih zanimanih radnika i namještenika putem ustanova samopomoći za što jeftiniju redovitu nabavku svih potrebština za dobru i zdravu prehranu, bilo u vlastitom kućanstvu bilo u skupnim radničko-namještеničkim kuhinjama. To su radničko-namještеničke nabavno potrošačke zadruge, koje djelomično već postoje, a djelomično su pred samim osnutkom u svim mjestima na području naše države, gdje god je u priradnim poduzećima zaposlen veći broj radnika i namještenika.

Na koncu treba spomenuti još jedan važan činbenik, a to je neposredna suradnja samih radnika i namještenika te članova njihovih obitelji na području proizvodnje nekojih vrsta živežnih namirnica, vodjenjem skupnog vrtljarstva, voćarstva, peradarstva, tova svinja, odgajanja kunića i t. d.

U tom pogledu stoji pred nama široko polje rada, a putem dobro smišljene suradnje svih zanimanih činbenika dadu se na taj način postići veoma koristni posljedci, kao što su već postignuti na pr. u fašističkoj Italiji pomoću postrojba »Dopolavoro«, koje osim zadataka staležko-prosvjetnog odgoja vrše još i važnu gospodarsku djelatnost za materijalno podizanje radničtva. Gdje god je to prema mjestnim prilikama u Italiji moguće pruža se postrojbama »Dopolavoro« na razpoložbu, bilo bezplatno od države bilo putem zakupa, zemljište za vodjenje zajedničkog vrtljarstva, peradarstva, odgoj kunića za hranu i t. d. Na taj način članovi »Dopolavoro« i njihova kućanstva zabavnim i osvježujućim zanimanjem poslije redovitog dnevnog rada u priradnom poduzeću, priradjuju za sebe i svoja kućanstva povrće, i razne vrste dobre i zdrave mesne hrane od peradi, kunića i t. d., a izkustvo je dokazalo, da se upravo toj gospodarskoj djelatnosti »Dopolavoro« ima najviše zahvaliti, što se talijansko radničtvo tako rado i oduševljeno učlanjuje u tu svoju organizaciju.

Medjutim, ne samo postrojbe samih zanimanih radnika i namještenika već i sama priradna poduzeća, mogu u toj grani organizacije radničko-namještеničke prehrane mnogo doprinijeti. Lijep primjer za to vidio sam prigodom svog nedavnog službenog boravka u Beočinu u tamošnjoj tvornici cementa, gdje je zaposleno oko 1000 radnika i namje-

štenika, koji su većinom nastanjeni u nekoliko posebnih radničkih naselja, koja je ta tvornica već ranije izgradila za svoje radnike i namještenike te njihove obitelji. Sadašnja uprava došla je medjutim na jednu veoma pohvalnu i za tamošnje radnike i namještenike veoma koristnu zamisao, koju je već i ostvarila time, što je osnovala ekonomiju na površini od 50 jutara obradive zemlje, pa na toj ekonomiji proizvodi živežne namirnice kao na pr. povrće, kupus, grah, kelj i slično isključivo za svoje radnike i namještenike i njihova kućanstva. Na taj su način radnička i namještenička kućanstva u Beočinu već u toku ove godine počevši od ranog proljeća pa do kasne jeseni dobivala mnoge živežne namirnice po cijeni mnogo nižoj od običnih tržnih cijena u onom kraju. Takva djelatnost ima dva veoma koristna i važna posljedka: prvo, omogućuje samom radničtvu lagodnu i jeftinu nabavku mnogih vrsta živežnih namirnica za kućanstvo, a drugo, iznoseći na tržište proizvode sa svoje ekonomije po vrlo umjerenoj cijeni tvornička uprava je stvorila uspješan regulator cijena za cijelu okolicu, jer sa tim cijenama moraju računati okolišni proizvadjači, ako žele naći prodaju za svoje proizvode medju tamošnjim radničtvom. Uvjeren sam da bi tako što mogla učiniti i nekoja druga veleobrtna poduzeća na području naše države, a primjer tvornice cementa u Beočinu neka im posluži za pobudu.

Sad, kad je govor o samim priradnim poduzećima, navesti ćemo, što ta poduzeća osim osnutka aprovizacije, na što su po spomenutoj ministarskoj naredbi obvezana, mogu, a i treba da učine, (u koliko to već nisu) za prehranu radnika i namještenika u samom priradnom veleobrtnom poduzeću. Pri tom, kako je već rečeno, dolaze u obzir svi oni radnici i namještenici, koji se bilo s kojeg razloga ne mogu prehranjivati u svom vlastitom kućanstvu. Ovakova organizacija prehrane radnika i namještenika u samim poduzećima provedena je dana bez sumnje najuzornije u Velikom Njemačkom Reichu, pa ćemo se zato poslužiti izkustvima, koja su tamo stečena na tom području, (prema članku »Arbeit und Ernährung im Industriebetrieb — praktische Erfahrungen od dra J. Frhr. v. Orgies Ruthenberga.[1]

Kako kod takve vrste prehrane radnika i namještenika treba voditi računa o najrazličnijim znanstvenim, gospodarskim, etičkim, družtvovnim, političkim i mjestnim obzirima, to se stoga ni pitanje njene organizacije ne može rješavati prema nekom jedinstvenom uzoru i sustavu jednakom za sva poduzeća. Ipak postoje neka obća načela, kojih se u ovim slučajevima treba držati, ako se želi da se radničtvu i namještеničtvu u svakom pojedinom priradnom veleobrtnom poduzeću doista pruži sve što ono treba. Stoga ćemo ovdje i govoriti samo o tim obćim načelima. Stoga pri tom valja uvijek imati pred očima, da osim tih obćih načela kod organiziranja prehrane u svakom pojedinom veleobrtnom poduzeću treba osobito uzeti u obzir mjestne radničke i namještеničke prilike, razlike izmedju uvjeta života i prehrane u gradu i selu, dobu i spol radnika i namještenika, vrstu samog priradnog poduzeća kao i težinu rada u njemu, zatim sâm način rada, to jest, da li se od radnika iziskuje poman i precizan rad ili je taj rad više šablonski i mehanički, pa onda, da li je

[1] Smotra »Arbeit und Ernährung«, Berlin 1937., sv. 26.

rad težak i opasan ili je lak i bez ikakve opasnosti, da li se obavlja rukom ili na stroju i t. d. To je sve važno znati, jer se samo na taj način može s punom sigurnošću ustanoviti i odrediti vrsta i kakvoća hrane, koja je najprikladnija da radnici u punoj mjeri zadrže tjelesnu i duševnu svježinu, te sposobnost i volju za svoj rad u poduzeću. Pri svem tom valja takodjer uvijek imati na umu i to, da je pogrješna misao, da se prehrana radnika i namještenika u poduzeću ima provesti samo u velikim i bogatim veleobrtnim poduzećima, koja u tu svrhu razpolažu s velikim svotama novaca, jer na koncu konca i radnik, koji je zaposlen u manjem ili sasvim malom obrtnom poduzeću mora isto tako jesti, odmarati se i podržavati svoju tjelesnu i duševnu radnu sposobnost i svoje zdravlje kao i radnik u velikom poduzeću. Stoga treba paziti i na to, da se nadje način i mogućnost, kako bi se i onom radniku u manjem obrtnom poduzeću u slučaju potrebe prehrane u samom poduzeću pružila prilika, da se isto tako prehranjuje te njeguje svoju tjelesnu radnu snagu i zdravlje kao i njegov drug u najvećem veleobrtnom poduzeću. Tako i u tom pogledu u svakom predmetnom slučaju organizacije radničke prehrane nastaje jedno novo i sasvim posebno pitanje, koje se u probitku naroda kao cjeline mora takodjer povoljno riješiti.

Organizacija prehrane kako u najvećem tako i u manjem, pa i u najmanjem, priradnom poduzeću mora biti postavljena tako, da radnik u toku radnog dana dobije redovno i u dovoljnoj mjeri sve potrebne obroke hrane, jer se samo na taj način može u podpunoj mjeri održati njegova radna sposobnost i spriječiti pojave klonulosti kod rada kao posljedicu nedovoljne i neredovite prehrane, pa tako ujedno izbjeći, odnosno u najvećoj mjeri smanjiti i slučajeve nezgode radnika za vrijeme rada u poduzeću.

Kod toga treba još uzeti obzir i na to, da li prehrana u priradnom poduzeću mora biti podpuna ili samo popunitbena, to jest da li je radnik ili namještenik upućen da se u samom priradnom poduzeću podpuno prehranjuje kroz cio dan, ili samo da uzima pojedinačne obroke dnevne prehrane. Osim toga treba voditi računa i o tom, da radnik dobiva potrebne obroke hrane za vrieme prekida rada i odmora ne samo po danu, već i po noći, u slučaju, ako se rad u poduzeću obavlja u dvije ili tri smjene.

Povrh toga uzkrsavaju još i pitanja, kad, kako i gdje u priradnom poduzeću radnici i namještenici treba da uzimaju obroke hrane.

Odgovor na prvo pitanje glasi, da u normalnim mirnodobskim prilikama, radnik načelno poslije svaka četiri sata neprekinutog rada treba da dobije dulji odmor (po danu 1—2 sata a po noći ½ sata) i obrok izdašne hrane. U iznimnim ratnim prilikama kao što su današnje može se od toga u stanovitoj mjeri i odstupiti.

U većim poduzećima, gdje je vrijeme radnog prekida i odmora obično kratko, bit će najprikladnije, ako se uprava poduzeća pobrine, da se zajutrak i ostale uobičajene zakuske (kruh s narescima, kobasicom, maslacem ili marmeladom i t. d.) donose radnicima u radionicu ili u kakvu drugu prostoriju, koja je u neposrednoj blizini radionice. Na taj će se način uštedjeti radnicima suvišno trčkaranje i gubitak vremena, koje im je određeno za jelo i odmor. Za dostavu obroka hrane radnicima mogu se upotrebiti ili namještenici kantine, u koliko ona kod poduzeća postoji,

ili mladi radnici odnosno radnice, koje mogu bez uštrba za pogon prekinuti svoj rad nešto prije i otići da donesu svojim ostalim drugovima hranu. Sam način dostave je najbolje udesiti tako, da se dostava vrši na kolicima načinjenim u tu svrhu ili na velikim podnosima, na koje se naredaju obroci uobičajenih zakusaka. Kod toga treba uvijek paziti na to, da dostavu jela vrše uvijek iste osobe, jer će one tako ubrzo naučiti i znati, što tko u radionici najradije uzima, pa će tako svaki radnik u radionici biti posluživan po mogućnosti upravo onim, što najradije jede.

Drukčije stoji stvar u pogledu davanja glavnih obroka dnevne hrane, to jest objeda i večere. Te obroke treba davati u posebnim u tu svrhu uredjenim blagovaonicama, koje moraju biti providjene sa svim potrebnim namještajem i priborom za blagovanje te držane čisto i uredno. Iskustvo je pokazalo, da je najbolje i najidealnije stanje u tom pogledu, ako cjelokupno osoblje poduzeća blaguje u jednoj zajedničkoj blagovaonici, jer je to najprikladniji način, da se radničtvo i namještenićtvo upozna te da se medju njima razvije odnošaj uzajamnog dobrog poznavanja, susretljivosti i drugarstva. U radniku će porasti osjećaj vlastite vrijednosti i dostojanstva, kad vidi, da njegovi predpostavljeni u radu i službi sjede s njim u istoj blagovaonici i jedu isto ono, što i on jede. Ako je poduzeće veliko, izgradjeno na velikoj površini sa više radionica i radnih odjela, onda se zbog praktičnih razloga može urediti i više blagovaonica u jednom poduzeću. Ali se kod toga ipak uvijek treba držati načela, da sve takve blagovaonice budu zajedničke za radnike i namještenike. Da se postigne uzorno uredjenje zajedničkih blagovaonica za radnike i namještenike jednoga poduzeća, potrebno je prije svega riješiti dva najglavnija pitanja, a to su pitanje čistoće i pitanje podvorbe. Kod rješavanja pitanja čistoće mora se paziti na dvije stvari, naime, da čistoća mora postojati na obje strane, to jest i kod onih, koji vode i rede blagovaonicu kao i kod onih, koji u njoj blaguju. Zato i radnicima treba pružiti mogućnost, da dolaze iz radionice u blagovaonicu oprani i čisti. Stoga se uprava poduzeća mora pobrinuti, da radnik kod izlazka iz radionice na objed ima priliku, da se na brzu ruku umije i opere, a eventualno i da odloži svoje radioničko odijelo (svoj radni ogrtač). Kako će se to postići, stvar je svakog pojedinog poduzeća, prema vrsti rada, koji se u njegovim radionicama obavlja. Zato je u tom pogledu nemoguće izraditi jednaki propisnik za sva poduzeća. Negdje će biti potrebno, da se urede posebne skupne umivaonice s prostorijom za presvlačenje, a drugdje će moći radnici izlaziti iz radionice čisti i uredni i bez toga, te će biti dovoljno, ako im se pruži prilika, da kod odlaska iz radionice u blagovaonicu samo operu i obrišu ruke.

Isto je tako važno i pitanje podvorbe u blagovaonici. Prije rata je u Njemačkoj, koja nam u tom pogledu služi kao uzor, bilo svuda usvojeno načelo, da se radniku i namješteniku poduzeća donese na stol u skupnoj blagovaonici sve što mu je potrebno da blaguje udobno i bez suvišnog čekanja. Vodstvo kuhinje se je pobrinulo, da dostavu objednih obroka uredi tako, da se par časaka prije dolazka radničtva u blagovaonicu donese na stol juha u zagrijanim tanjurima tako, da radnik čim dodje i sjedne za stol, može odmah početi jesti, a dok srče toplu juhu donosi mu se na stol već drugo jelo. Sad za vrijeme rata, zbog neobično velikog broja zaposlenih radnika i zbog što većeg izkorišćenja radničkog

radnog vremena za rad u svrhe ratnog proizvodstva te uštede vremena, odstupilo se je od spomenutog načela podvorbe, pa se dijeljenje obroka u skupnoj blagovaonici provodi tako da svatko sam sebi donosi svoje jelo na stol. Da kod toga ne bi došlo do zbrke i guranja, udešena je cijela stvar tako, da se radnici i namještenici onako kako dolaze u blagovaonicu postavljaju jedan iza drugoga u red, pa tako redom jedan za drugim uzimaju svoje obroke jela s priborom te sami odnose na svoje mjesto za stolom u blagovaonici. Ali i ovaj način, koji je usvojen samo prolazno i od nužde za vrijeme rata, takodjer je dobar, jer se tako radniku uštedjuje ipak mnogo vremena, koje mu je odredjeno za odmor.

Kod svega toga uskrsava pred nama još jedno temeljno pitanje, od kojega na koncu konca zavisi sav uspjeh ili neuspjeh dobre i zdrave prehrane, a to je pitanje priredjivanja jela, dakle pitanje uredjenja i vodstva kuhinje, te njeno redovito snabdijevanje svim potrebnim živežnim namirnicima u dovoljnoj količini.

Što se tiče samog snabdijevanja kuhinje potrebnim živežnim namirnicama o tom smo već govorili. To je stvar vlastite aprovizacije, koju je u smislu postojećih propisa obvezano osnovati i uredno voditi svako priradno poduzeće.

Preostaje nam, dakle još pitanje uredjenja i vodstva same kuhinje kao i pitanje izbora i priredbe jela za radničtvo i namještenič tvo u skupnoj blagovaonici.

Izkustvo stečeno u tom pogledu pokazuje nam, da ćemo to temeljno pitanje najbolje riješiti onda, ako jestvenik zajedničke radničko namještenič ke kuhinje udesimo tako, da radnici i namještenici u poduzeću dobivaju onakvu hranu, na koju su naučeni, to jest, ako vrsta hrane i priredjivanje jela odgovara mjestnim prilikama i običajima. Kod toga uprava i vodstvo kuhinje ima priliku, da osoblje, koje se prehranjuje u skupnoj blagovaonici malo po malo priučava i na dobra jela, na koja kod svoje kuće nije bilo naučeno. U današnjim iznimnim prilikama rata, kad jestvenik ne može biti onako šarolik i bogat, kako bismo željeli, treba paziti osobito na to, da ona odredjena i odmjerena količina dnevne hrane, na koju se sada svi moramo priučiti, bude što raznovrstnija kako bi čovječji organizam dobio u sebe sve one sastojine, koje su mu potrebne, da se održi zdrav te sposoban i svjež za život i rad.

Povrh svega toga nastaje još i pitanje, koje je takodjer od velike važnosti, a to je, tko ima voditi i brinuti se za uredan rad kuhinje; da li izravno samo poduzeće ili pak zakupnik, koji u pogledu kuhanja i kuhinje stoji pod izravnim nadzorom uprave poduzeća. I u tom se pogledu na temelju izkustva preporučuje, da po mogućnosti svako poduzeće vodi samo izravno i u vlastitoj režiji svoju skupnu kuhinju za radnike i namještenike, a to s tim više, što se jedino na taj način može imati podpuno jamstvo, da radnici i namještenici ne će biti izrabljivani s obzirom na cijenu, koju plaćaju za jelo i hranu. S druge strane opet, vodjenje kuhinje u vlastitoj režiji ne će ni najmanje obteretiti poduzeće u financijalnom pogledu, jer će troškovi skopčani s vodjenjem kuhinje i nabavkom živežnih namirnica za kuhanje uvijek biti pokriveni sa cijenom, koju radnici i namještenici plaćaju za jelo i hranu.

Kod toga još nastaje pitanje, koga je najbolje postaviti, da vodi i nadzire priredjivanje i kuhanje te razpodjelu gotovih jela. Iz početka

se je mislilo, da će za tu svrhu biti najprikladniji izučeni gostioničarl, odnosno osobe koje su vješte vodjenju restauracije ili gostionice, ali je praksa pokazala, da to nije uvijek baš najbolje. Zato je za manja poduzeća najbolje, ako za vodjenje kuhinje postave izkusnu i vještu kuharicu, koja osim vještine kuhanja posjeduje još i ono, što se zove osjećaj i ljubav za kuhanje. Od prilike onakav osjećaj, kakav ima dobra i brižna domaćica, koja pazi na svaku i najmanju sitnicu, da pruži svojim domarima i ukućanima što bolju i što tečniju hranu.

U velikim poduzećima, gdje se u zajedničkoj kuhinji i blagovaonici prehranjuje često put po tisuću i više osoba, naravno bit će potrebno da se za organizaciju kuhinje i kuhanja postavi posebna osoba vješta svim tim poslovima. To mora biti osoba, koja povrh toga dobro poznaje obća i temeljna pitanja dobre i zdrave pučke prehrane, te izgradjeno razumijevanje za družtvovnu stranu toga pitanja, to jest za sve one bezbrojne sitnice, koje doprinose, da se čovjek, koji se hrani u skupnoj blagovaonici, može osjećati podpuno zadovoljnim i što više kao u svojoj vlastitoj kući. Da bi se sve to moglo postići, mora se takodjer uvijek unaprijed znati, koliko će se osoba prehranjivati u skupnoj blagovaonici, odnosno koliko obroka hrane treba prirediti, da ništa suvišno ne preostane, a ipak da svega bude u dovoljnoj mjeri. To će se najlakše postići, ako se po mogućnosti u sporazumu sa samim radnicima odnosno s radničkim povjerenicima sastavi jelovnik unaprijed za cijeli tjedan i ako pojedini radnici uzimaju blokove odnosno doznake za pojedine obroke hrane tjedno unaprijed. Možebitne sitnije promjene u tečaju tjedna onda ne će praviti nikakovih većih poteškoća.

Na koncu moramo spomenuti, da dobro provedena i racionirana prehrana zahtijeva, da se što korisnije riješi i pitanje odpadaka. U svakoj kuhinji i u svakoj blagovaonici nužno ostaju odpadci, koji se ne mogu upotrijebiti za ljudsku hranu. Radi se dakle o tom, da se takvi odpadci ipak koristno upotrijebe, a da u smeće ide samo ono, što se ni za što drugo ne može izkoristiti. Tako se mnogi odpadci u kuhinji kao na pr. olupine od krumpira, ljudske od voća i za kuhanje neupotrebivi odpadci raznoga povrća dadu dobro upotrijebiti za svinjsku ili uobće za stočnu hranu.

Što se tiče pitanja pića, ono je još uvijek prijeporno. Prednost treba davati zdravim i osvježujućim raznim voćnim sokovima, ali se može točiti povrh toga još i vino i pivo, naravno u količinama, koje su dovoljne za tjelesnu okrepu, a ne umanjuju tjelesnu i duševnu svježinu i sposob-

V. DOVSKI

PEDESET GODINA RADNIČKOG OSIGURANJA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI

Koncem ove godine, navršava se pedeset godina obstanka i rada radničkog osiguranja u Hrvatskoj i Slavoniji. Prvi zakon osiguranja radnika stupio je na snagu 1883. u Njemačkoj, za slučaj bolesti, 1884. za slučaj nezgode, a 1889. za starost i iznemoglost. Za Njemačkom su se povele i druge napredne zemlje, koje su uvele obavezno radničko osiguranje. Deset godina kasnije provedeno je i u Hrvatskoj i Slavoniji osiguranje samo za slučaj bolesti.

Uzmu li se u obzir prilike pod kojima je živio, u to vrijeme, hrvatski radnik i okolnosti, pod kojima se razvijao hrvatski obrt, te malobrojnost obrtničkog i radničkog staleža, bit će nam razumljivi razlozi radi kojih su tekovine kulturnijeg svijeta nalazile kod našeg pučanstva slabog razumijevanja. Za vrijeme stupanja na snagu prvog obaveznog osiguranja kod nas, vladala je velika nepismenost. Od 1,806.439 stanovnika Hrvatske i Slavonije, nije znalo čitati ni pisati 1,208.123, dakle 66.9%. U to vrijeme se bavilo poljodjelstvom 84.67% cjelokupnog pučanstva, a ostali mali postotak su sačinjavali drugi staleži, od kojega je vrlo malo odpadalo na radnike i obrtnike.

Tek se počeo razvijati veleobrt. Najviše radnika su zaposlivala poduzeća rudarskog i drvnog veleobrta te nešto tekstilnog, šećernog i kemijskog veleobrta. Ukupan broj radnika i poslodavaca 1890. iznosio je 182.069, a u cijeloj zemlji je bilo 33.626 obrtničkih i veleobrtničkih poduzeća. Od toga broja je radilo bez ijednog radnika, odnosno pomoćnika 22.645 (67.34%) poduzeća. Samo 396 poduzeća je zaposlivalo od 6 do 20 radnika, a 109 poduzeća je zaposlivalo preko 20 radnika. 1890. je bilo zaposleno u svim poduzećima i radionicama 30.647 radnika, koji su većinom dolazili sa sela, da u gradu nadju bolju mogućnost zarade i obstanka. Razumljivo, da su bili nepismeni i neupućeni u bilo kakve zakonske i druge propise.

Mali broj osiguranika, koje je zakon obvezao na osiguranje, nije nosiocima osiguranja pružao mogućnost razvitka. Osim toga, bez povezanosti i jedinstvenosti nosioca, nisu se mogli uskladiti probitci cjelokupnog osiguranja i osiguranika, jer su pojedine Okružne blagajne, kako će se iz ovoga članka vidjeti, sačinjavale posebne autonomne jedinice.

Tehnički pronalasci su pospješili razvitak obrta i veleobrta kod nas, kao i u drugim zemljama, a taj razvitak je donio mnoge poteškoće, s kojima su se nosioci pojedinih Okružnih blagajna morali boriti. Javljale su se razne smetnje i nedostatci kod provedbe osiguranja, a što je najvažnije, nametala se misao o nadopuni postojećeg zakona, koji nije u svom stupanju na snagu odgovarao našim prilikama, a što je najgore, nije obuhvatio sve zaposlene radnike i privatne namještenike pod obvezu na osiguranje. Neuko radništvo, koje je došlo od pluga i motike u gradove i tvornička poduzeća, stradavalo je i gubilo živote i zdravlje. Broj nesretnih slučajeva se svaki dan povećavao, jer je mehanizirani proizvod potiskivao ručne radove, koji su bili mnogo jeftiniji, bolje a često i ljepše izradjeni od proizvoda ručnog obrta. Nesavjestnost vlasnika strojeva i novo osnovanih poduzeća, koji su većinom bili doseljenici drugih zemalja, gurali su poluseljaka, a poluradnika, sirovog i zaostalog, u radionice u kojima

su nezaštićeni strojevi odkidali ruke, noge, prste i druge dijelove tijela, a kada takav radnik nije više bio sposoban za bilo kakav rad, bacan je na ulicu bez prava i podpore. Svježe radne snage je bilo u obilju, jer su odnosi na tržištu, a i druge prilike, poljulale obstanak seljačkih zadruga, čiji su članovi morali potražiti zarade u gradu. O nesretnim slučajevima nitko nije vodio računa. Kako je već rečeno, zakon za osiguranje radnika je obvezivao na osiguranje zaposlene osobe samo za slučaj bolesti. Nosioci osiguranja, odnosno njihovi predstavnici su uvidjeli i svojim zagovorom tražili promjenu zakona, koji bi obuhvatio sve radnike pod obvezu osiguranja, a propisivao bi i osiguranje za slučaj nesreće, kako je to bilo provedeno u Njemačkoj, Austro-Ugarskoj i t. d. Mora se spomenuti da su i političke prilike mnogo kočile rad tadašnjeg radničkog osiguranja što je i razumljivo, uzme li se do znanja tadašnja vlast i borba hrvatskog naroda za svoju samostalnost.

Pretječe radničkog osiguranja kod nas, bili su tipografski radnici. Narav njihovog svakodnevnog rada daje im mogućnost dodira s ljudima od knjige i s knjigom, od kojih su upotpunjavali znanjem stečeno iskustvo i na tome razvijali svoju organizaciju, podizali i izobražavali svoje članove, gojili društvenost i t. d. Tipografski radnici su bili najnapredniji radnički stalež, koji je služio ostalim staležima kao uzor.

Njihov zanat se smatrao umjetnošću, a i danas ga ne možemo svrstati medju obične obrtničke zanate. On i danas lebdi izmedju umjetnosti i obrta. Neki proizvodi tipografskog umijeća se mogu i danas ubrojiti medju umjetničke tvorevine (oprema knjiga, uvezi, ukrasi, bakrotisak i t. d.).

Kao najnapredniji, osnovali su tipografski radnici 1850. prvu bolesničku blagajnu, kojoj je bila svrha pomagati bolesne i nevoljne članove. Na privatnoj pobudi, blagajna je osnovana samo za jednu godinu rada, pa bi se koncem godine razrješavala uprava, birala nova, a višak uplaćenih prinosa, dijelio bi se medju članove blagajne. Tako su radili i cehovi, koji su takodjer imali pripomoćnu blagajnu, iz koje su davali svojim članovima pomoć, kad je obolio i u nevolji se našao.

1870. osnovano je »Tipografsko društvo«, a te je godine osnovana i blagajna kao trajna ustanova. Rečene godine je osnovan i »Tipografski vjesnik«, kao glasilo spomenutog društva. Zadatak blagajne se nije mijenjao. Svrha joj je bila i dalje pomaganje članova za slučaj bolesti i nevolje. Koliko su imali smisla i razumijevanja tipografski radnici prema svojoj blagajni, vidi se po tome, što su 1876. namjestili prvog liječnika, koji je služio članovima blagajne.

Na tom temelju i zamisli, osnovano je, 1873. »Zagrebačko radničko društvo«, koje je medju svojim članovima promicalo društvenost, pjesmu, prosvjećivanje, a što je glavno, medjusobno pomaganje u slučaju bolesti i nevolje.

To su bili prvi vijesnici osiguranja za slučaj bolesti, bez kojega se danas ne može zamisliti moderno uredjena država.

Osim rečenih tragova osiguranja, nalazimo i zakonskih odredaba, koji propisuju zaštitu radnika za slučaj bolesti. Takvu zaštitu je propisivao c. kr. patent, izdan 1853. za »ladanje« to jest za sela, a 1857. za gradove. Prema tim propisima je dužan svaki poslodavac dati svome službenčetu obskrbu i liječenje kroz četiri nedjelje, ako kod njega oboli.

Prvi partikularni zakon o radničkom osiguranju je svakako rudarski zakon, koji je izdan 1854., a koji odredjuje, da se namješteni jednog

rudarskog poduzeća udruže u bratovštinu u svrhu medjusobnog pomaganja za slučaj bolesti i nesreće. Doprinose za podmirivanje troškova plaćaju članovi, a poslodavcima se takodjer nalaže da i oni doprinose svoj dio. Osim toga zakon propisuje da se bratovština, u slučaju prestanka rada, može spojiti u drugu bratovštinu.

Trgovački zakon od 16. svibnja 1875. takodjer propisuje pružanje pomoći trgovačkim pomoćnicima. § 56. kaže da je poslodavac dužan dati trgovačkom pomoćniku, u slučaju bolesti, plaću i uzdržavanje kroz šest nedjelja.

Obrtni zakon od 21. svibnja 1884. ne obavezuje poslodavca, da mora svome oboljelom pomoćniku dati pomoć za slučaj bolesti, već sadrži odredbe po kojima mogu pomoćnici (kalfe) raznih obrta, pojedinih obrtnih zborova, osnovati posebne pripomoćne blagajne. Prinose za te pripomoćne blagajne plaća poslodavac jednu trećinu, a pomoćnik (kalfa) dvije trećine, ali prinos pomoćnika (kalfe) ne smije biti veći od 3% njegove nedjeljne zarade. U upravi blagajne moraju, po propisu obrtnog zakona, biti zastupani jednaki broj pomoćnika (kalfa) i poslodavaca, a predsjednik toga povjerenstva je predsjednik obrtnog zbora. U rečenom zakonu se najavljuje donošenje posebnog zakona, po kojemu će se urediti pitanje pomoći obrtničkih pomoćnika (kalfa) i tvorničkih radnika, u slučaju bolesti. To su bili propisi, a koliko se znade, takve pripomoćne blagajne nisu osnivane, a ukoliko su i bile, njihov rad je vrlo skučen i za obćenitost neznatan.

Prva Okružna blagajna je osnovana u Zemunu, a počela je raditi 1. siječnja 1893. Prema naredbi bivše kr. zem. vlade, odjela za unutarnje poslove, od 30. ožujka 1892. ustanovljen je broj područja i sjedišta okružnih blagajna za podupiranje bolesnika. Po toj naredbi imalo bi se osnovati ukupno 17 okružnih blagajna na području Hrvatske i Slavonije, koje bi imale, oko 51.336 članova. 1893. je osnovano samo 11 okružnih blagajna, koje su imale ukupno 15.940 članova. Godinu dana kasnije je osnovana 12. okružna blagajna, a broj članova se povisio na 21.510. Daljne dvije blagajne su osnovane 1895. te se broj članova popeo na 29.470. Tako je ukupno osnovano 14 okružnih blagajna, a tri nisu nikako osnivane, kako je to naredba bivše kr. zem. vlade propisivala.

Zagrebačka Okružna blagajna je počela raditi 28. kolovoza 1893. Prvo ravnateljstvo je imenovano od gradskog poglavarstva, kao obrtne oblasti, a 10. lipnja je gradsko zastupstvo grada Zagreba odobrilo predujam od 5.000 forinti u ime troškova, da blagajna može započeti svoj rad.

Propisi zakona o osiguranju radnika su se temeljili na austrijski, odnosno njemački zakon, po kojemu se uvodilo obavezno osiguranje. Zakon je bio manjkav, jer nije obuhvatio sve radnike i namještenike, već samo radnike ovih struka: radnici zaposleni u obrtu, rudnicima, talionicama, kod kopanja pijeska, šljunka, kamenoloma, većih gradnja, željezničkih poduzeća, pošte, brzojava i telefona, brodarstva i brodogradnje, vozarstva i odpravništva, kod skladišta i trgovačkog pivničarstva. Radnike nabrojenih struka obvezao je zakon na osiguranje, ako im nadnica nije prekoračila 4 forinta dnevno i ako poslodavac nije s njima ugovorio, da će ih zaposliti manje od 8 dana. Zakon je predvidjao pored članova mogućnost obaveznog osiguranja samostalnih obrtnika, ali je to pitanje prepustio da uredi pojedina blagajna svojim statutom. Članovi osiguranja nisu imali nikakvih prava od radnikovog članstva, kako je to danas,

već su se mogli dobrovoljno osigurati i plaćanjem polovice doprinosa steći pravo na bezplatno liječenje i lijekove. Jedino je dobrovoljno osigurana žena imala pravo na hranarinu.

Nadzor poslovanja blagajne su vršile obrtne oblasti u središtu blagajne. U Zagrebu je taj nadzor vršilo gradsko poglavarstvo. Blagajne su bile samostalne i medju sobom ne povezane, s malim područjem i malim brojem članova. Razumljivo, da se osiguranje pod ovakvim okolnostima nije moglo razvijati, kako su to tražili probitci osiguranika.

Zakon je propisivao podpore osiguranika u naravi i to bezplatnu liječničku pomoć, lijekove i potrebne sprave za liječenje, primaljsku pomoć i liječenje rodilja, te bolničku njegu. Zakon je propisivao i podpore u novcu i to: hranarinu u visini 50% od temelja za izračunavanje prinosa, rodiljsku pripomoć u visini hranarine i to kroz 4 nedjelje, računajući od dana poroda. Osim toga je zakon propisivao i podpore za slučaj smrti t. j. pokopninu u iznosu dvadeseterostrukog temelja, te poluhranarinu, koja se davala za vrijeme bolničke njege. Podpore su se davale neprekidno najdulje kroz 20 nedjelja.

Kao veća davanja, nisu se podpore mogle produljiti više od jedne godine, hranarina nije mogla biti veća od 75%, a pokopnina veća od četrdeseterostrukog iznosa. Neosiguranim članovima radnikove obitelji, (samo kod većeg davanja) mogla se dati bezplatna liječnička pomoć i lijekovi.

Prinosi, prema rečenom zakonu, nisu mogli biti manji od 2%, ni veći od 5% prosječne osigurane nadnice. Poslodavci su plaćali jednu trećinu prinosa, a dvije trećine su ustezali od radnika.

Sporove, koji bi nastali izmedju blagajne i osiguranika u pogledu podpora, rješavao je posebni obranički sud, kojega je svake godine birala glavna skupština, a sastojao se od 4 osiguranika i 2 poslodavca. Protiv odluka toga suda nije bilo pravnog lijeka. Zanimljivo je, da se u zakonu nalazi predvidjanje osnivanja saveza okružnih blagajna, do kojega nije nikada došlo.

Pravila zagrebačke Okružne blagajne su propisivala da može djelovati samo unutar granica grada Zagreba, t. j. od mitnice do mitnice. Kako je poznato, mitnica istočnog dijela grada Zagreba je bila kod današnjeg Kvaternikovog trga, a ostali dio grada, koji je bio u razvitku (današnja Maksimirska cesta, Laščina i ulice oko Laščine), podpadale su pod općinu Sesvete.

Kako Okružna blagajna za kotar Zagreb nije bila osnovana, zaposleni radnici izvan gradskih medja, a koji su stanovali u gradu, nisu bili obavezni na osiguranje. 10. kolovoza 1894. prošireno je područje zagrebačke Okružne blagajne na kotareve: Zagreb, Samobor, Velika Gorica, Dugo Selo, Sveti Ivan Zelina i Stubica. Stvarno djelovanje blagajne, u rečenim kotarevima, počelo je 1. svibnja 1895. a time je i broj članova znatno porastao. Te godine je broj članova blagajne iznosio 7.899 prosječno po čemu se može zaključiti koliko se obrt i veleobrt danas povećao.

Prvi početci rada zagrebačke Okružne blagajne su bili vrlo teški. Smjestivši se u 5 soba, poslije osnutka, nije imala svoje ambulante, već su osigurane članove, koji su tražili liječničku pomoć, primali liječnici u svojim ordinacijama. U početku je imala svega tri liječnika, a godinu dana kasnije povećao se broj na 5, a šesti liječnik, je vršio nadzor nad

liječničkom službom. Krajem 1895. preselila se blagajna u Ilicu broj 10, u veće prostorije. U toj je kući uredjena prva ambulanta, a liječnici su primali bolesnike u uredskoj ambulanti dnevno jedan sat. Rad se nije prekidao ni nedjeljom ni blagdanima.

1896. prvi put u povijesti radničkog osiguranja birani su izbori delegata za glavnu skupštinu, a koncem prosinca je izabrano prvo ravnateljstvo, koje je biralo poslovnog ravnatelja.

Stanbeno pitanje je otežavalo razvitak i normalan rad zagrebačke Okružne blagajne. Bilo je nekoliko preseljavanja. 1898. je blagajna preselila na Zrinjevac u kuću br. 20. Tada se broj liječnika povećao na 6, a za vanjsko područje bilo je 9 liječnika. 1899. je Okružna blagajna zaključila graditi vlastitu zgradu, te je zamolila zajam od kr. zem. vlade, koja je tu molbu odbila. Isto tako je blagajna nastojala, da joj se dozvoli gradjenje vlastite bolnice, a uz bolnicu bi podigla i vlastitu ljekarnicu. Na takav korak su je nagonili veliki troškovi, koje je morala plaćati za liječenje svojih članova. Svi napori su ostali bez uspjeha, jer se kod mjerodavnih krugova nije tada našlo razumijevanja.

1901. društvo »Merkur« traži osnutak vlastite bolesničke blagajne. Zagrebačka Okružna blagajna se tome uzalud protivila, jer je 1904. 1. siječnja počeo rad bolesničke blagajne trgovačkog društva »Merkur«. 1. studenog 1902. preselila se blagajna u Ilicu br. 49. Te je godine nabavljen prvi mikroskop, te ormarić s optičkim staklima, ormarić s instrumentima, nadalje je uveden plin i uredjene potrebne sprave za grijanje vode, pod je obložen asfaltom, tako, da su u izvještaju mjerodavni zabilježili, da blagajna ima ambulatorije, koji služe na diku. Te je godine počeo rad liječnika za plućne bolesti. Prvi liječnik je bio dr. Milivoj Dežman, a osim mikroskopskog pregleda, pretrage mokraće, krvi i ispljuvka, blagajna je imala i manji kirurški ambulatorij.

Zanimljivo je spomenuti da je blaganja davala oboljelim članovima 1901. konjak, kojim se liječilo pojedine bolesti, 1902. je davala apatovačku kiselu vodu i budimsku gorku vodu. Iz ovoga se razabire koliko je medicina napredovala. Nema sumnje, da bi mnogi članovi i danas radije primili čašu konjaka nego lijek gorkog okusa.

Tuberkuloza je u to vrijeme zauzimala sve većeg maha, a broj smrtnih slučajeva se povećavao svake godine, tako, da je blagajna pomišljala na suzbijanje i širenje ove opasne proleterske bolesti. Tako je dana 13. lipnja 1904. zagrebačka Okružna blagajna otvorila bezplatnu ambulantu, u kojoj se bezplatno liječilo siromašnu djecu. U ambulanti je liječnik bezplatno davao savjete majkama, kako treba gojiti djecu i kako ih treba čuvati od zaraznih bolesti. Ta ambulanta je radila do dana otvorenja gradskog dječjeg ambulatorija.

Na temelju zaključka ravnateljstva, zagrebačka Okružna blagajna je 1905. organizirala prosvjetnu djelatnost za svoje članove. U toj djelatnosti su stručne osobe predavale članovima o potrebi osnivanja tečajeva za prvu pomoć. Krajem iste godine je započeo takav tečaj, kojega je vodio liječnik blagajne.

Mjerodavni su uvidjeli potrebu osnivanja saveza svih blagajna i stvoriti jaču vezu, koja bi koristila medjusobnoj suradnji. Radi toga je nastojala zagrebačka Okružna blagajna, da čim prije do toga saveza dodje. U tu svrhu su održana tri sastanka i to 19. i 20. kolovoza 1900. 29. i 30. rujna i 1. listopada 1906. te 14. do 16. veljače 1909. Raspravljalo

se o osnutku saveza okružnih blagajna, o novom zakonu radničkog osiguranja, te o organizaciji radničkog osiguranja. Svi su se složili u tom da je savez potreban, samo ako neće iziskivati mnogo izdataka. Razumljivo da se bez izdataka nije moglo zamisliti osnivanje bilo kakvog saveza, pa ni saveza okružnih blagajna.

Poslije uvodjenja radničkog osiguranja u život, uvidjeli su i mjerodavni, koji su osiguranje provodili i osiguranici, koji su se njime koristili i vlasti, da je osiguranje manjkavo i da tu manjkavost treba ukloniti. Uvidjeli su da je premaleni broj osiguranika razlog, radi kojega dolazi do nejednake provedbe osiguranja u pojedinim Okružnim blagajnama. Bez jače povezanosti, bez saveza okružnih blagajna, nije bilo moguće spriječiti štetu, koja je pogadjala osiguranike, koji su promjenom posla gubili stečena prava, ili su promjenom boravka dolazili na područje lošije organizirano. To je u glavnom bio razlog, da je zajedničko Ministarstvo trgovine izradilo 1900. osnovu novoga zakona o osiguranju radnika, na principu centralizacije. Ta osnova je predvidjala provedbu osiguranja samo za bolest. 1903. je izradjena osnova o osiguranju protiv nesreća, koja se nije uzakonila, a tek 1906. je izradjena osnova jedinstvenog osiguranja za slučaj bolesti i za slučaj nesreća. Dana 1. srpnja 1907. stupio je rečeni zakon na snagu, ali se u Hrvatskoj i Slavoniji nije provodio, jer ga nije proglasio Hrvatski sabor. Radi posebnog državopravnog položaja, nije rečeni zakon stupio na snagu, zbog odredbi o sudjenju, pa je 6. travnja 1909. naredbom ban izdao naputak, po kojem novo osiguranje stupa na snagu 1. srpnja 1909.

Novim zakonom su provedene bitne promjene u organizaciji i obsegu osiguranja. Protegnuta je obveza osiguranja na širi krug, koje je zakon taksativno nabrojio i razlučio osiguranja za slučaj bolesti od osiguranja za slučaj nesreće. Naime, na osiguranje za slučaj nesreće je bio obavezan i onaj pojedinac, koji je imao plaću veću od 8 kruna na dan, ali su neke radionice s malom opasnošću posla, bile izuzete od obaveze osiguranja za slučaj nesreće. To je bila manjkavost toga zakona.

Rečenim zakonom je određen nosilac osiguranja: Zemaljska blagajna za podporu bolesnih radnika i za osiguranje proti nezgodama. Okružne blagajne i poduzetničke blagajne su bili njezini organi. Nadzor je vodio novo osnovani »kr. zem. ured za osiguranje radnika«, a ta je ustanova podpadala neposredno pod nadzor bana. Rečeni zakon je propisao i plaćanje doprinosa, koje su jednaki dio plaćali poslodavci i radnici. Doprinosi za granu osiguranja za slučaj nesreće, plaćao je poslodavac sam. Osim toga su imali pravo na bezplatnu liječničku njegu, lijekove u bolesti za slučaj poroda i članovi osiguranikove obitelji, koje on pretežno uzdržava. Osigurani član, koji je pretrpio nezgodu i time umanjio radnu sposobnost više od 10%, imao je pravo na rentu, a poslije njegove smrti, ako je umro od pretrpljene nesreće, imali su pravo na trajnu i točno odredjenu rentu članovi njegove obitelji. Tim se izmijenilo i sudjenje. Obranički sudovi nisu više organi blagajne, već samostalna uredba javnopravnog značenja, koji su sastavljeni od predsjednika suca po zvanju i struci, kojega imenuje državna vlast i porotnika. Porotnici su članovi poslodavaca i radnika. Protiv odluke ovoga suda ima mjesta na viši sud, što to nije prije bilo. To se u život provelo tek poslije raspada bivše Austro-Ugarske.

Uvodjenjem u život novih zakonskih mjera povećao se broj članova, jer se osiguranje proteglo, kako smo već spomenuli, i na ostale staleže radnika. Osim toga su stekli pravo na liječenje članovi osiguranikove obitelji, pa je time rad u ambulantama ureda znatno povećan. Povišen je broj liječnika, a 1912. je zagrebačkoj Okružnoj blagajni pripojeno područje kotareva: Čazme, Dvora, Hrv. Kostajnice, Kutine, Petrinje i Siska, gdje je blagajna odmah postavila svoje ispostave. Broj članova se time povećao, a poteškoće s prostorijama ponovno su silile blagajnu da traži mogućnost gradjenja vlastite zgrade. 1912. je blagajna, za tadašnje prilike, izradila ogroman plan i našla potreban novac, s kojim je kanila sagraditi svoju kuću, ali ni tada nisu mjerodavni odobrili to nastojanje. Uslijed toga su otvorene ambulante na istočnom i zapadnom dijelu grada, prva Nad Lipom br. 4, a druga u Vlaškoj ulici br. 70.

1915. je imala Okružna blagajna ponudu za kupnju kuće u Preradovićevoj ulici 44, ali je tu kuću kupila Zemaljska blagajna početkom 1916. u kojoj su izvršene potrebne pregradnje, u koju je blagajna uselila koncem iste godine.

Ratne godine su mnogo kočile rad Okružnoj blagajni. 1917. je donesena ministarska naredba, koja je stupila na snagu 1. siječnja 1918., a koja je proširila krug osiguranika i to na radnike, pomoćnike, naučnike, podvornike i služinčad, bez obzira na njihovu visinu plaće, ako su zaposleni u poduzeću, koje je obavezno na osiguranje za slučaj bolesti i nesreće. Osim toga su obavezni na osiguranje, prema toj naredbi i namještenici, koji nemaju plaću veću od 4.800 kruna za jedan mjesec. Tom naredbom su povišeni doprinosi od 3% na 4%, novčane podpore, te produžene sve podpore od 20 na 26 nedjelja, nadalje, rodiljske podpore od 6 na 8 nedjelja, uvedena dojiljska podpora (hrana u naravi) i t. d.

Kasnije se povećavao broj članova, koji je 1919. porastao na 22.432 osiguranika, a 1921. na 39.635 osiguranika. Razumljivo, da prostorije nisu mogle odgovarati velikom prometu. koji se dnevno odvijao u prostorijama blagajne. Proširivale su se ambulante, nabavljalo se potrebno pokućstvo, naručivali najmoderniji aparati za pregled pluća, povećavao se broj radnih sati u uredskim ambulantama i t. d.

Poslije raspada bivše Austro-Ugarske, donešen je novi Zakon o osiguranju radnika, koji je radjen na temelju tadašnjeg modernog društvovnog zakonodavstva. Taj zakon je s nekim izmjenama i nadopunama koje su učinjene poslije osnivanja Nezavisne Države Hrvatske i danas na snazi. Za vrijeme vladavine bivše Jugoslavije činjene su razne područne promjene, kako su to zahtijevali probitci osiguranja. Danas radničko osiguranje u N. D. H. broji oko četvrt milijuna osiguranih članova i oko pola milijuna članova njihove obitelji. To je svakako jedna od najmoćnijih organizacija, koja polako širi svoje djelovanje u sve kuteve naše domovine.

Mora se spomenuti, da je provedena u život i grana osiguranja za slučaj starosti, iznemoglosti i smrti 1. rujna 1937. Tako naše osiguranje osiguranog zaposlenog radnika, u slučaju bolesti, nesreće, starosti, iznemoglosti i smrti.

Nastojanjem mjerodavnih činbenika zagrebačke Okružne blagajne, osobito njezinog tadašnjeg ravnatelja Ivana Ancela i dr. Milivoja Dežmana, uredskog liječnika, nikla je zamisao o ostvarenju prvog lječilišta za sušicu. Ta se zamisao pokušavala ostvariti 1902., ali prilike i nerazumije-

vanje su je omeli, tako da je tek 1909. otvoreno prvo lječilište radničkog osiguranja, ne samo na Balkanu, nego i u bivšoj carevini Austro-Ugarskoj. Za gradjenje toga lječilišta, koje 31 godinu služi oboljelim radnicima, davali su svoje priloge i radnici i bolje stojeći gradjani. To je dokaz s kolikim se razumijevanjem pomagalo suzbijati sušicu, koja je najviše pogadjala priradno najslabije.

Isto tako se radničko osiguranje ponosi gradjenjem prvog obdaništa, koje je takodjer prvo svoje vrsti na cijelom Balkanu.

Ovo je kratki prikaz povijesti radničkog osiguranja i njegova razvitka. Da se temeljito obradi ta tema, treba kroz godine prikupljati materijal i na temelju toga napisati cijelu knjigu. To bi konačno bila želja mnogih pojedinaca, koji se muče listajući po raznim izvještajima, da napišu prigodan članak.

B. P.—Ć.

PITANJE CIJENA U DIRIGIRANOM NARODNOM GOSPODARSTVU.

U svim kulturnim državama svijeta raspravlja se danas o pitanju cijena i njihovom oblikovanju. To vrijedi za države, koje su prividno zadržale sustav slobodnoga narodnog gospodarstva kao i za države koje provode sustav vodjenoga (dirigiranog) narodnog gospodarstva.

Kod praktične provedbe nadzora nad cijenama i oblikovanja cijena postavljaju se uvijek nova opća i posebna pitanja, koja su u vezi s kalkulacijom poduzeća, knjigovodstvom (računovodstvom) poduzeća i racionalizacijom poduzeća. Upravo u toj povezanosti uključeni su poticaji, koji potječu iz ispitivanja cijena i razvitka poduzetničko-gospodarske djelatnosti (rada), i to bez obzira da li se konkretno radi o zaustavljenoj cijeni (stop-cijena), stalnoj cijeni (Festpreis), jedinstvenoj cijeni (Einheitspreis) ili skupnoj cijeni (Gruppenpreis). Kod svega toga valja uvažiti činjenicu, da ustanovljivanje cijena ne predstavlja jednokratni čin i da je svaki rad spojen s ispitivanjem cijena specijalistički rad, koji iziskuje od državnih oblasti veliku mjeru poznavanja struka (branche) te tehničkog, komercijalnog, narodnogospodarskog , poduzetničko-gospodarskog i pravnog znanja. Kod toga pripada vrlo velika važnost kalkulaciji. Što su jedinstvenije metode kalkulacije, koje su preuzete iz tržišnog gospodarstva, utoliko je često teže iznaći riješenje, koje zadovoljava sve zanimane i pogodjene krugove interesenata. Zato je i zanimivo i važno upoznati tegobe, nastojanja i uspjehe, koji su postignuti u drugim kulturnim državama na tom području kulturne aktivnosti.

To je bio razlog zašto su profesorsko vieće Hrvatske Ekonomsko,komercijalne visoke škole i Hrvatski državni društvovno-gospodarski zavod zamolili Dr Kon. Mellerowicz-a, redovitog profesora Visoke gospodarske škole (Wirtschaftshochschule) u Berlinu, poznatog i uvaženog njemačkog stručnjaka, da kod nas u Zagrebu održi nekoliko predavanja u vezi s pitanjem cijena i oblikovanjem cijena. Prof. Dr Mellerowicz spremno se odazvao toj zamolbi te je na dane 14., 15. i 16. listopada održao tri predavanja o pitanjima: a) sadanje stanje i smjer razvitka računa troškova, b) glavnica, potrebna za rad poduzeća i kalkulatorni dobitak u kalkulaciji, i c) cijene troškova, jedinstvene i skupne cijene, smjer razvitka oblikovanja cijena. Ovim retcima je svrha, da iznese glavnije misli predavača i tim putem upozna naše šire krugove s povezanim problemima.

Predavač iznesao je u ta tri predavanja sve bitne momente, koji se tiču cijena i vodjenoga (dirigiranog) narodnog gospodarstva, glavnice i dobitka u kalkulaciji i razvitka oblikovanja cijena. To su pitanja općeg značaja, koja su danas aktuelna u svim državama, a čijem se riješenju pristupilo i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. To se pokazalo i na interesu, kojim se odrazio na posjetu, jer su sva tri predavanja bila dupkom puna publike, koja je zanimiva izvadjanja predavača pratila s osobitim zanimanjem. Predavač je u uvodu napose naglasio, da je oblikovanje cijena u Velikoj Njemačkoj Državi započelo prije više godina a i vodjeno narodno gospodarstvo postoji već deset godina, dok je Nezavisna Država Hrvatska tek nedavno započela vlastitom gospodarskom politikom. Iskustvo, koje je i u Njemačkoj na tom području kulturnog života skupo plaćeno, daju njemačkoj gospodarskoj politici nacionalnog socijalizma odredjene prednosti i uspjehe, koji mogu i drugima poslužiti kao podloga ili primjer, ali se ne mogu jednostavno presaditi (naglasio je da nije pozvan da daje savjete ili opomene). Zato je predavač nenametljivo iznesao mnoštvo teoretskih spoznaja i praktičnih uspjeha, koje su postavljene probleme prikazali svestrano i sveobuhvatno.

Na prvom predavanju obradio je pitanje cijena i vodjenoga narodnog gospodarstva. Poteškoće, koje postoje u posljednjim desetljećima na čitavom svijetu radi političkih napetosti, a napose sadanji veliki rat za novi evropski i svjetski poredak

u vezi s novim sustavom narodnog gospodarstva (vodjeno ili dirigirano narodno gospodarstvo), iziskuju iznalaženje načina, kojim će se povećati proizvodnja i postojeća količina dobara pravedno razdijeliti. U kompleksu pitanja, koja su s time povezana, spada pitanje cijena i oblikovanja cijena medju najvažnija, i to već radi toga, jer se dotiče širokih slojeva potrošača i socijalnog (društvenog) mira u narodnoj i državnoj zajednici. Država, koja se nalazi u ratu, postavlja zahtjev, da se u ratu ne smije nitko obogaćivati niti stvarati nerazmjerne dobitke, jer svi moraju pokazivati stegu (disciplinu), požrtvovnost i istinski duh zajednice. To troje je važno i kod rješavanja pitanja oblikovanja cijena, koje ne postoji izolirano, nego je samo dio velikoga skupnog narodno-gospodarskog i socijalno-političkog problema države i naroda. U političkom smislu pitanje cijena predstavlja dapače i vanjsko-politički problem. Na državnom području zahvaća pitanje cijena u stanje tržista.

Načelno moguća su dva načina oblikovanja cijena, i to bilo putem tržišta, automatizma tržišta i tržnih cijena, koje se tako razvijaju, bilo pomoću ispitivanja i obračunavanja troškova. Sustav slobodnih tržišnih cijena nije se mogao zadržati, jer je s jedne strane postojala i postoji velika potražnja, a premalena ponuda, a to dovodi u slobodnom narodnom gospodarstvu nužno do povisivanja cijena. U Njemačkoj se pokazalo nemogućim dalje primjenjivati sustav automatskog oblikovanja cijena na slobodnom tržištu, pa se nužno moralo pristupiti drugom sustavu oblikovanja cijena. U tu svrhu bilo je najprije potrebno zaustaviti cijene na odredjenom niveau, koji je stvoren na slobodnom tržištu (stop cijena), a na to se nadovezao sustav oblikovanja cijena pomoću ispitivanja troškova. Na taj se način dobiva cijena troškova (Kostenpreis), koja je rezultat računa troškova, koji mora biti svestran tako, da bez izuzetka obuhvati i obračuna sve troškove. Kalkulacija i račun troškova moraju biti pomno i ispravno sastavljeni. Ako se usvoji stajalište, da je račun troškova neophodno potrebno pomagalo za oblikovanje cijena u sustavu vodjenoga narodnog gospodarstva, onda isti nije više puka privatna (posebnička) stvar, nego dobiva značaj javne službe (funkcije). Država nastoji zato svojim pravnim poretkom ustanoviti zasade (metode) po kojima se moraju voditi računi troškova. Država svojim pravnim normama ustanovljuje koji su postupci potrebni i dozvoljeni, koji su dobitci opravdani, koji su troškovi ispravni i sl. Zato danas država svojim pravnim normama uredjuje pitanje kalkulacije i nijedan poduzetnik ne može bez poznavanja i primjene odnosnih propisa izvršiti izpravnu kalkulaciju. Račun troškova dolazi po tome u središte problema oblikovanja cijena. Račun troškova nije samo račun pojedinog proizvoda (komada) nego i račun vremena.

Današnje vrijeme iziskuje potrebu napuštanja tržišnih cijena i uvedenje sustava oblikovanja cijena. Traži se ustanovljenje uspjeha poduzeća (račun troškova poduzeća) i postavljanje plana.

No pored svega toga potrebni su za oblikovanje cijena posebni stručnjaci koji to mogu provoditi po svojoj stručnoj spremi. U tom pogledu pripada velika važnost diplomiranim apsolventima visokih gospodarskih škola, jer se bez njih to pitanje oblikovanja cijena uopće ne može riješiti. Ispitivanje knjigovodstva nije danas moguće provesti bez specijalno spremnih stručnjaka.

Država mora svojim pravnim normama u prvom redu odrediti, što smatra troškovima. Danas to više nije prepušteno samoodluci poduzetnika, a troškovima smatra se samo ono, što je zaista upotrijebljeno za proizvodnju. Svi ostali troškovi (izdaci) poduzeća ne spadaju u račun troškova. Zato se razlikuje izdatak poduzeća od njegovih troškova. Načelno postavlja se zahtjev, da se provede narodnogospodarski opravdana cijena i narodno-gospodarski opravdani dobitak. Cijene proizvoda moraju biti narodno-gospodarski opravdane, a ravnaju se prema opravdanim troškovima. Kod toga nijesu mjerodavni individualni troškovi, jer se traže

opravdane cijene, a ne stvarne cijene. Ako je netko stvarno upotrijebio veću količinu tvoriva, nego je potrebno, ili više radnih sati nego to iziskuje izradba, onda to nije narodno-gospodarski opravdano, a ako odredjeno poduzeće radi uz neopravdane uvjete, onda je nepotrebno i mora prestati s radom, a država mu ne smije izdavati narudžbe ni dostavljati tvorivo. Poduzećima mogu se priznati samo oni troškovi, koji su narodno-gospodarski opravdani i koji se mogu kalkulirati. S druge strane ona poduzeća, koja rade uz narodno-gospodarski neopravdane troškove, ne bi se trajno mogla održati ni u sustavu slobodnoga narodnog gospodarstva.

U Njemačkoj su u početku oblikovanja cijena počinjane znatne pogrješke kod razlikovanja opravdanih troškova, jer su priznavani veliki troškovi, ali danas tome više nije tako. Organi, koji nadziru poduzeća i oblikuju cijene, ne mogu se danas više zavesti u bludnju pa nema smisla nešto im sakrivati. Medju troškove ubrajaju se odredjena javna podavanja (porezi), dobrovoljni prilozi, kamati na glavnicu, poduzetnički dobitak (nagrada) i dr. Kod toga je razumljivo, da se primjerice porez na dobitak ne može uvrstiti u opravdane troškove, dok se mogu ubrojiti porez na zemljište ili poslovni porez. Doprinosi poduzeća mogu se uvrstiti medju troškove, ako predstavljaju žrtvu za narodnu zajednicu. Poduzetnikov riziko priznaje se kao trošak, i to poduzetnički riziko uopće, zatim riziko strojeva i dr. Kod toga smije se kalkulirati samo ono, što se smatra potrebnim i dozvoljenim u čitavoj dotičnoj grani (struci, branche), t. j. samo ono što je normirano (normirani troškovi, normirani dobitak, normirani riziko), i to sve samo jedamput.

Ispitivanje cijena mora se temeljiti na računu troškova, koji služi i za druge različite svrhe (nadzor nad poduzećem, poduzetnički plan). Taj račun troškova mora bazirati na opravdanim troškovima (a ne na stvarnim izdacima). Predavač iznosi s time u vezi 13 načelnih zahtjeva u pogledu računa troškova pri čemu napose ističe, da nije uvijek potrebno tako kompliciranо obračunavanje i da se može operirati i s jednostavnijim metodama i načelima.

Na drugom predavanju obradio je predavač pitanje glavnice i dobitka u kalkulaciji. Nastojanje da se potpuno i ispravno ustanove troškovi i neizbježivost cijene osnovane na troškovima dolazi do potpunog izražaja u vodjenom (dirigiranom) narodnom gospodarstvu. To nastojanje posvećuje napose veliku važnost troškovima glavnice, koji predstavljaju onu skupinu troškova, koja donedavno nije bila u dovoljnoj mjeri obuhvaćena. S time pak je najuže povezana kategorija (veličina), koja se označuje kao kalkulatorni dobitak, a nužno nastaje kod oblikovanja cijene osnovane na troškovima. Glavnica, koja je potrebna poduzećima, spada po tome medju vrlo relevantne čimbenike kalkulacije i oblikovanja cijena. Obje te kategorije su ovisne od glavnice i ako to vrijedi kod kalkulatornog dobitka samo za jedan dio, jer je drugi uvjetovan s prometom.

Glede dioba i razlikovanja troškova glavnice i dobitka nije još danas postignuto jedinstveno shvaćanje u teoriji i praksi. Prema njemačkim propisanim smjernicama (Kostenrechnungsrichtlinien — KRR) ubrajaju se u troškove glavnice: a) kalkulatorni odpisi (prema predmetu, koji se otpisuje, pojedinački otpis, otpis skupine), b) kamati uložene glavnice, i to vlastite i tudje glavnice, jer se potonje razlikovanje tiče načina financiranja; ovdje se ne postavlja težište na pitanje čija je glavnica, nego ušto je uložena i da li podesna za stvaranje činidaba, c) porezi od glavnice, koji se ubrajaju medju troškove ako su prouzročeni potrebom poduzeća i d) posebni riziko glavnice. Kalkulatorni dobitak obuhvaća opći poduzetnički riziko, a možebitno i individualnu poduzetničku premiju za činidbe. Značaj troškova. Načelno pripada značaj troškova samo potrošku dobara i činidaba, koji je potreban za proizvodnju. Medju troškove glavnice mogu se prema tome uračunati samo glavnična dobra, koja su uvjetovana sa činidbama poduzeća. Zato

se podlogom kalkulatornog dobitka ne smatra čitava glavnica, koja je uložena u poduzetničko vlasništvo i iskazana u bilanci, nego samo ona, koja je potrebna (uvjetovana) za poduzeće. Zbog toga je potrebno za kalkulatorne svrhe sastaviti poseban račun glavnice i to pored mjesečnih, godišnjih i drugih prigodnih posebnih bilanca. Svrha je toga računa glavnice da ustanovi onu glavnicu, koja uzrokuje troškove (račun činidbe glavnice). Ovaj kalkulatorni račun glavnice polazi naravno od godišnje bilance, i to od trgovačke bilance, koja kao izvorna bilanca nije sastavljena prema porezno-pravnim zahtjevima (porezna bilanca). Iz ove godišnje trgovačke bilance mora kalkulatorni račun glavnice nastojati ustanoviti (iznaći) količinu glavničnih dobara, koja su poduzeću bezuvjetno potrebna za njegovu djelatnost. Pri tome moraju se uvažavati opća načela računa troškova, i to napose najosnovnije načelo, da nijedan potrošak dobara, koji već predstavlja troškove, ne može više postati glavnicom, odnosno da prihodi (dobitci) iz pojedinih dijelova glavnice predstavljaju naknadu za potrošak glavnice i da se povodom toga moraju umanjiti troškovi glavnice i dr.

Neke stavke bilance postavljaju posebnu problematiku u vezi s ustanovljenjem glavnice potrebne poduzeću, kao primjerice troškovi razvitka i drugih imaterijalnih dobara (prava), zatim sudjelovanje (participacije) i sl. Kod njih je sporno njihovo uključenje u glavnicu potrebnu poduzeću kao i njihova ocjena.

Prema tome postavljaju se slijedeća pitanja: a) kako se praktično ustanovljuje glavnica, koja je potrebna poduzeću, b) kako se izračunavaju kalkulatorni troškovi i kalkulatorni dobitci i c) kako se potonji obračunavaju kao nosioci troškova. Obračunavanje predstavlja tehničku dosta zamršenu operaciju, jer je potrebno odrediti način izračunavanja dobitka i troškova i način njihovog obračunavanja kao nosioca troškova. Iz glavnice, koja je potrebna poduzeću, mora se nastojati ustanoviti glavnica, koja se opravdano ukamaćuje, i koja služi za odmjerenje kamatnih troškova, i to pomoću odbitka stavaka, koje se neukamaćuju (kao na pr. debitori, predplate poslovnih prijatelja i dr.). No pri tome postoji i mogućnost, da se kod izračunavanja troškova kamata ne primijeni metoda ispravaka glavnice, nego ispravaka troškova (i to u prvom redu od ukupne svote glavnice, potrebne poduzeću) i da se pomoću dobropisa troškova izravnaju iznosi, koji su odviše zaračunati za stavke proste od kamata. Tu se kod ove druge metode razlikuju prema tome glavnica, koja je potrebna poduzeću, i glavnica, koja je opravdana obzirom na kamate. Problematike glavnica, koja je potrebna (uvjetovana, vezana) za poduzeće, još je razmjerno novijeg datuma, ali načelno predstavlja neophodno potrebnu podlogu, koja omogućuje da se poduzetničko računovodstvo upotrijebi kao podesan instrumenat za vodstvo ili dirigiranje narodnog gospodarstva. Kod toga treba uvažiti nauku nacionalnog socijalizma prema kojoj država načelno sama ne vodi narodno gospodarstvo niti vrši gospodarske djelatnosti pa zato u Njemačkoj ne postoji upravljano (verwaltete Wirtschaft), nego samo vodjeno (gelenkte) gospodarstvo, jer je samo gospodarstvo prepušteno poduzetnicima pod njihovom vlastitom odgovornosti, a država odredjuje samo osnovne smjernice i vodi nadzor nad njihovim izvršavanjem preko samoupravnih organizacija. Ovako izračunata glavnica, koja je potrebna poduzeću, vrši zgodne službe samom poduzeću kao i uredbama, organizacijama i službenim mjestima, koja se nalaze iznad pojedinačkih poduzeća, a napose za oblasti, kojima je povjereno oblikovanje cijena i nadnica.

Razumljivo je, da ustanovljenje glavnice, koja je potrebna za poduzeće i opravdava kamate, a iznalazi se iz godišnje trgovačke bilance, ne iscrpljuje zadatkè kalkulatornog računa glavnice, jer točna kalkulacija traži povrh toga i poznavanje sviju povezanosti glavnice s pojedinim kontima (računima), a po tome i nosioca troškova. Zato se u vezi s ustanovljenjem glavnice, potrebne poduzeću, mora provesti i obračunavanje na pojedinim kontima i kod pojedinih nosioca troškova.

Nakon ustanovljenja troškova mora se naime provesti njihovo zaračunavanje. U oba dogadjaja predleže isti problemi, a poteškoće sastoje u tome, da se iznadju naravne podloge za obračunavanje i ispravan razdjelbeni ključ.

Kod svih tih operacija može poslužiti i porezna bilanca, ali je u svakom slučaju podesnija trgovačka bilanca, — i ako se primjerice kod nekih trgovačkih društava (personalistička društva) porezna bilanca ne razlikuje od trgovačke. Uvijek se moraju pojedine stavke ispitati sa stajališta potrebe i opravdanosti, odnosno suvišnosti za poduzeće, pa ako su bile nepotrebne, moraju se izlučiti. U vezi s tim predavanjem razdijelio je predavač slušačima tiskane primjere i tumačio njihovo značenje i upotrijebljene metode.

Na trećem predavanju prikazao je predavač cijene troškova, jedinstvene i skupne cijene te smjernice (tendencije) razvitka oblikovanja cijena. Istaknuo je da u sustavu slobodnog (liberalističkog) narodnog gospodarstva zapravo ne postoji cijena troškova, t. j. cijena, koja je osnovana na troškovima, jer nijedno poduzeće ne može vršiti svoje djelatnosti (proizvoditi, stvarati), ako se ne pokrivaju njegovi troškovi, odnosno ako cijene ne pokrivaju troškove, otpadaju ponude. Postoje doduše odredjeni proizvodi (činidbe), koji su skopčani s gubitkom, ali to se izjednačuje unutar samog poduzeća tako, da jedan proizvod pokriva drugi, a čitavo oblikovanje cijena osnovano je na načelu izravnanja dobitka. Cijene oblikuju se samostalno na onom mjestu, na kojemu se križaju ponuda i potražnja: ako je ponuda nerazmjerno velika, padaju cijene, a ako se poveća potražnja, cijene se dižu da kod velikog porasta potražnja cijene ponovno padnu. U tome sustavu odlučuje tržište sa svojim automatizmom. — Drugačije se oblikuje cijena u vodjenom narodnom gospodarstvu, u kojemu tržište ne vrši ulogu kao u slobodnom liberalističkom narodnom gospodarstvu.

U okviru njemačkog oblikovanja cijena razlikuje se u povjesnom razvitku više stepenova: i to od stopa (zaustavljanja) cijena ili stopa svota preko nadzora troškova k stopu (zaustavljanju) nadnica, plaća i kalkulacije (stop elemenata) te konačno k stopu dobitaka i dividenda. U tome razvitku pripada posebna važnost cijeni troškova. To vrijedi napose za one proizvode (novi i jednokratni proizvodi), kod kojih ne pružaju dotadanje tržišne cijene nikakvu podlogu za obračunavanje. Bitna je značajka cijene troškova, da na nju ne utječu prilike tržišta, nego poduzetnički troškovi, i to bilo individualni troškovi pojedinog poduzeća ili prosječni troškovi većeg broja poduzeća, odnosno u najnovije vrijeme i troškovi t. zv. dobrih poduzeća.

Cijena troškova, koja služi kao sredstvo za državno oblikovanje u vodjenom narodnom gospodarstvu, mora načelno biti narodno-gospodarski opravdana cijena, a to je moguće samo onda, ako se ne oslanja na faktičnim (iskazanim) troškovima, nego na troškovima, koji su opravdani sa stajališta narodnog gospodarstva, nadalje ako ne teži za postignućem nerazmjerno visokih dobitaka, nego nastoji oživotvoriti samo primjereni kalkulatorni dobitak (nadoplatu) na vlastite troškove.

Problematika cijene troškova sastoji u ispravnom odmjerenju i izračunavanju narodno-gospodarski opravdanih troškova i primjerenoga kalkulatornog dobitka. To vrijedi napose za individualnu cijenu troškova. Predavač je naglasio, da je neizmjerno teško objektivno ustanoviti narodno-gospodarski opravdane troškove na osnovi individualnih prilika pojedinih poduzeća. Individualna cijena troškova uključuje u sebi uvijek pogibelj neekonomičnosti odnosno opadanje činidaba. Ta pogibelj može se samo djelomično ukloniti putem državnog oblikovanja (vodjenja) cijena, koje se vrši različitim sredstvima (kao prispodabljanje cijene, koju traže poduzeća, sa službenim kalkulacijama, ispitivanjem troškova, dobitka i poduzetničkih uspjeha).

Njemačka politika cijena pokazuje u najnovije vrijeme nastojanje, da po mogućnosti što manje upotrebljuje individualnu cijenu troškova, a na mjesto nje

primjenjuje jedinstvene i skupne cijene, gdjegod to prilike dopuštaju. Jedinstvene i skupne cijene su prema svom biću »vezane utakmične cijene«, a nalaze se u sredini izmedju individualnih cijena troškova i tržišnih cijena. Jedinstvene i skupne cijene su prema svom postanku (oblikovanju) cijene troškova, i to izvedene cijene troškova, jer se izvode iz troškova dobrih (uspješnih) poduzeća. Jedinstvene i skupne cijene podudaraju se s tržišnim cijenama po tome, što kod jedinstvenih (Einheitspreise) cijena postoji samo jedna, a kod skupnih cijena (ili cijena po skupinama, Gruppenpreise) najviše tri cijene za jedan isti proizvod, dok individualna cijena troškova uzrokuje čitav niz različitih cijena za jedan isti proizvod i to prema broju proizvodnih poduzeća. Time što se oblikuju jedinstvene cijene za jedan isti proizvod, na osnovi troškova dobrih poduzeća, primoravaju se slabija (slaba) poduzeća da se bolje prilagode stanju troškova jer inače moraju propasti. Jedinstvene i skupne cijene uključuju prema tome u sebi automatski podstrek za poboljšavanje činidaba (proizvoda), a to se kod skupine cijena I (koja vrijedi za najniže cijene) povećaje još s time, da pripadnost k toj skupini cijena oslobadja poduzetnike — pripadnike od smanjivanja dobitka, (Gewinnabschöpfung).

Predavač je istaknuo, da se utjecajnost toga podstreka na povećavanje činidaba opaža već sada, i ako se jedinstvene i skupne cijene primjenjuju tek kratko vrijeme. Najjasniji dokaz tome pruža činjenica, da se poduzeća nastoje utisnuti u skupinu cijena. I, što znači sniživanje cijene za mnoge proizvode. No jedinstvene i skupne cijene ne mogu se svagdje i neograničeno upotrijebiti, jer njihova primjena ovisi od dvije važne predpostavke, i to: da se poduzeća mogu prispodabljati obzirom na kalkulatorne proizvode i obzirom na poduzeća, koja ih proizvode. Kod individualnih proizvoda (Einzelfertigungen) ostaje zato individualna cijena troškova jedino sredstvo za oblikovanje (vodstvo) cijena, pri čemu se mora nastojati ukloniti sve njezine slabe strane. No pojačano nastojanje (uzrokovano sad ratnim stanjem) pojačavaju normiranje, tipiziranje i ujednoličavanje proizvoda, a time se stvaraju spomenute predpostavke u velikom broju poslovnih grana (branche-a).

Smjernice razvitka pokazuju težnju odalečivanja od individualne cijene troškova i primjenjivanje jedinstvenih i skupnih cijena, a u tome je uključeno načelo oblikovanja utakmičnih cijena.

Njemačka politika cijena primjenjivala je stop-cijene doklegod su dobre strane takve cijene nadmašivale njezine slabe strane, odnosno dok nijesu pod utjecajem tehnike i nove (napose razne) potrebe nastali novi proizvodi, koji dotad nijesu imali svoju cijenu. Za takve proizvode moralo se pristupiti oblikovanju cijene troškova, i to u prvo vrijeme pomoću cijene troškova poduzeća. Kasnije vrši se službena kalkulacija kod ureda za ispitivanje cijena, isporedjuju različita poduzeća iste skupine i prispodablja sa službenom kalkulacijom u svrhu ustanovljenja konkretne upotrebe tvoriva, radnih sati, dodatne stavke dobitka i t. d. Tu već ne predleže čisti individualni vlastiti troškovi poduzeća, nego cijena dobivena isporedjivanjem s drugim istovrsnim poduzećima. Iskustvo je pokazalo, da pojedinačna poduzetnička cijena i ne mora biti podjedno (i nije) narodno-gospodarska cijena pa se zato nije ni održala. Radi toga se upotrijebio drugi način. Pojedinačna cijena zadržana je, — kako je spomenuto — za nove ili jedine proizvode, a cijene drugih proizvoda nastojalo se približiti tržišnoj cijeni, a pri tome je poslužila cijena (niti najboljega niti najslabijega, nego) dobrog poduzeća. Takva su poduzeća dostavljala svoje kalkulacije, a organ za oblikovanje cijena stvarao je iz toga materijala jediničnu jednoličnu cijenu. Ako je proizvodnja odredjenog proizvoda usredotočena na jednom mjestu, onda se može s uspjehom primijeniti skupna cijena.

Na kraju je predavač iznesao svoje mišljenje, da će se politika cijena približivati opet tržištu i po mogućnosti napustiti kruto oblikovanje cijene.

Konačno je istaknuo, da se iskustva, koja su u pogledu oblikovanja cijene stečena u Njemačkoj, ne mogu bez daljega prenositi u druga narodna gospodarstva s njihovim osobitostima, jer je cijena vrlo osjetljiva pojava pa bi se u slučaju primjene nepodesnog sustava moglo uzrokovati vrlo nepovoljne (štetne) posljedice.

Prof. Dr. Eugen Sladović.

NACIONALISTIČKI POKRET MEĐU WALEŠKIM RADNIČTVOM U ENGLESKOJ

Ostavivši po strani engleski imperij, to jest razne engleske dominione i kolonije, ni sama Engleska u užem smislu nije u narodnostnom pogledu jedinstvena, kao što mnogi misle. Pored vladajućeg naroda Engleza, postoje u samoj Engleskoj još podjarmljena dva naroda, a to su Škoti i Walešani, od kojih svaki ima svoj posebni pučki jezik i običaje. Walešani su ostatci prastanovnika današnje Engleske — Kelta ili Brita, koji su tamo živjeli i vladali prije provale i naseljenja germanskih plemena Augla i Sasa, od kojih je tečajem vremena s primjesom romaniziranih Normana nastao engleski narod. Od prastanovnika Kelta ili Brita, uzeli su Englezi naziv za svoj otok, pa ga i danas službeno zovu Velika Britanija, a sebe Britancima, premda po krvi i jeziku nemaju ništa zajedničko sa starim Britancima, to jest sa onim pravim Britancima, koje su Englezi na okrutan način iztrijebiti tako, da je od njih ostao samo neznatni ostatak u Walesu, koji je danas sačuvao svoj stari Keltski ili kymrijski jezik i običaje. Oni se danas zovu Walešani, a većinom su radnici u poznatim bogatim engleskim ugljenokopima u Walesu. Poput Iraca, kojima je nakon težke i krvave borbe ipak donekle uspjelo da se domognu slobode i opet uzpostave svoju državu Irsku, i među Walešanima, a osobito medju waleškim radničtvom bilo je uvijek rodoljuba, koji su sačuvali nacionalnu svijest i vrebali zgodu, da se i oni uhvate u koštac s engleskim gorostasom, te izvojšte slobodu i prava za svoj narod i za svoj narodni waleški (kymrijski) jezik. Waleško rodoljubno radničtvo ne može nikako zaboraviti, da je keltski Wales imao svoju slobodu i svoju kneževinu, koja je postojala i imala svoju samoupravu još u XIII. stoljeću. I tako danas unatoč stroge i neumoljive engleske cenzure dopiru do nas glasovi, da među waleškim radničtvom sve više preotimlje maha nacionalistički pokret. Taj nacionalistički pokret, medu waleškim radničtvom zadaje sad u doba rata engleskoj vladi mnogo brige i poteškoća, a bome i bojazni, jer premda su Walešani u odnosu prema Englezima veoma malobrojni, ipak od volje i razpoloženja waleških radnika zavisi težki i za ratnu proizvodnju prevažni rad u waleškim ugljenicima, a waleški nacionalisti su se zagrozili, da će uzprkos najstrožih engleskih mjera obustaviti u ugljenokopima rad, ako engleska vlada ne izađe u susret njihovim nacionalističkim željama i zahtjevima. Uslijed toga engleskim vlastodršcima i imperialistima u Londonu nije preostalo drugo nego, da po svojoj prokušanoj metodi pružanja mrvica i malih povlastica pokušaju udobrovoljiti waleške nacionaliste. Tako sad engleske novine javljaju, da je engleska priznala Walešanima pravo, da se u buduće na sudbenim razpravama mogu služiti svojim narodnim kymrijskim jezikom i na državni trošak zahtjevati tumače za svoj jezik. Hoće li ovakva mrvica zadovoljiti razgibano waleško nacionalističko radničtvo pokazat će nam skora budućnost. Međutim već se sada može reći, da ima mnogo znakova, koji govore da ne će.

NEZADOVOLJSTVO I RAZCJEP MEĐU RADNIČTVOM U SJEDINJENIM DRŽAVAMA

Osim velikih nedaća na bojištima Tihog oceana i drugdje, američkim glavničarima počinje zadavati sve veće brige još i nezadovoljstvo, koje je očito sve više u porastu među radničtvom u Americi uobće, a među radničtvom u Sjedinjenim Državama napose. Tako se sada javlja iz New-Yorka, da su udruženi rudarski radnici (United Mine Workers) u Cincinnati-u (Ohio) zaključili, da pokraj postojećih već dvije radničkih organizacija u Sjedinjenim Državama osnuju još i posebnu treću. Predsjednik te nove radničke postrojbe je poznati američki radnički organizator John L. Lewis. Osnutkom ove nove i posebne radničke postrojbe zadan je težak udarac američkom Savezu veleobrtnih radnika (Congress of Industrial Organisations ili skraćeno CJO).

Lewis je naime u zajednici s jednim drugim radničkim organizatorom, po imenu Murray-em osnovao Savez veleobrtnih radnika. Međutim u god. 1940. prigodom predsjedničkih izbora u Sjedinjenim Državama došlo je izmedu Lewisa i Murraya do velikih nesuglasica, jer je Lewis glasao protiv Roosevelta, a Murray, premda predsjednik Saveza veleobrtnih radnika, za Roosevelta, koji je obće poznat kao predstavnik američkog glavničarstva. Lewis je u takovom postupku Murrayevom s pravom vidio izdaju radničtva, pa je Murraya kao izdajicu javno ožigosao. I tako je među tom dvojicom radničkih vođa u Americi nastalo ljuto neprijateljstvo. Obzirom na to, da su prije nekog vremena osnovali u Sjedinjenim Državama posebnu svoju postrojbu još i radnici zaposleni u kemijskom veleobrtu, kojoj je na čelu Green (American Federation of Labor ili skraćeno AFL.), to sada u Sjedinjenim Državama Amerike postoje tri velike radničke organizacije, koje se međusobno pobijaju.

U posljednje vrijeme među američkim radničtvom sve više raste ugled Lewisa, otvorenog protivnika glavničarsko-imperialističke politike predsjednika Roosevelta i to najviše zbog toga, što je Lewisu pošlo za rukom da pod prietnjom štrajka prisili američke glavničare, da dade povišicu plaća radničtvu organiziranom u Lewisovom Udruženju rudarskih radnika. Uslijed toga je radničtvo počelo sve više napuštati ne samo Murraya, nego i Greena, koji također puše u Rooseveltove glavničarske diple. To je zadalo veliku brigu Rooseveltu i kliki američkih glavničara, koji podržavaju njegovu ratobornu politiku na štetu pravih probitaka američkih radnika, pa su oni odlučili, da povise plaće i onim radnicima, koji su u postrojbama Murraya i Greena, ne bi li tako spriječili odliv američkog radničtva k Lewisu. Ali je veliko pitanje, da li će još dugo američki glavničari moći da na takav način izigravaju američko radničtvo i zamazuju mu oči, da radi i da se bori za glavničarske imperialističke probitke.

NJEMAČKO-FRANCUSKO IZPREPLITANJE NA PODRUČJU RADA I VELEOBRTNE PROIZVODNJE

Provedba podpune njemačko-francuske gospodarske suradnje u duhu novog europskog poredka doprla je već tako daleko, da se njemačka i francuska veleobrtna poduzeća danas međusobno sve više izpriplicu u smjeru jedne uskladene gospodarske cjeline i to osobito gledom na udjelbu radne snage. Tako je nedavno jedan njemački vodeći koncern kemijskog veleobrta sklopio sporazum za suradnju na području udjelbe cijelih skupina radnika iz Francuske u Njemačku. Po tom sporazumu svi francuski stručni radnici, koji dolaze na rad u Njemačku, dobivaju osim podpuno jednake plaće koju prima njemački stručni radnik u Njemačkoj još i polovicu plaće, koju su prije dolaska u Njemačku dobivali u Francuskoj.

Isto tako je na temelju dobrovoljno vodenih pregovora i zaključenih sporazuma provedena podpuno uskladena njemačko-francuska suradnja u veleobrtu za proizvodnju generatora za francuski cestovni promet, poljodjelstvo i rječnu plovidbu. Pregovori za taj sporazum bili su u velikoj mjeri dobronamjerni i iskreni da su pregovarači povjerili jedni drugima čak i proizvodne tajne svojih poduzeća, pa je na temelju toga Francuzima pošlo za rukom da pomoću njemačkog izkustva preustroje i znatno poboljšaju tu granu svoga veleobrta.

Na jednaki način postignuta je uskladena njemačko-francuska suradnja također na području drvarskog veleobrta kao i na području rješavanja prievoznog pitanja.

MEĐUNARODNI KONGRES OBRTNIKA

Dne 8. listopada otvoren je na svečan način u Budimpešti međunarodni kongres obrtnika, na kojem sudjeluju predstavnici iz deset europskih država. Tom prigodom je madžarski ministar trgovine u svom pozdravnom govoru između ostalog iztaknuo, da međunarodnoj suradnji obrtnika pripada veoma važna zadaća u izgradnji novog europskog poredka. Zajedničke značajke daju obrtú ne samo gospodarsko, već i uljudbeno , družtvovno-političko i nacionalno-političko značenje.

Zajednički ciljevi i gospodarski probitci sačinjavaju čvrste temelje, na kojima se zasniva djelatnost europske međunarodne obrtničke središtnjice. Tako se eto i na tom području izgraduju i učvršćuju temelji nove ujedinjene i pomlađene Europe.

v. d.

IZMJENA §-a 219. OBRTNOG ZAKONA

Već duže vremena postoji pitanje, da li slog §-a 219. obrtnog zakona, koji govori o pravu posloprimaca za vrijeme bolesti ili nesreće odgovara potrebama s obzirom na analogna prava prema nosiocu radničkog osiguranja.

Zakon u tom paragrafu govori o tome, da posloprimac pod uvjetom, da je četrnaest dana u poslu, koji je bolešću ili nesretnim slučajem spriječen vršiti službu, zadržava pravo na zaradu za srazmjerno kratko vrijeme (ne više od jednog tjedna), ako to dokaže u slučaju bolesti propisnom liječničkom svjedodžbom. Jednako pravo priznaje zakon posloprimcu iz drugih važnih razloga, koji se tiču njegove osobe, a koje nije skrivio.

U praksi bio je taj paragraf predmet velikih dvojbi. U prvom redu uvjet za posloprimca, da je 14 dana u poslu, bio je tumačen u nekim krugovima da znači interval od 14 dana, poslije kojega svaki put posloprimac stiče pravo na plaću za vrijeme bolesti. U drugim krugovima (poduzetnici) tumačen je taj propis tako, da posloprimac samo jednom u godinu dana i to pod uvjetom, da je 14 dana zaposlen u istom poduzeću ima pravo na bolesnički tjedan. Sudovi su imali muke u iznesenom slučaju zauzeti odredjeno stanovište. Dr. Politeo u knjizi »Trgovački i ostali privatni namještenici prema službodavcima i zakonu« zauzima stanovište, da povlastica §-a 219 ne znači da bi posloprimcu svaki put nakon 14 dana pripadalo pravo na plaću za vrijeme bolesti i spriječenosti (§ 219), jer je to u savezu s odredbama o odkazu i odpustu (§§ 234 i 239) iluzorno. On zauzima srednje stanovište, da § 219 nije osamljen propis u obrtnom zakonu, nego ga treba shvatiti u sustavu toga zakona, u prvom redu savezno s odredbama o odkazu i odpustu, a u drugom redu s njegovim srodnikom, u dijelu toga zakona koji vrijedi za više pomoćno osoblje, t. j. § 326 (pravo namještenika za vrijeme bolesti i nesreće). Spomenuti paragraf postavlja rokove, unutar kojih se može iskoristiti dotično pravo tako, da jednom (ili dvaput) iskorišćeno unutar toga roka propada. Zato srednje stanovište nastoji i za obične posloprimce (radnike) za koje vrijedi zakon o zaštiti radnika slično utvrditi bolesnički odnos.

U drugom redu nastala je dvojba, da li uobće postoji pravo na bolesnički tjedan, ako je posloprimac bolestan duže od tjedan dana. Ovaj prigovor nije ozbiljne naravi, ali vrijedno je zabilježiti ga. Svakako bolesnički tjedan mora u svakom slučaju biti isplaćen, makar radnik bolovao čitav život. To je logično, jer poslodavac ne može radnika odpustiti kroz četiri tjedna, ako je bolestan.

Osim ovih razlika u tumačenju sadržaja nastala je jedna tehnička teškoća. propis govori o jednom tjednu pa se nije znalo, koliko se vremena misli pod jednim tjednom, jer tjedan imade 7 dana (računajući od jednog dana do istog dana u slijedećem tjednu dapače 8), a radnih dana je samo 6. U vezi je to s pitanjem prava, koja nastaju prema nosiocu radničkog osiguranja, jer se hranarina isplaćuje za sve dane bez obzira na svetke (nedjelje). Mišljenje ministarstva udružbe, odjela družtvovnih poslova, obće je prihvaćeno, da bolesnički tjedan (§ 219) sadržaje samo 6 dana, t. j. onih dana, za koje posloprimac prima nadnicu. Nije logično, da se poslodavcu naturuje obveza plaćati radnika u bolesti i na dane, kad ne prima zaradu. To je važno s obzirom na odredjenje točnog vremena, kad nastaje obveza nosioca radničkog osiguranje, da ne bude nikakove dvojbe.

U zadnje vrijeme nastalo je teško pitanje, kako će se postupati u čitavom ovom predmetu s obzirom na novelu zakona o osiguranju radnika iz god. 1942. Radi se o § 1. zakonske odredbe o preinakama i nadopunama zakona o osiguranju radnika iz god. 1922., koja je izdana 20. IV. 1942. br. CXXII-332-Z-1942., a koja je izmijenila propis § 45. zakona o osiguranju radnika. Zakon o osiguranju radnika § 45. govori o pravima posloprimaca u slučaju bolesti. Medju ostalim postoji pravo na hranarinu za vrijeme priradne nesposobnosti računajući od dana oboljenja odnosno od dana osposobljenja za rad (prema praksi Središtnjice) ukoliko pravo na hranarinu ovog propisa je, da se hranarina daje radi nesposobnosti za prirad„ ali uz uvjet da je skopčana s bolešću. Zato se hranarina računa od dana nesposobnosti do zaključno dana osposobljenja z arad (prema praksi Središtnjice), ukoliko pravo na hranarinu nije prije prestalo. Uostalom hranarina može biti ustanovljena i nezavisno od radnog odnosa, t. j., kada je radni odnos već prestao, ako je bolest nastala za vrijeme, uposlenja, a nesposobnost za rad od iste bolesti (gledište Stola sedmorice u Zagrebu).

Sve ovo je izmijenjeno § 18. novele. Ovim propisom je ustanovljeno, da radnika pripada hranarina po propisima družtvovnog osiguranja četvrtim danom bolesti (dakle da mu za prva tri dana nikako ne pripada), a da mu ta hranarina uobće ne pripada tako dugo, dok prema postojećim zakonskim propisima ima pravo na naknadu zarade od poslodavca u bolesti, ako se liječi u mjestu svog boravka (zaposlenja). Ovo uvelike mijenja odnošaj radnika u bolesti, jer 1) hranarina za prva tri dana uobće odpada, 2) nemoguće je sada spajanje hranarine i isplate plaće od poslodavca, nego je postavljena alternativa ili jedno ili drugo.

Mora se kazati, da je ova novost izazvala medju radnicima pitanje, da li će se u praksi poštovati sva ona prava, koja su oni do sada imali. Jer bilo je već sasvim uvedeno, kad radnik oboli, ide na hranarinu. Dakle novost u pogledu neizplate hranarine za prva tri dana osjetljive je prirode, jer bolest može da bude nekoliko puta u godini, i svaki put odpadaju tri dana uzalud. Osim toga vezanje hranarine s pravnim pitanjem, kad i dali poslodavac ima dužnost izplate za vrijeme bolesti makar je sasvim opravdano, ali ne nalazi na pripremljen teren. § 219 obrtnog zakona, na

koji tu § 18. zakonske odredbe o preinaci i nadopuni u prvom redu misli nije onako općenito prihvaćen i protumačen, kao što bi bilo nužno. U današnje vrijeme kad postoje tolike državne ili poludržavne ustanove sa svojim propisnicima nezavisno od § 219. obrtnog zakona, koji je sam nepodpun, nije čudo, da u praksi nastaju sumnje.

Svakako je važno družtvovno pitanje da radnik bude u slučaju bolesti osiguran bilo izplatom plaće od strane poslodavca bilo hranarinom od nosioca radničkog osiguranja. Odpor poslodavca, da isplaćuje bolesnički tjedan, ne smije biti uzrokom, da radnik ostaje bez oživotvorenja svojih prava. Radniku ostaje put suda ili upravnog postupka, rietko se pojedinci služe neposrednom predstavkom na oblasti, koja se stvar opet vraća na redovit put, pa dok ta parnica ili postupak ne bude riješen, nema mogućnosti da radnik dodje do naknade svoje zarade u bolesti. Odpor poslodavca može nastati iz različitih uzroka, dosta je da poslodavac postavi pravno pitanje, da nije dužan tomu radniku u pojedinom slučaju isplaćivati bolesnički tjedan. Svakako budući da isplata plaće zavisi od njega, nema stvarne mogućnosti, da radnik primi pripadajuću mu zaradu.

Obaviešteni smo, da je obširna i svestrana rasprava na sastancima obdržavanim s predstavnicima radnika i namještenika te ustanova radničkog osiguranja predhodila donošenju zakonske odredbe o preinakama i nadopunama od 28. IV. 1942. Tom prilikom bile su unpried uočene sve poteškoće, na koje će u praksi naići propisi, koji su se namjeravali donieti s obzirom na nejasnost i nesigurnost primjene §-a 219. obrtnog zakona. No svi su učestnici tih rasprava stali na stanovište, da će poteškoće, koje se pojave savezno s primjenom § 18. novele zakona o osiguranju radnika valjati ukloniti na taj način, da se jasno protumače propisi obrtnog zakona o bolesničkom tjednu, da se brigom oblasti poslodavci prinude na savjestno vršenje svojih zakonskih obveza, jer sad konačno više ne će biti izgovora, da radnik izkorišćuje poslodavca namjernim dopustom od tjedan dana, za koje vrijeme prima hranarinu od osiguranja i plaću od poslodavca.

U praksi su svejedno nastale sumnje naročito ako se uzme u obzir to, da § 208. obrtnog zakona izričito izuzima državu i javnopravne osobe iz podložnosti odredbama § 219. i uobće propisima o pomoćnom osoblju. Tim nastaje dvoje:

1. radnici tih ustanova za prva tri dana bolesti ne primaju nikakovog izdržavanja,

2. ukoliko podružnica osiguranja radnika ipak stoji na stanovištu, da je dotična ustanova bilo po svojim propisnicima, bilo po obrtnom zakonu dužna isplaćivati plaću u vrijeme bolesti ne će davati ni poslije tri dana hranarine.

Izbjeći ovom položaju može se jasnim tumačenjem propisa u čemu je oblast učinila svoje. Dalji put bio bi § 219. preinačen i nadopunjen prema novom stanju. Koliko smo obavješteni rad na izmjeni § 219. obrtnog zakona je u toku i imao bi riešiti dva pitanja, koja smo uvodno spomenuli:

1. uvjet zaposlenja u vremenu od 14 dana jasno postaviti ili preinačiti tako, da bude uvijek razumljivo koliko puta radnik ima pravo na plaću od poslodavca.

2. odrediti za koje pomoćno osoblje bezuvjetno nastaje obveza poslodavca prema posloprimcu za isplatu plaće u bolesti.

Ako se ostaje na stanovištu § 18. novele zakona o osiguranju radnika, prema kojem radničko osiguranje ne može preuzeti nikakve naknade prema posloprimcu, dok traje zakonska obveza poslodavaca prema posloprimcu, onda je bezuvjetno nužno izmijeniti u gornjem smislu § 219 obrtnog zakona. Nužno je to radi mira, koji je potreban medju krugovima posloprimaca, koji se uvodjenjem propisa § 18. (o odpadanju hranarine za tri dana i za vrijeme dok imaju naknadu od poslodavaca) ćute nesigurnima. Osim toga bilo bi dobro sadržaj propisa § 219. obrtnog zakona i najneobrazovanijem poslodavcu jasno predočiti.

Podpunosti radi moramo spomenuti, da se s nekih strana § 219. obrtnog zakona tumači i u tome smislu, da bi se on mogao primieniti u sadašnjem stanju vojnih vježba. Iz sadržaja, koji ima § 219. upotrebljiv je on, kad neobavljenje službe nastaje ne samo iz bolesti i nesreće nego iz drugih razloga, koji se tiču njegove osobe. Kako je to širok pojam, to se je nastojalo § 219. obrtnog zakona primijeniti tamo, gdje je § 221 obrtnog zakona neupotrebljiv s obzirom na svoje teže uvjete. U sadašnjem stanju vojnih vježba, koje ni izdaleka više ne odgovaraju vojnim vježbama zakona o ustrojstvu vojske i mornarice, prema kojima je taj paragraf radjen, nastojalo se izjednačiti poziv za vojsku s mobilizacijom i iz toga izvesti, da § 221. ne može imati punu važnost, nego da se nuždom stvari ima primijeniti § 219. To je medjutim nategnuto tumačenje, jer se vojni obveznici pozivaju na oružnu vježbu prema zakonskoj odredbi o oružanoj sili Nezavisne Države Hrvatske od 18. III. 1942. br. LXXVII-642-Z-1942. a nije proglašena opća mobilizacija. Stoga materija § 221. i dalje sadržaje propise o obvezi poslodavaca isplaćivanje plaće. Što § 219 postavlja manje uvjete za tu isplatu (ali i kraći rok isplate) ne smije nikoga zavesti, da mu se § 219 čini pogodnijim, jer to je »dvosjekli mač« koji u prvom redu pogadja posloprimce.

Dr. I. D.

IZMJENA § 221. OBRTNOG ZAKONA

§ 221. obrtnog zakona, koji uredjuje plaćevne odnose posloprimaca za vrijeme služenja u vojsci bio je predmet velikih rasprava u zadnje vrijeme. Učestalo pozivanje obveznika na vojnu dužnost, pa njihovo ostajanje na vojnoj dužnosti i preko vremena, koji predvidja stari zakon o ustrojstvu vojske i mornarice što više preko vremena, koji predviđa zakonska odredba o oružanoj sili Nezavisne Države Hrvatske za oružanu vježbu ne odgovara više načinu jamstva, koje posloprimcima daje obrtni zakon.

§ 221. obrtnog zakona glasi:

»Ako službopримac bude zbog vršenja vojničke vježbe spriječen obavljati svoju službu, njegov službeni odnos ne prestaje i njemu ostaje pravo na njegova novčana beriva za vrijeme od četiri tjedna, kad je njegov službeni odnos trajao neprekidno najmanje godinu dana, ako za to vrijeme ne prima od države odgovarajuću naknadu. To pravo mu ne pripada, kad bude pozvan vršiti vojničku službu u stalnom kadru«. Stalni kadar odgovara u našoj vojsci obvezatnom domobranskom razdoblju.

Obrtni zakon u nizu odredaba, kojima utvrdjuje pravo na plaću, kad se ne vrši rad, unio je i propise o spriečenosti posloprimca zbog vojne vježbe. U uporedbi s § 219. obrtnog zakona o bolesničkom tjednu važna je to obveza poslodavca prema posloprimcu. Medjutim postavljene su jasne granice, dokle ide ta obveza poslodavca. ta obveza: 1) mora postojati vojnička vježba, 2) mora postojati službeni odnos najmanje godinu dana, 3) isplata plaće traje četiri tjedna služenja vojničke vježbe, 4) odbija se od države obveznicima isplaćena odgovarajuća naknada, 5) ne smije se raditi o vojničkoj službi u obvezatnom domobranskom razdoblju. Medjutim ovaj propis ne odgovara više izmijenjenim našim prilikama. Ovaj propis imao je podlogu u čl. 250 zakona o ustrojstvu vojske i mornarice, koji je predvidio, da vojna vježba traje u pričuvnoj vojsci i mornarici dvije nedjelje (tjedna) godišnje, a u operativnoj četiri tjedna, u pravilu dakle vojna vježba traje po zakonu o ustrojstvu vojske i mornarice najdulje četiri tjedna. Sada je jasna odredba tog paragrafa, da se upitna plaća imade dati za četiri tjedna. Prema tomu je taj paragraf odgovarao potpuno

sustavu vojne vježbe prije početka rata, odnosno prije proglašenja Nezavisne Države Hrvatske.

Već u samom zakonu o ustrojstvu vojske i mornarice postojala je odredba o razlikovanju vojnog stanja, pa se govori o redovnom, pripravnom, mobilnom i ratnom stanju. Osim redovnog stanja vojne sile, bio je u ostala tri razdoblja ministar vojske i mornarice zakonom ovlašten bez obzira na propise o vojnoj vježbi vršiti pozivanja na vojnu dužnost i dulje od navedenog vremena. Za vrijeme trajanja Jugoslavije koncem godine 1939. i 1940. bio je ministar vojske izričito ovlašten, premda država nije bila u pripravnom, mobilnom i ratnom stanju, pozivati pričuvnike ne na dva ili četiri tjedna, nego neodredjeno, što je uistinu i vršeno.

Sada je medjutim u moći zakonska odredba o oružanoj sili Nezavisne Države Hrvatske od 18. III. 1942. br. LXXVII-642-Z-1942., koja je u § 30. propisala za pričuvnike prve pričuve domobranske vježbe tri put po tri tjedna, na koje se moraju pozvati najmanje jedanputa, za pričuvnike druge pričuve domobranske vježbe dva put po tri tjedna, na koje se moraju pozvati najmanje jedanput, konačno za pričuvnike posljednje pričuve jedanput na dva tjedna. »Iznimno od prednjih propisa dopušteno je u slučaju potrebe pozivati pričuvnike domobranstva na više nego na jednu domobransku vježbu«.

Poznato je, da je danas u pogledu unutrašnje obrane i vanjske opasnosti potrebno obvezati sve razpoložive pričuvnike na što veći i što trajniji udjel u vojnoj sili. Premda ne postoji mobilno ili ratno stanje u smislu zakona o ustrojstvu vojske i mornarice, naša se država nalazi u medjunarodnim prilikama koje izazivaju potrebu što jače njezine vojničke ustrojbe.

Zato se dogadja, da se ne može više u potpunosti provesti ograničenje domobranskih vježbi (i poziva u ustašku vojnicu), kako to § 30. zakonske odredbe o oružanoj sili Nezavisne Države Hrvatske predvidja, nego se obvezanici pozivaju ili uzastopce na više nego na jednu domobrnsku vježbu ili se pozivaju na neodredjeno vrijeme.

Iz toga razloga pitanje je, kako će se sada tumačiti § 221. obrtnog zakona?

U tom pogledu, misli se da nema razloga smatrati § 221. obrtnog zakona neuporabivim, budući su se prilike promjenile. Gradivo tog paragrafa o uredjenju položaja posloprimca načelno ostaje u važnosti. Nikako ne stoji, da je naša država proglasila obći pokret vojne sile, i da bi iz tih razloga § 221. obrtnog zakona izgubio moć primjene. Naprotiv je istina, da se obveznici u pozivu pozivaju na oružanu vježbu. Njihov službovni odnos po banskoj naredbi o uredjenju službenih odnosa za slučaj poivanja na vojnu dužnost od 22. kolovoza 1940. br. 45294-VII-1940. za vrieme trajanja vojne dužnosti ne prestaje. Nikako nisu izdani novi propisi, koji bi za izmijenjene prilike propisali drugačiji način.

Savezno s tim jasno je, da se § 221. obrtnog zakona ima primjenjivati u punoj mjeri. Zaštita posloprimca ne može se via facti staviti van snage.

Kad smo tako riješili pitanje da li je § 221. obrtnog zakona u pravnoj moći ili ne, pokušat ćemo riješiti sumnje, koje se kod više strana nameću. U prvom redu teško je, što posloprimci ne vrše službu četiri tjedna nego dulje, a kadkada i neodredjeno. Time se stavlja u pitanje, koliko je § 221. obrtnog zakona primjenljiv za isplatu plaće preko četiri tjedna. Mi smo rekli, da je § 221. obrtnog zakona u moći. Prema tome, ne može se izvesti obveza za vrijeme vježbe, koja bi poslodavca prisiljavala isplaćivati posloprimca i dulje od četiri tjedna. Za sada ostaje to na snazi i nema pravne podloge da bi plaća iz tog naslova dulje pripadala. Osim toga postavlja se prigovor da je rok zaposlenja od godine dana u korist poslodavca i da je pitanje da li se to odnosi na jednog poslodavca ili više njih. Ovo je uvjet zakona i ima se ga

držati a u koliko je pitanje o godišnjem roku, treba biti praktičan i godišnji rok protumačiti u smislu zaračunanja službe kod drugoga poslodavca, kao što zakon o osiguranju radnika i zakon o mirovinskom osiguranju osigurava službenika bez obzira na prelaženje pojedinom poslodavcu. Još jedno savezno pitanje, da li propis §-a 221. obrtnog zakona jednokratnom primjenom u jednoj godini, t. j., pošto je isplaćena plaća od četiri tjedna posloprimcu na vojnoj vježbi nije više kod druge vojne vježbe iste godine primjenljiv, takodjer ne može biti drugčije, nego shvatiti ga kao uvijek životno po položaj posloprimca, pa ga u tom smislu riješiti. Jednako pravo kao što prvi put, ima posloprimac i drugi pa i treći put poziva na vježbu (svaki put četiri tjedna), što uostalom zakon u svojim saveznim propisima dosta jasno izražava. Klauzula utrnjenja ne postoji kod § 221. obrtnog zakona. Bila bi uostalom ostalom dijelu zakona u ovoj glavi strana. U tom pogledu izgleda, kao da se ne slažemo sa svojim stanovištem glede § 219 obrtnog zakona o gornjem članku. Medjutim načelno ostaje stanovište, da pravo na plaću za vrijeme koje se u jednom i u drugom propisu spominje, jednokratnom uporabom ne utrnjuje, a samo odredbe o odkazu i odpustu prisilile su radi shodnosti na drugačije tumačenje § 219. obrtnog zakona.

Imali bi se osvrnuti još na jednu stvar: zakon predpostavlja, da je § 221. obrtnog zakona uvjetovan primanjem u vojsci odgovarajuće naknade dakle ako obveznik prima od države plaću, neće poslodavac biti obvezan isplatiti mu naknadu zarade, odnosno. ako je plaća od države manja isplatiti će mu jedino razliku. Tu se pojavilo pitanje, što je s onima koji u ustaškim postrojbama, domobranskim službama u opasnom ratnom području (terenski doplatak), u legionarskoj službi primaju stanovitu naknadu. U prvom redu treba spomenuti, da se ništa ne tiče obveze posladavca ono, što se daje obiteljima obveznika. Ako se obiteljima pripadnika vojnih postrojbi daje bilo kakva naknada ne ulazi ona u zaračunanje prigodom obveza, koja postoji §-om 221. obrtnog zakona. Samo ono, što prima za služenje obveznik i to u ime redovitih beriva, pogodno je za odbijanje od naknade zarade od poslodavca. Časnici, koji primaju redovita beriva u prvom su redu tu mišljeni. Naknada, koja se daje obveznicima u ustaškim i drugim postrojbama, a ima vid povremene (izvanredne) isplate, ne može doći u obzir kod odmjerivanja plaće po § 221. obrtnog zakona.

Od saveznih pitanja, koja stoje u primjeni § 221. obrtnog zakona upozorujemo o naknadi zarade poljopriradnim radnicima, koja zahtjeva poseban studij.

Što se tiče, današnja gledanja na § 221. obrtnog zakona, tumačenje je službeno saobćeno, dano od ministarstva udružbe, ministarstva obrta, veleobrta i trgovine u sporazumu s Glavnim ustaškim stanom (saobćenje od 31. V. 1942. »Nova Hrvatska«.)

Ostaje još da se utvrdi, da li § 221. obrtnog zakona odgovara današnjem stanju. Propis o naknadi zarade posloprimcima nailazi na prigovore, da je izuzetak u redu ostalih propisa, jer pogoduje izvjesnu vrstu, a na račun reda poslodavaca. Obveznici koji služe u vojsci, inače nemaju nikakvog prihoda. Postoji jedino uredba o podpori obiteljima osoba pozvanih na vojnu dužnost od 5. X. 1940., naknadna zakonska odredba o povišenju podpora obiteljima, osoba pozvanih na vojnu dužnost i obiteljima osoba palih i nestalih u ratu, ako i u proširenju kruga osoba ovlaštenih na te podpore od 24. I. 1942. broj XXII-120-Z-p.-1942. kojom je uredjena podpora obiteljima osoba, koje su pozvane na vojnu dužnost, a koje su ostale neobskrbljene. Uredba je općenite naravi, i tiče se svih obveznika bez obzira kom staležu pripadaju. Nema dakle veze s namještenicima (radnicima) koji primaju stanovita novčana primanja redovno ili po učinjenoj usluzi. Ona i po svome duhu i po učinu sasvim je različna od razloga § 221 o. z. § 221 o. z. naprotiv stoji na načelu, da se posloprimcima koji uslijed vršenja vojničke vježbe, ostaju bez ikakvog izdržavanja, dade naknada

za osiguranje njihovog životnog položaja. Oni zaslužuju to, jer su vrsta ljudi, koji nemaju drugog vrela osim svoje plaće, pa službom vojničke vježbe, njihova eksistencija dolazi u pitanje. Zato se njih pogoduje.

Kolosjek, kojim se rješava pitanje osiguranja osoba na vojnoj vježbi, dvostruk je. Jedno je način podpora, kojim se obiteljima daje stanovita naknada, ali ta je dosta mala. Drugo je obveza, koju će ispuniti poslodavac (treba spomenuti, da je širi krug osoba, koje primaju podpore od onih na koje se odnosi i jedan i drugi sustav). Nezgodne strane koje se kod toga očituju, ne dadu se ukloniti prostim zahvatom. Ima po svoj prilici razlog, zašto posloprimci odnosno njihov zahtjev nalazi potvrde.

Iz razloga koje su gore izneseni, traži se od svih izmjena § 221. obrtnog zakona. Nema toga što bi opravdalo stilizaciju tog propisa. Kako bi se međutim stvorila njegova izmjena, to je neodređeno. Ne može se uzeti u obzir različna mišljenja, odnosno ne može ih se uzkladiti.

Jasno je, da propis § 221. obrtnog zakona o plaći od četiri tjedna ne odgovara više potrebi časa. Zašto četiri tjedna, kad posloprimci ostaju na vojnoj vježbi po dva mjeseca i više. Sa svih strana ističe se opravdan zahtjev, da se isplata plaća za to vrijeme produlji. Kako opet na to gledaju poslodavci, drugo je pitanje. Ima poduzeća koja upošljuju samo mušku radnu snagu i ona su ovim najviše pogođena. Opet ona, koja upošljuju žensku radnu snagu, ostaju pošteđena. Ima neznatnih poslodavaca, malih obrtnika, koji imaju jednog radnika, i događa se, da takvog mora vlasnik plaćati za četiri tjedna, a i sam ne radi, jer je pozivan na vojnu vježbu. Stoga razloga čuje se neposredno nezadovoljstvo reda poslodavaca s tim propisom obrtnog zakona.

Uredba o uređenju službovnog odnosa za vrijeme pozivanja na vojnu dužnost propisala je da službeni odnos za vrijeme služenja u vojsci ne prestaje. Dakle i plaća kao bitni dio službenog odnosa (ugovora o službi) ne bi imala prestati. Upućuje se na ovo važno mjerilo, po kojem se ne može načelo tog propisa sasvim prelomiti preko koljena. Isto tako, važno je da i država ima neke obveze prema krugu onih, koje poziva na dužnost za domovinu. Iako ona s položajem samih vojnika nema brige jer su oni obskrbljeni u vojsci, to preuzima naročite obveze prema obiteljima onih, koji su na ovaj način udaljeni od svoje obitelji. Njima odnosno obiteljima se mora pokloniti pažnja. To se čini općim planom putem podpore od države. U našoj državi ima od prilike 190.000 upošljenih muških i 60.000 ženskih radnika. Od toga odpada 16.000 na muške i 2000 na ženske naučnike.

Koliki je danas postotak od gornjeg broja redovito na vojnoj vježbi nema točnih podataka, ali ako je 10%, što nije pretjerano, bilo bi neprestano oko 18.000 ljudi s njihovim obiteljima predmet društvovne skrbi.

Iz ovoga kratkog prikaza vidljivo je, s kakvim se teškoćama bori oblast, kad tom položaju nastoji naći rješenje. Ima više načina rješenja tog pitanja. Prirad je pozvan poštivati načela odnosa prema posloprimcima i na nj se stavlja zadaća. Ukinuće pak § 221. obrtnog zakona izazvalo bi za državu nerješive posljedice.

Dr. I. D.

DRUŽTVOVNI ZADATCI USTAŠKOG POKRETA PREMA NOVOM PROPISNIKU

U »Propisniku« o zadaći, ustrojstvu i smjernicama »Ustaše«, hrvatskog oslobodilačkog pokreta, koji je proglašen u »Narodnim novinama« od 13. VIII. 1942. određene su sliedeće bitne oznake »Ustaše«: Ustaša je pokret 1. narodni, 2. nacionalistički, 3. politički, 4. vojnički, 5. radni, 6. družtvovni, 7. čudoredni, 8. odgojni, 9. prosvjetni.

U »Propisniku« osobito je naglašena družtvovna oznaka i družtvovna djelatnost ustaškog pokreta. Tako se u § 7. »Propisnika« ističe da Ustaša kao radni pokret, naučava da je rad temelj vriednosti narodnog života i blagostanja, te da je rad označuje stupanj vriednosti svakog pojedinca. »Ustaša« nadalje ističe načelo dužnosti savjestnog rada te to provodi putem radne službe. Ustaša visoko poštuje svakog radnika, bilo duhovnog, bilo tjelesnog i čini sve kako bi svojim savjetom i radom, unapredio blagostanje naroda i države.

Uz ove oznake »Ustaše« kao radnog pokreta, nalazimo u »Propisniku« sliedeće oznake »Ustaše« kao družtvovnog pokreta:

»Ustaša« usklađuje i unapređuje probitke svih stališa hrvatske narodne zajednice, te upućuje stalno na to, da je probitak zajednice uviek pred probitkom pojedinca. Zato:

a) priučava svoje članove, pristaše i narod na novi družtvovni poredak, u kojem će svi stališi i sva zvanja naći smisao svojeg obstanka u skladnoj suradnji i službi općim probitcima hrvatske narodne zajednice;

b) odgaja pripadnike svih stališa u uzajamnom štovanju i ljubavi te u njima budi i razvija sviest, da svi zajedno, kao djeca jedne majke domovine, predstavljaju nedjeljivu narodnu cjelinu, jaku samo onda, ako je podjednako pravedno izgrađena i pravilno uređena u svim svojim dielovima;

c) proučava i širi znanje o svim družtvovnim pitanjima, razmatrajući ih s gledišta suradnje stališa na nacionalističkoj podlozi, za razliku od glavničarskog i marksističkog promicanja borbe stališa na internacionalnoj podlozi;

d) ističe i svakom prilikom provodi načelo, da svatko ima pravo i dužnost raditi, a onaj, koji radi, da ima pravo na dostojan život i pravednu nagradu za svoj rad, bio on duhovni ili tjelesni radnik;

e) provodi na svim područjima svoga rada načelo družtvovne odgovornosti i dužnosti prema zajednici.

Ove načelne odredbe o bitnim oznakama ustaškog pokreta, dosljedno nameću velike dužnostima pojedinim djelatnicima ustaškog pokreta na družtvovnom polju. To se vidi u odredbama Propisnika, a jednako u odredbama Naredbe Postrojnika ministra od 7. X. 1942. o promjeni i nadopuni Propisnika o zadaći ustrojstva radu i smjernicama »Ustaše« Hrvatskog oslobodilačkog pokreta od 11. VIII. 1942.

Tako je u § 37. Propisnika u vezi s § 2. Naredbe o promjenama i nadopuni Propisnika, određeno da u svakom taboru postoji p o b o č n i k z a d r u ž t v o v n a i g o s p o d a r s k a p i t a n j a. Njemu je među ostalim nametnuta dužnost da prikuplja podatke o družtvovnim i gospodarskim prilikama na području tabora, te podnosi o tome izvješće i stavlja potrebne priedloge preko logora i stožera Zapovjedničtvu ustaša Glavnog ustaškog stana.

I u pojedinim logorima imenuju se pobočnici za družtvovna i gospodarska pitanja poput tabora, samo s proširenim djelokrugom. Jednako se pobočnici za družtvovna pitanja imenuje u svim stožerima što slijedi iz odredbe t. 2. § 56 Propisnika.

U pogledu družtvovne i gospodarske djelatnosti »Ustaše« hrvatskog oslobodilačkog pokreta, nametnute su osobite dužnosti Glavnom ustaškom stanu. Tako

je u § 5. Naredbe o promjenama i nadopuni Propisnika odredjeno da se § 68 istog Propisnika upotpunjuje tako da se u Zapovjedničtvu Postrojnika osniva družtvovni odjel sa ovim zadacima: da proučava družtvovna pitanja u duhu ustaških načela, posebno družtvovno uredjenje kod drugih naroda i mogućnost njegove primjene na vlastiti narod te obće družtvovne prilike u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

U § 6. spomenute Naredbe odredjeno je da se upodpunjava odredba § 69 Propisnika time da se u Zapovjedničtvu Ustaša osniva Družtvovno-gospodarski odjel sa ovim zadatcima: Odjel prikuplja podatke o gospodarskom i družtvovnom stanju naroda u domovini i izvan nje, prima o tome izvješća i priedloge od pobočnika za družtvovno gospodarska pitanja te se brine za to, da se sav družtvovni i gospodarski život naroda razvija u duhu ustaških načela. Ovaj odjel posebno vodi brigu o družtvovnom stanju članova pokreta i njihovih obitelji, te u narodu razvija duh uzajamnosti i medjusobnog podpomaganja s konačnim ciljem, da se Hrvatska narodna zajednica učini nerazorivom i neranjivom (imunom) prema svim razornim utjecajima izvana i iznutra.

U § 70. Propisnika nalaze se odredbe o Zapovjedničtvu ustaškinja u kojima se medju ostalim odredjuje da ovo zapovjedničtvo ima posebni odjel za družtvovnu brigu, koji nastoji urediti družtvovna pitanja, koja se odnose na obitelj, ženu i djecu, u suradnji s državnim vlastima, a u prvom redu s oblasti »Pomoć«. Pojedini odsjeci tog odjela brinu se napose za ranjenike, radničke domove, pjestovališta, pučke kuhinje, kućne pomoćnice, siromašne trudne majke. U tu svrhu vodit će svaka dužnostnica posebnu kartoteku svoga mjesta i kraja sa svim podatcima i uputama da se ima točan uvid u prave potrebe biednih, bolesnih i zapuštenih.

U § 71. Propisnika zadržane su odredbe o ustrojstvu djelokruga Zapovjedničtva ustaške mladeži te je odredjeno da se to Zapovjedničtvo dieli na Zapovjedničtvo ustaške muške mladeži i Zapovjedničtvo ustaške ženske mladeži. U ovim zapovjedničtvima postoji pročelničtvo za družtvovni rad (brigu), koji se dieli na ove odjele:

a) odjel za družtvovni rad (brigu),

b) odjel za zdravstveni rad mladeži,

c) odjel za kućanstvo samo za žensku mladež.

Posebni družtvovni zadatci povjereni su ustaškim stališkim postrojbama koje su okupljene u Glavnom savezu staliških postrojbi, te u Glavnom ustaškom stanu tvore posebno Zapovjedničtvo državnog savezničara. Za ovo zapovjedničtvo vriede njegovi posebni propisnici, a glavni ustaški »Propisnik« u § 72 odredjuje unutarnje ustrojstvo Zapovjedničtva državnog savezničara, te predvidja osnivanje odjela za rješavanje družtvovno gospodarskih pitanja i osnivanje družtvovnog zavoda. Odjel za rješavanje družtvovno gospodarskih pitanja ima i zadatak usklađivati družtvovno gospodarske odnose izmedju pojedinih stališa. Družtvovni zavod osniva se za poslove teoretskog obradjivanja svih pitanja koja zalaze u djelovanje Glavnog saveza zatim izgradjivati družtvovne radnike i uredjivati znanstvene časopise.

NOVA NADLEŽNOST DRŽAVNIH OBLASTI U DRUŽTVOVNO-POLITIČKIM POSLOVIMA

U Narodnim novinama od 10. X. 1942. proglašena je zakonska odredba o državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske od 9. X. 1942., kojom je preustrojena državna vlada. Prema propisima ove zakonske odredbe preostalo je postojati ministarstvo udružbe, te su poslovi udružbe i skrbi (§ 20 t. e) prenešeni u nadležnost ministarstva unutarnjih poslova. Zatim je u »Narodnim novinama« od 17. X. 1942. proglašena odluka Poglavnika od 15. X. 1942., da se u ministarstvu unutarnjih poslova, za vršenje poslova udružbe i družtvovne skrbi, osniva Glavno ravnateljstvo za udružbu i družtvovnu skrb. Prema novim propisima imati će ovo ravnateljstvo ovu nadležnost:

a) U pogledu poslova družtvovnog osiguranja, zaštite i skrbi (prijašnji prvi odjel ministarstva udružbe): družtvovna skrb za djecu udove i siročad; družtvovna zaštita obitelji; skrb za uboge i nemoćne; skrb za siromašno pučanstvo; družtvovno osiguranje; tehničko-zdravstvena zaštita radnika i namještenika, skrb za ratne i vojne ozljedenike, skrb za iseljenike povratnike; podjeljivanje počasnih mirovina i darova.

b) U pogledu udružbenih i družtvovno-političkih poslova (prijašnji drugi odjel ministarstva udružbe): upravni poslovi Glavnog saveza staliških i drugih postrojba; upravni poslovi ureda za izgradnju hrvatskih obiteljskih domova; skrb za nezaposlene; posredovanje rada; nadzor nad radom radničkih ustanova; nadzor nad svim posebničkim službovnim i radnim odnosima; posredovanje u radnim prieporima; usklađivanje radnih odnosa; radno sudovanje.

Poslovi bratinskih blagajni ostali su u nadležnosti Glavnog ravnateljstva za rudarstvo u Ministarstvu narodnog gospodarstva, time da se oni imaju obavljati u sporazumu s Ministarstvom unutarnjih poslova.

Ured za oblikovanje ciena prenešen je iz državne riznice u djelokrug Glavnog ravnateljstva za obrt, veleobrt i trgovinu u ministarstvu narodnog gospodarstva.

OSNUTAK SAVJETOVNOG ODBORA ZA NAUČNIKE I MLADE RADNIKE I MLADE NAMJEŠTENIKE

Ministar unutarnjih poslova donio je dne 22. X. 1942. (Narodne novine od 4. XI. 1942.) Naredbu o imenovanju članova savjetodavnog odbora za naučnike i mlade radnike i mlade namještenike prema propisu § 15 t. 2 i § 22 zakonske odluke o naučnicima, mladim radnicima i mladim namještenicima. Predsjednikom odbora imenovan je dr. Gašpar Malvić, pročelnik odjela družtvovnih poslova u Glavnom ravnateljstvu za udružbu i družtvovnu skrb, dok ostalih 21 članova predstavlja razne državne oblasti, Upravno zapovjedničtvo Ustaške mladeži, Središnjicu osiguranja radnika, Glavnu upravu posredovanja rada, poslodavačke i posloprimačke komore, odnosno u odboru su imenovani kao stručnjaci. Ujedno je sazvao prvu sjednicu odbora za dan 19. XI. 1942. sa dnevnim redom: Razprava o sastavu Propisnika o radu savjetovnog odbora; o sastavu Naredbe o obvezatnom posredovanju rada i obvezatnom pregledu kod stanice za izbor zvanja te o obvezatnom zdravstvenom pregledu. Očekuje se da će ove naredbe biti naskoro proglašene.

NOVI PROPISI O RADU NA NEDJELJE I BLAGDANE

U Narodnim novinama od 27. listopada 1943. proglašena je Zakonska odredba o radnom vremenu i radu nedjeljom i blagdanima od 23. listopada 1942. br. CCXC-2451 Z-42, Prema propisima te zakonske odredbe dobio je ministar unutarnjih poslova sliedeće ovlaštenje:

a) § 1. Ovlašćuje se ministar unutarnjih poslova, da može prema potrebi, a na priedlog zanimanih ministarstava, komora, poduzeća, ureda ili ustanova, naredabama odrediti rad, obseg rada njegovo trajanje u nedjelju i blagdanima.

b) § 2. Ovlašćuje se ministar unutarnjih poslova, da može prema potrebi, a na priedlog zanimanih ministarstava odnosno poduzeća, ureda ili ustanova ili komora, naredbama produžiti ili skratiti radno vrieme uobće ili po posebničkim poduzećima, uredima ili ustanovama.

c) § 3. Ovlašćuje se ministar unutarnjih poslova, da za rad koji se bude obavljao u smislu §§ 1. i 2. ove zakonske odredbe može naredbama propisati posebne radne uvjete, a napose glede odmora za one posloprimce koji budu radili nedjeljom.

U zakonskoj odredbi primio je nadalje ministar narodnog gospodarstva ovlaštenje da može naredbom osnovati posebni ured za odpremu robe nedjeljom i blagdanima. Taj će ured biti ovlašten preuzimati i odpremati svu onu robu, koja se bude morala iztovariti i odpremiti nedjeljom i blagdanima, bez obzira na kojeg posrednika ili carinskog posrednika glasi uputnica. Slične urede može ministar narodnog gospodarstva i u drugim priradnim granama ako bi za to postojala potreba.

U pogledu naplate prekovremenog i izvanrednog rada odredjeno je siledeće:

Za naplatu rada vriede propisi zakona o zaštiti radnika odnosno plaćevne odredbe skupnih ili pojedinačnih ugovora, statuta, pragmatika, pravilnika, propisnika, sporazuma, odluka radnih sudova, i odluka Državnog ureda za oblikovanje ciena i nadnica, koje uredjuju naplatu za prekovremeni rad odnosno za rad nedjeljom i blagdanima. Ako takovi propisi ne postoje odredit će naknadu za izvršeni rad Državni ured za oblikovanje ciena i nadnica.

U samoj zakonskoj odredbi predvidjene su osjetljive novčane kazne i kazne zatvora, protiv onih osoba, koje krše njezine propise. Tako su predvidjene kazne zatvora do 60 dana ili novčana kazna do 200.000 kuna. Može se izreći i kazna oduzimanje imovine, uz koju je vezan prekršaj odnosno privremeno oduzimanje uprave poduzeća, time da tu upravu preuzima država. Može se odrediti prisilno izvršenje posla, na trošak i pogibelj onih osoba, koje su posao propustile izvršiti.

Obzirom na važnost ovih zakonskih odredaba, proglašeno je u Narodnim novinama i obrazloženje o ovoj zakonskoj odredbi. To treba posebno istaknuti jer se zakonske odredbe redovito proglasuju bez obrazloženja. U obrazloženju se ističe da je u našem željezničkom prometu nastajao veliki zastoj uslied toga, što se na našim postajama nije vršio iztovar i odpremanje pristigle vagonske robe nedjeljom i blagdanom. Kako se u susjednim i prijateljskim državama cjelokupni rad u prometu odvija nedjeljom i blagdanima, to je razumljivo, da je nastalo veliko nagomilavanje vagona na našim postajama, a s time u svezi i smetnje u redovnom prometu s inozemstvom. — Osim toga pokazala se već i dosada često potreba, da se u stanovitim slučajevima i u odredjenim poduzećima po potrebi produži radno vrieme preko one mjere, koja je po zakonu o zaštiti radnika propisana, odnosno ugovorima odredjena ili običajem uvedena. Takva potreba pokazala se i za skraćenjem radnog vremena uslied nestašice sirovina.

Da bi se svim ovim pitanjima doskočilo, bez obzira na propise dosadanjeg zakonodavstva, skupnih ugovora, pragmatike, pravilnika i t. d., koji propisi nisu mogli predvidjeti prilike, koje danas uslied rata dastaju, bilo je potrebno donieti posebnu zakonsku odredbu, koja ovlašćuje ministra unutarnjih poslova, da može bez obzira na postojeće zakonske odredbe i ostale propise odrediti po potrebi prekovremeni rad, odnosno skraćeni rad, već prema tome, kako se i gdje se pokaže potreba a isto tako, i da može odrediti rad nedjeljom i blagdanom.

Na osnovu ovlaštenja iz spomenute zakonske odredbe donio je ministar unutarnjih poslova dne 28. X. 1942. pod br. 6347-II-42. Naredbu o iztovaru i prievozu vagonske robe nedjeljom i blagdanima, koja u glavnom sadrži ove propise:

Sva priradna poduzeća i ustanove u gradovima: Zagrebu, Karlovcu, Osieku, Slavonskom Brodu, Vinkovcima, Zemunu, Sarajevu, Mostaru, Tuzli, Banjaluci, Dubrovniku, Zenici i Metkoviću, koja redovito i u većim količinama dobivaju putem željeznice cagonsku robu, dužna su ovu vagonsku robu izjtovariti i prevesti u svoja skladišta osim Božića (prvi dan Uskrsa) prvi dan Duhova, Nove godine, 10 travnja, Državnog blagdana rada, i 20. lipnja, te osim oba Bajrama (prvi dan) i to u gradovima Sarajevu, Mostaru, Tuzli, Banjaluci i Slav. Brodu.

Isto su tako dužna u navedene dane poslovati i sva odpremnička poduzeća i poduzeća carinskih posrednika.

U Narodnim Novinama od 30. XI. 1942. proglašen je popis priradnih poduzeća obvezan na iztovar i prievoz robe nedjeljom i blagdanima, koje je sastavilo ministarstvo unutarnjih poslova. Prema tome popisu dužno je u Zagrebu raditi nedjeljom i blagdanima 87 poduzeća, u Osieku 26, u Karlovcu 19, u Slav. Brodu 10, u Vinkovcima 11, u Zemunu 5, u Banjaluci 2. Naknadno je u Narodnim novinama od 7. XI. 1941. proglašen popis poduzeća koja mogu raditi nedjeljom i blagdanima u Sarajevu (21), Tuzli (5), Zenici (3), Mostaru (6), Metkoviću (6) i Dubrovniku (5).

U svim poduzećima koja su dužna poslovati nedjeljom i blagdanima, moraju doći na posao svi namještenici i svi radnici tih poduzeća. Uprave poduzeća ovlaštene su sastavljati potrebni razpored svojih nmaještenika i radnika, koji će biti dužni dolaziti na rad, ali tako d au poduzeću bude uvjek dovoljan broj osoba za izvršenje posla. Ako je kojemu od poduzeća, koja su u smislu propisa ove naredbe obvezana na poslovanje nedjeljom i blagdanima, ne stigne vagonska roba, za iztovar i prievoz mogu se namješteni radnici prema potrebi uposliti i na drugim uobičajnim poslovima. Rad nedjeljom i blagdanima obavljat će se unutar radnog vremena kao je provisano i udovoljeno ili običajem odredjeno u redovite radne dane za zanimana poduzeća. Sva priradna poduzeća, svi odpremnici i carinski posrednici, svi namješteni i radnici, koji su obvezani na rad nedjeljom i blagdanima moraju posao vršiti uredno i marljivo i na vrieme obaviti rad pod prietnjom spomenutih kaznenih propisa odnosno po drugim kaznenim propisima u koliko neispunjavanje i neizvršenje predvidjenog rada prelazi u teža kažnjiva djela.

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA DRŽAVNIH NAMJEŠTENIKA

Hrvatska državna vlada izvršila je u posljednje vrieme dva osobito važna čina za družtvovno i gospodarsko podizannje državnih namještenika. Prvi čin leži u poboljšanju djelatnosti za obskrbu državnih namještenika te u davanju zajmova ovim namještenicima za dobavu živežnih namirnica, a drugi u donošenju zakonske odredbe o zdravstvenoj zaštiti državnih namještenika od 9. X. 1942. broj CCLXXIII-2257-Z-1942., koja je proglašena u »Narodnim novinama« od 15. X. 1942. Novom zakonskom odredbom o zdravstvenoj zaštiti državnih namještenika, provedeno je družtvovno osiguranje tih namještenika, uglavnom na način, kako je prema propisima zakona o osiguranju provedeno družtvovno osiguranje radnika i namještenika u posebničkoj službi. Na taj način dobivaju državni namještenici kao drugi stališ u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj obvezatno družtvovno osiguranje, prije nego li obrtnici i trgovci, o čijem se družtvovnom osiguranju stalno razpravlja posljednjih desetak godina. U daljnjem

razvoju naše družtvovne politike bit će potrebno urediti pitanje družtvovnog osiguranja priradnika, seljaka i poljodjelskih radnika, kako za slučaj bolesti tako i za slučaj starosti.

Prema propisima nove Zakonske odredbe obvezani su na osiguranje svi djelatni činovnici, dočinovnici, činovnički vježbenici, podvornici i ugovorni službenici, građanskog staleža, u službi države, državnih poduzeća i zavoda, kao i umirovljenici građanskog i vojničkog staleža, namještenici Zdravstvene središnjice državnih namještenika te udove i djeca spomenutih osoba dok primaju mirovinu ili podporu. Pogodnosti novog osiguranja uživaju i obiteljski pripadnici osiguranih članova.

Redovite pomoći jesu liečnička pomoć, a u slučaju poroda primaljska pripomoć, liekovi, bolničko liečenje i pomoć kod liečenja usta.

Izvanredne pripomoći: posmrtna pripomoć i ostale pomoći (n. pr. liečenje u toplicama, kupalištima i oporavilištima).

Liečničku službu vršit će posebno namješteni liečnici, odnosno u slučaju potrebe redovni državni ili samoupravni liečnici, uz posebnu nagradu.

Bolničko liečenje priznaje se u prvom razredu namještenicima od prvog do trećeg činovnog razreda u drugom razredu namještenicima od četvrtog do dvanaestog činovnog razreda, dok se ostalima priznaje pravo liečenja u trećem razredu bolnice. Obiteljskim pripadnicima i umirovljenicima priznaje se pravo na bolničko liečenje u onom razredu u kojem je to pravo analogno priznato djelatnim činovnicima.

Za zdravstvenu zaštitu dužni su doprinositi članovi u obliku članskog doprinosa i država u obliku posebne pomoći. Visina članskog doprinosa ne može biti veća od 2% ukupnog iznosa beriva.

Osiguranje državnih namještenika provodi Zdravstvena središnjica državnih namještenika u Zagrebu. Njezini organi jesu: glavar, savjetodavno vieće i upravitelj. Glavara imenuje Poglavnik na sporazumni priedlog ministra unutarnjih poslova (prije ministarstvo zdravstva) i državnog savezničara. Mjestne poslovnice su uredi Zdravstvene središnjice za određeno područje. Državni nadzor vrše Ministarstva unutarnjih poslova (ministarstvo zdravstva), Državna riznica i Računarski dvor.

Proti odlukama upravitelja i mjestnih podružnica dozvoljen je utok na glavara, a zatim na ministarstvo. Priepore izmedu članova i Zdravstvene središnjice, rješavaju Sudovi zdravstvene zaštite za područje svakog banskog stola.

Dosadašnja bolesnička blagajna državnih službenika Nezavisne Države Hrvatske postaje zdravstvena središnjica, dok se ostale blagajne državnih namještenika likvidiraju.

Za početno poslovanje isplatiti će državna riznica Zdravstvenoj Središnjici zajam od 30 milijuna Kuna. Zdravstveno osiguranje počinje se provoditi 1. XII. 1942.

Za prvog glavara Zdravstvene središnjice imenovao je Poglavnik dra Mladena Petrasa, pročelnika odjela za zdravstvo.

ANKETA RUDARSKIH RADNIKA U ZENICI

Hrvatski radnički savez, u sporazumu sa državnim savezničarom i povjerenikom Hrvatske radničke komore, sazvao je anketu rudarskih radnika, koja je održana od 17. do 21. listopada 1942. u Zenici. Rudarske radnike zastupalo je šestdesetak predstavnika sa čitavog područja Nezavisne Države Hrvatske, a prisustvovali su i izaslanici Ministarstva narodnog gospodarstva, unutarnjih poslova, Rudarskog glavarstva, Hrvatske radničke komore, te pojedinih državnih i posebničkih poduzeća.

Prvi dan ankete razpravljano je o raznim pitanjima, koja su od interesa za rudarsko radničtvo. Pojedini radnički predstavnici, svojim izlaganjima, upoznali su ostale učestnike ankete sa potrebama radničtva na rudnicima, koje zastupaju. Nakon svestrane razprave obrazovane su tri skupine, koje su proučivši sva pitanja i potrebe radničtva, izradile predloge ankete u sliedećim glavnim pitanjima.

I. Prehrana, odjeća i obuća rudara. To pitanje je od presudne važnosti, kako za radnike tako i za sama poduzeća radi proizvodnje. Bez dobre i izdašne hrane ne može radnik, a naročito rudarski, koji radi pod posebnim okolnostima. izraditi onoliko koliko se od njega očekuje. Nedostatna izhrana djeluje štetno na organizam radnika, koji uslied toga postaje neodporan protiv raznih bolesti, a naročito protiv tuberkuloze. Uzko s time je povezana obskrba radničtva potrebnom odjećom i obućom.

II. Izmjena odnosno nadopuna pravila Bratinske blagajne. Izmjenu tih pravila uzalud su tražili rudarski radnici već pred desetak godina. No vladajući u bivšoj državi nisu imali razumjevanja za potrebe hrvatskog radnika. Osim raznih izmjena predloženo je snizivanje godina članstva u Bratinskoj blagajni, koje su potrebne za dobivanje pune mirovine.

III. Izjednačenje nadnica na rudnicima državnog i posebničkog vlastničtva. To izjednačivanje plaća kao i ostalih radnih odnosa na svim rudnicima, postići će se sklapanjem skupnog ugovora (kojeg osnova je izradjena), a sklapanju kojeg će se, za posebnička poduzeća, pristupiti po odredjenju stručnih zajednica za posloprimce prema Zakonskoj odredbi o uredjenju radnih odnosa od 30. travnja 1942. broj CXXL-992-Z-1942.

Savezno s plaćama razpravljeno je i pitanje obiteljskog doplatka, koji je općenito odredjen Naredbom ministarstva udružbe od 25. travnja 1942. broj 17771-I-3-1942. Rudarski radnici predlažu, da se za njih donese posebna naredba, kojom bi se udovoljilo njihovim zahtjevima.

Svako od iznešenih pitanja je jednako važno. No u sadašnjem času svakako je najvažnije pitanje za rudarske radnike, pitanje prehrane sa osiguranjem potrebne odjeća i obuće.

Prilikom razpravljanja po gornjim pitanjima pokazali su rudarski radnici visoku sviest, te puno razumievanje za teškoće s kojima se mora u današnjim ratnim prilikama, boriti državna vlada, pa je anketa završena u najvećem redu i s uvjerenjem, da će mjerodavni činbenici izaći u susret opravdanim radničkim zahtjevima, koliko će god to biti moguće.

S ankete je, uz veliko oduševljenje učestnika, odposlan pozdravni brzojav Poglavniku u znak, da su uviek za njega i za dom spremni!

Stj. B.

INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA

Izradila Hrvatska Radnička Komora

15. listopada 1942. god.

Vrst robe	Faktor potrošnje	Cijena u Kn VIII. 1939.	Cijena u Kn X. 1942.	Troškovi VIII. 1939.	Troškovi X. 1942.
I. Hrana:					
Kruh	12 kg.	3·25	8·33	38·76	99·96
Brašno narodno	1 „	3·—	5·50	3·—	5·50
Krupica od kukuruze	1·50 „	2·—	24.25	3·—	36·38
Grah trešnjevac	2 „	5.—	13·—	10·—	26·—
Krumpir mladi domaći	7 „	1·50	8·—	10·50	56·—
Tjestenina	1·5 „	5·50	35·50	8·25	53·25
Riža	1 „	7 —	32·—	7·—	32·—
Govedina stražnji dio	1 „	15·—	52·—	15·—	52·—
Svinjetina stražnji dio	1 „	16·—	72·—	16·—	72·—
Teletina „ „	1 „	16·—	40·—	16·—	40·—
Suho meso sav. lopatica	0·5 „	20·—	100·—	10·—	50·—
Mast svinjska	0·5 „	18·—	80·—	9·—	40·—
Ulje stolno	0·2 lit.	12·—	52·25	2·40	10·45
Maslac čajni	0.5 kg.	26·—	185·75	13·—	92·87
Mlijeko	10 lit.	2·50	12·—	25·—	120·—
Sir kravlji	1 kg.	5·—	25·—	5·—	25·—
Jaja	15 kom.	0·80	4·—	12 —	60·—
Šećer kocke-kristal	1·50 kg.	14·75	26·—	22·13	39·—
Enrilo	0·5 „	7·50	35·—	3·75	17·50
Franck cikorija	0·3 „	19·50	30·—	5·85	9·—
Sol	0·3 „	2 50	10·—	0·75	3·—
Ocat 10% jako	0·5 lit.	2·—	14·—	1·—	7·—
Špinat	1 kg.	2·—	35·—	2·—	35·—
Kupus zeleni	2 „	3·—	20·—	6·—	40·—
Rajčice paradajz)	1 „	2·—	19·—	2·—	19·—
Kelj	1 „	3·—	19·—	3·—	19·—
Mahune zelene	1 „	5.—	19·—	5·—	19·—
Buče jestive	1 „	1·—	14·—	1·—	14·—
Voće	2 „	2·50	28·—	5·—	56·—
Svega				261·39	1148·91
+ 20% za razno				52.28	229·75
Ukupno				313·67	1.378·69
INDEKS HRANE				100·—	439·53
II. Odjeća i obuća:					
1 zimski kaput	1/48	900·—	4.500·—	20·42	93·75
1 hubertus	1/48	390·—	2.100·—	8·13	43·75
1 odijelo	1/12	890·—	3.135·—	74·17	261·25
1 radno odijelo	1/6	110·—	1.280·—	18·33	213·33
1 muška košulja	1/3	85·—	448·50	28·33	149 50
1 duge gaće	1/6	38·—	240·—	6 33	40·—
1 kratke gaće	1/6	28·—	154·50	4·67	25·75
1 čarape	1	6·—	98·—	6·—	98·—
1 cipele	1/12	195·—	670·—	16·25	55·83
1 đonjenje i popr. peta	1/6	45·—	175·—	7·50	29·17
1 šešir	1/12	38·—	389·—	3·17	32·42
1 m platna za krp.	1/6	6·50	57·50	1·08	9·58
Ukupno				194·38	1052·33
INDEKS ODJEĆE I OBUĆE				100·—	541·38

Vrst robe	Faktor potroška	Cijena Kn VIII. 1939.	Cijena Kn X. 1942.	Troškovi VIII. 1939.	Troškovi X. 1942.
III. Stan:		156·—	250.—	156·—	250·—
1 soba na periferiji				100·—	160·25
INDEKS STANA					
IV. Ogrijev i rasvjeta:					
Drvo bukovo	50 kg.	0·32	1·40	16·—	70·—
Ugljen kameni	50 „	0·48	1·05	24·—	52·50
Električna struja	4 KW	4·70	8·—	18·80	32·—
Ukupno				58·80	154·50
INDEKS OGRJEVA I RASVJETE				100·—	262·75
Ukupni troškovi života				722·85	2.835·52
+ 10% za razno				72·28	283·55
Sveukupni troškovi života				795·13	3.119·07
INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA				100·—	392·27

INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA

Izradila Hrvatska Radnička Komora

15. studenoga 1942. god.

Vrst robe	Faktor potrošnje	Cijena Kn VIII. 1939.	Cijena Kn XI. 1942.	Troškovi VIII. 1939.	Troškovi XI. 1942.
I. Hrana:					
Kruh	12 kg.	3·25	8·33	38·76	99·96
Brašno narodno	1 „	3·—	6·—	3·—	6·—
Krupica od kukuruza	1·5 „	2·—	24·25	3·—	36·38
Grah-trešnjevac	2 „	5·—	15·—	10·—	30·—
Krumpir novi	7 „	1·50	8·—	10·50	56·—
Tjestenina	1·50 „	5·50	35·50	8·25	53·25
Govedina str. d.	1 „	15·—	58·—	15·—	58·—
Svinjetina str. d.	1 „	16·—	106·—	16·—	106·—
Teletina str. d.	1 „	16·—	64·—	16·—	64·—
Suho meso sav. lopatica	0·50 „	20·—	114·—	10·—	57·—
Mast svinjska	0·50 „	18·—	121·—	9·—	60·50
Ulje stolno	0·2 lit.	12·—	52·25	2·40	10·45
Maslac	0·50 kg.	26·—	215·—	13·—	107·50
Mlieko	10 lit.	2·50	14·—	25·—	140·—
Sir kravlji	1 kg.	5·—	39·50	5·—	39·50
Jaja	15 kom.	0·80	4·—	12·—	60·—
Šećer kocke-kristal	1·50 kg.	4·75	26·—	22·13	39·—
Enrilo	0·50 „	17·50	35·—	3·75	17·50
Franck cikorija	0·30 „	9·50	35·50	5·75	10·65
Sol	0·30 „	12·50	10·—	0·75	3·—
Ocat 10% jakosti	0·50 „	2·—	14·—	1·—	7·—
Špinat	1 kg.	2·—	35·—	2·—	35·—
Kupus zeleni	2 „	3·—	20·—	6·—	40·—
Rajčice	1 „	2·—	19·—	2·—	19·—
Kelj	1 „	3·—	19·—	3·—	19·—
Koleraba	1 „	1·—	20·—	1·—	20·—
Buće jestive	1 „	1·—	14·—	1·—	14·—
Voće	2 „	2·50	28·—	5·—	56.—
Svega				250·39	1.264·69
+ 20% za razno				50·08	252·94
Ukupno				300·47	1.517·63
INDEKS HRANE				100·—	505·08
II. Odjeća i obuća:					
1 zimski kaput	1/48	900·—	5.040·—	20·42	105·—
1 hubertus	1/48	390·—	2.660·—	8·13	55 42
1 odijelo	1/12	890·—	2.897·—	74·17	240·58
1 radno odijelo	1/6	110·—	1.280·—	18·33	213·33
1 muška košulja	1/3	85·—	448·50	28·33	149·50
1 duge gaće	1/6	38·—	240·—	6·33	40·—
1 kratke gaće	1/6	28·—	143·—	4·67	23·83
1 čarape	1	6·—	121·—	6·—	121·—
1 cipele jednolične	1/12	195·—	670·—	16·25	55·83
1 đonjenje i popr. peta	1/6	45·—	350·—	7·50	58·33
1 šešir	1/12	38·—	370·—	3·17	30·83
1 metar plat. za krp.	1/6	6·50	57·50	1·08	9·58
Ukupno				194·38	1.103·23
INDEKS ODJEĆE I OBUĆE				100·—	567·56
III. Stan:					
1 soba na periferiji		156·—	250·—	156·—	250·—
INDEKS STANA				100·—	160·25
IV. Ogrjev i rasvjeta					
Drvo bukovo sa podv.	50 kg	0·32	1·40	16·—	70·—
Ugljen kameni	50 kg	0·48	1·05	24·—	52·50
Električna struja	4 kw	4·70	8·—	18·80	32·—
Ukupno				58·80	154·50
INDEKS OGRJEVA I RASVJETE				100·—	262·75
Ukupni troškovi života				709·55	3.025·36
+ 10% za razno				70·96	302·53
Sveukupni troškovi života				780·61	3.327·89
INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA				100·—	426·31

POZIV na PRETPLATU!

SVE ONE, KOJI PRIMAJU ČASOPIS **„RAD I DRUŠTVO“**, MOLIMO, DA POŠALJU **PRETPLATU**, KOJA GODIŠNJE IZNOSI **SAMO 260.— KUNA.** NADAMO SE, DA ĆE SE SVI PRIMATELJI NAŠEGA MJESEČNIKA OVOMU POZIVU ODAZVATI I TIME NAM OLAKŠATI RAD.

UREDNIŠTVO I UPRAVA „RAD I DRUŠTVO“

ZAGREB

KREŠIMIROV TRG 6

Izdavač: Radnička komora, Zagreb, Krešimirov trg broj 6. — Urednik i odgovorni urednik povjerenik Vjekoslav Blašković. Uredništvo i uprava Krešimirov trg 6. IV. kat. (Radnička komora). Izlazi svakoga mjeseca. Pretplata godišnje Kn. 260·—. Pojedini broj Kn 24·—. Tisak: Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb, Frankopanska ulica 26. Za tiskaru odgovara Stanislav Pintarić.

Dragutin Rožić i Sin

Zagreb

Utemeljeno 1838 — Ulica Pavla Radića 22 — Brzoglas 6373

GUMBI ŽNORE I POSAMENTERIJA

Proizvodi:
gumbi, petlje. žnure, vrpce. kite, rese, kablove, sjenila i raznovrstne posamenterije.
Na veliko i malo.
Vanjske naručbe obavljaju se najbrže.

»OBTRIN«

OBĆE D. D. ZA TRGOVINU SA INOZEMSTVOM
ALLGEMEINE AUSSENHANDELS A. G.

IMPORT **EXPORT**

ZAGREB
BERISLAVIĆEVA 7

Brzoglas-Fernruf 76-84 Brzojavi-Telegramme „Obtrin"
BANKOVNE VEZE: — BANK-KONTEN:
BANKOVNO DRUŠTVO ZA HRVATSKU D. D.
BANKVEREIN für KROATIEN A. G.
POŠT. ČEK. RAČUN BR.-POSTSCHEK KONTO NR. 49286

MIKLIĆ F., ZAGREB

Zagorska 27 **Brzoglas 55-54**

KUPUJE SVE VRSTE DRVETA:
MEKO I TVRDO, A OSOBITO FINE KAKVOĆE, KAO BOROVINU ZA KAPKE, JELOVINU, HRASTOVINU, LIPOVINU, JALŠEVINU, JASENOVINU. ORAHOVINU, BRIESTOVINU, JAVOROVINU, BUKOVINU I T.D.

SIEMENS krugovalnici

SIEMENS
RADIO

Odlikuju se
izvrsnim prijemom
i ugodnim zvukom

SIEMENS-
SUPER
13 W/GW

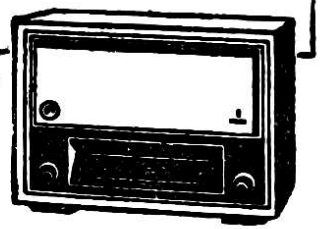

SIEMENS RADIO

ZAGREB
Bogovićeva 4

IFA d. d.

VELEDROGERIJA I TVORNICA FARMACEUTSKIH PREPARATA

ZAGREB
Jukićeva ul. 12

Ludwig A. Wagner

Trgovina pivničarskih i pivarskih uredjaja
Zagreb, Vlaška ulica 77

Seitz-ove Filterazbeste, sredstvo za njegu i očuvanje vina, Filtere i Podrumske Strojeve, Parni kotlovi.
Samoprodaja i skladište: Seitz-Werke G. m. b. H. Kreuznach Maschinenfabrik, Filter und Asbestwerke.

Proizvod. užarske robe, trgovina ribolovnih predmeta i tapetarskih potrebština

Josip Balković

ZAGREB, PAVLA RADIĆA UL. 3

Najveći izbor ribolovnih potrebština za športaše i ribare

N. MILKOVIĆ

ZAGREB
Jelačićev trg 2
Brzoglas 49—21

TRGOVINA MANUFAKTURNE I KRATKO-PLETENE ROBE

AZIENDA GENERALE ITALIANA PETROLI
A. G. I. P. — RIM

Dionička glavnica: JEDNA MILIJARDA LIRA.

Afilijacija u N. D. H.:

OBĆE PETROLEJSKO D. D., ZAGREB
JELAČIĆEV TRG BR. 3

Braća Ševčik, Zagreb

IZRAĐUJE: Brzorezne tokarske klupe, bušilice, revolverske tokarske klupe, brusilice i t. d.

TVORNICA I POSLOVNICA: ZAGREB, PRILAZ BAR. FILIPOVIĆA BR. 20

Naslov za listove: Zagreb 3, p. p. 9 Brzojav: BRAŠEVČIK
Zagreb. - Brzoglas: 24-0-78 - Želj. postaja Zagreb-Sava.

„ĐURĐEVIK"

D. D.
ŽIVINICE, (kotar Tuzla)

RUDNIK MRKOG UGLJENA

Poslovnica: ZAGREB, Zrinjevac 17, II. kat

KAVANA „SPLENDID"

VLASTNICI BRAĆA RUPČIĆ

ZAGREB, Zrinjevac 15 - Brzoglas 99-46

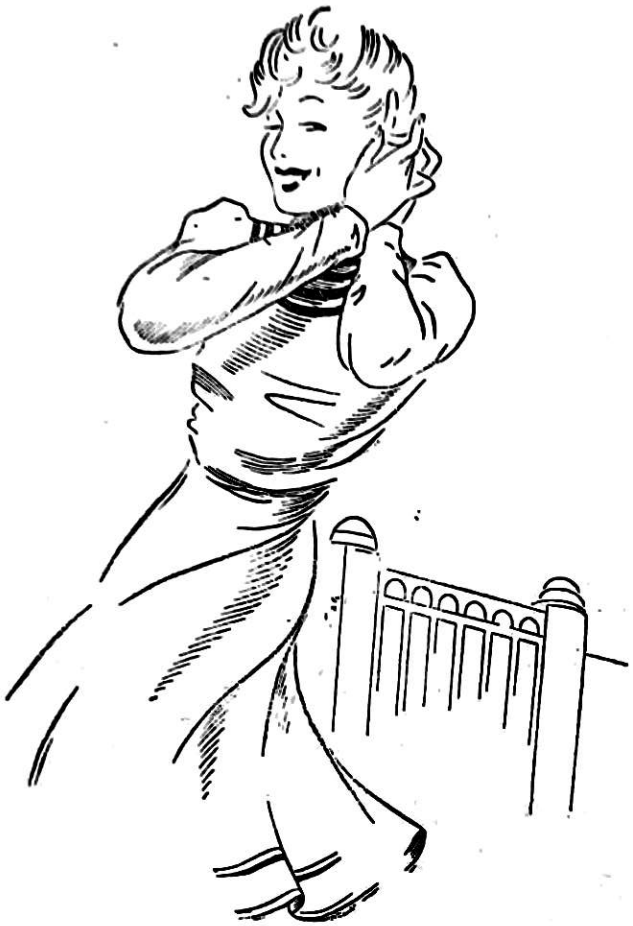

Od ukosnice
do najelegantnije haljine

sve dobijete kod nas pod jednim krovom

R o b n a k u ć a

Kastner i Öhler

Z a g r e b, I l i c a 4 i 6

BONBONI, ČOKOLADA I MARMELADA
najbolji su

›GRIČ‹

GRIČ
Tvornica čokolade, bonbona i marmelade
IVAN KOHEK I DRUG
Zagreb, Pile I. br. 10 - Brz. 85-66, 40-65

KONTINENTALNO

d. d. za trgovinu željezom
ZAGREB VI.
Poštanski pretinac 29 — Mažuranićev trg 5

Brzoglas poslovnice 24-059, 24-050
Brzoglas skladišta 24-424

Trgovci, uvoznici . . .
poslužite se u svim odpremničkim i skladištnim poslovima d o m a ć i m hrvatskim poduzećem

„RAPID"
MEDJUNARODNO ODPREMNIČTVO
ZAGREB
NIKOLIĆEVA UL. 9 — BRZOGLAS 98-40
Zastupstva u svim mjestima Njemačke i Italije. — Najbolja transportna zbirna služba iz svih industrijskih područja inozemstva.

Me-Ba

d. d.

TVORNICA KOVINSKIH PROIZVODA I PRERADBA UMJETNIH MASA

ZAGREB, Fijanova ulica broj 10

Brzoglas: 23-146 i 23-147

Naslov za listove: ZAGREB 1., pošt. pret. 30 - Brzojavi: MEBA, Zagreb

REZERVIRANO

REZERVIRANO

DIONIČKO DRUŠTVO ZA RIBOGOJSTVO ZAGREB

Centrala: ZAGREB, AMRUŠEVA ULICA BROJ 19 — Brzoglas broj 87-92

Brzojavi: „RIBOGOJSTVO"

RIBNJAČARSTVO KONČANICA:

VELIKI ZDENCI — Brzoglas broj 4

RIBNJAČARSTVO POLJANA:

PAKRAČKA POLJANA — Brzoglas broj 8

Imamo na skladištu i dobavljamo uz originalne cijene:

Sve propisane školske knjige, učila, fizičke i kemičke aparate, zemljovide, slike za zornu obuku, itd.

KNJIŽARA I PAPIRNICA

ST. KUGLI — ZAGREB

Ilica broj 30.

Utemeljena godine 1795.

INDUSTRIJA LAKOVA I ULJA D. D.

Radnička cesta br. 43 ZAGREB Radnička cesta br. 43

BRZOJAVNI NASLOV: PERUNIKA — BRZOGLAS: 24548, 24549

PROIZVODI:

sve vrste lakova i uljenih, te suhih boja

SPECIJALNI PROIZVODI:

„FAKTOR, NEOCEL, LUXAL I MUROFIX"

Kromolitografska tvornica

Rožankovski i drug d. d.

Zagreb, Savska cesta 31

Brzoglas broj 25-480

Izradjuje plakate, etikete, vrijednosne papire, te raznih reklamnih tiskanica. Nadalje složive kutije od kartona litografirane ili štampane. Poseban odio za izradu valovite ljepenke za pakovanje u koturima, te izrada raznih kutija po mjeri iz valovite ljepenke.

Državno Šumsko Veleobrtno Poduzeće

›Turopolje‹ Utemeljeno godine 1860.

Vrhovčeva 1 ZAGREB Brzoglas br, 30-47

Parna pilana U TUROPOLJU I GJURMANCU

Na skladištu
ima veliku količinu
potpuno suhe
hrastove i ine gradje

GJURO ČIŽMEK

ZAGREB

OBREŽ 15 • BRZOGL. 93-01

Domaći proizvod vodovodne i plinske armature

PROIZVADJA: svu vodovodnu i plinsku armaturu, te patentirane pipe za vodokotliće
K U P U J E: stari bakar, mjed, cink i t. d.
UZ NAJVIŠE DNEVNE CIJENE

POVJERENIČTVO
TVORNICA TRIKOTAŽE I PLETENE ROBE
C. D. GAON
ZAGREB, Tuškanova 43

„MAJA“
PROIZVOD FINIH KAVINIH SUROGATA

ZAGREB
KUSTOŠIJA — JADRANSKA ULICA (IZA BROJA 48)

Janko Pogačar

(Prije Josip Steiner)

ZAGREB

VLAŠKA ULICA BR 40
BRZOGLAS 23-564

Trgovina staklom i porculanom za električnu rasvjetu i svjetiljkama na veliko, te izradba pergosjenila i svjetiljaka.

GRAĐEVNO PODUZEĆE
Ing. MATE CRNIĆ
ZAGREB, Dvorničićeva 3
IZVADJA VISOKE I DUBOKE GRADNJE

„RIS"

Tvornica gumene robe i kem. proizvoda d. d.

STENJEVAC

BRZOGLAS 70—91

BATES D. D.

VELEOBRTNA PROIZVODNJA
VELIKIH PAPIRNATIH VREĆA
IZ VIŠE SLOJEVA

ZAGREB
JELAČIĆEV TRG 12
BRZOJAV: CROATBATES, ZAGREB

BRZOGLAS:
23041-42
25 - 340
25 - 349

Danas u upotrebi kod:
Tvornica šećera, mlinova, ljuštiona riže i t. d.
Pakovanja žitarica, brašna, posija, šećerne repe, ljekovitog bilja i t. d.
Tvornica cementa, sadre, kreća, umjetnog gnojiva, kemijskih proizvoda, magnezita i t. d.
Dobavljač Hrvatskog Državnog Monopola Nezavisne Države Hrvatske za pakovanje soli.

Tražite izravne ponude, jer svaka vrsta robe zahtjeva prema upotrebi odredjivanje veličine vreće i broj slojeva.

SAMOBORKA dioničko društvo za gradjevnu industriju

ZAGREB Samoborska cesta br. 12 — Brzoglas br. 59-93

„TERABONA": suha plemenita žbuka za fasade
CEMENTNE CIJEVI: mašinalno izrađene
CEMENTNE PLOČICE: izrađene hidrauličnom prešom
MRAMORNA ZRNCA: za terazzo svih vrsta
PIJESAK ZA VRTOVE: šrot bijeli
PIJESAK U SVIM BOJAMA ZA ŽBUKU
UKRASNE VAZE I OSTALI CEMENTNI PROIZVODI
CEMENTI SVIH VRSTA

Uz najniže dnevne cijene

ZALAGAONICA
I
DRAŽBOVAONICA

Gradske štedionice občine slobodnog i kr. glavnog grada Zagreba.

Zalagaonica

(u I. katu) prima u zalog dragocienosti i raznu robu.

Dražbovaonica

(u prizemlju) preuzima na dobrovoljnu prodaju ili dražbu svakovrstne predmete, te na zahtjev podjeljuje na iste založne zajmove do prodaje.

Stalna izložba

otvorena dnevno.

GAJEVA UL. 2 **BRZOGLAS 62-63**

VARTA AKUMULATORI ZA SVE SVRHE

MUNJA TVORNICA AKUMULATORA D.D. ZAGREB, VRBANIĆEVA UL. 50

SERVICE I PRODAVAONICA: ZAGREB, MARTIĆEVA UL. 15 — BRZOGLAS 59-60

Prvo hrvatsko - slavonsko dioničko družtvo za

INDUSTRIJU ŠEĆERA

NASLOV ZA BRZOJAVKE:
ŠEĆERANA, OSIEK

ŽELJEZNIČKA POSTAJA:
OSIEK, Donji grad

BRZOGLAS: 33-63 I 33-68

Čekovni račun Poštanske štedionice broj 35.975. — Tekući račun: Kod Hrv. zem. banke d. d., Zagreb—Osiek.

KRZNARIJA I KEMIČKA BOJADISAONA KRZNA

B. KRULJAC, ZAGREB

ILICA 21 BRZOGLAS 24-071

Pod stručnom spremom, kemički strojim, bojadišem sve vrsti krzna u svim bojama uz jamstvo, kao i sve poslove koji zasijecaju u krznarsku struku.

„N O R I S“

ZAGREB
UL. ARNALDA MUSSOLINIJA 21
Brzojavni naslov: NORIS, Zagreb

VELETRGOVINA ELEKTROTEHNIČKOG, TEHNIČKOG MATERIJALA I STROJEVA
Pošt. pretinac 189. - Brzoglas 74-41 serija.

Posjeduje vlastitu tvornicu elektrotehničkog tvoriva pod imenom

ELEKTROPROIZVOD

POŠTANSKA ŠTEDIONICA

NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Podružnica u SARAJEVU **ZAGREB** Poslovnica u ZEMUNU

Prima uložke na štednju

Blagajna Poštanske Štedionice i svi poštanski uredi u zemlji izdaju štedne knjižice i po njima primaju i izplaćuju uložke bez ikakvih troškova.
Zato je najprikladniji način štednje ulaganje na štednu knjižicu Poštanske Štedionice.

Otvara čekovne račune

i vrši čekovnu službu putem svih poštanskih ureda u državi, brzo, sigurno i povoljno.
Svi prienosi s računa na račun (virmani) obavljaju se bezplatno

Podržava poslovne veze s inozemstvom

te putem kliringa obavlja plaćanje i prima doznake za sve vlastnike čekovnih računa najpovoljnije.

Za uložke kod Poštanske Štedionice jamči država.

Staklana N. Puhalo i B. Pavelić

Zagreb, Petrinjska 2

Želi svima svojim mušterijama

SRETAN BOŽIĆ I NOVU GODINU!

AEG dobavlja električne strojeve i aparate

AEG hrvatsko družtvo za elektriku d. d.
Zagreb, Džemaludina Čauševića ul. 1.

POSLOVNA SREDIŠNJICA ZA PROMET
STOKOM I STOČNIM PROIZVODIMA
U ZAGREBU
▼

BRZOGLAS: 70-25 i 77-49
ČEKOVNI RAČUN POŠT. ŠTEDIONICE BROJ 32263
BRZOJAVNA KRATICA: „ZAPROSTOKA"
▼

DRŽAVNI VJERESIJSKI ZAVOD

SREDIŠNJICA U ZAGREBU

PODRUŽNICE:
Sarajevo, Banja Luka, Zemun i Osiek.

Upravlja svim državnim i javnim zakladama, sirotinjskim i sudbenim polozima.

PODJELJUJE amortizacione zajmove uz zalog nekretnina, koje se nalaze u gradovima i sjedištima kotara, sa 6 ½ posto kamata godišnje i rokom izplate od 10 god. uz uknjižbu na prvom mjestu, kao i vjeresije priradnicima na tekući račun uz zalog nekretnina.

Bavi se svim ostalim bankovnim poslovima.

Za sve obaveze Državnog vjeresijskog zavoda
JAMČI DRŽAVA.

Sve upute daje najpripravnije središnjica u Zagrebu i sve podružnice.

Osječka ljevaonica željeza i tvornica strojeva d. d.

Osiek

Osnovana god. 1912.

Izradjuje:

Motore na usisni plin
Generatore
Željezne konstrukcije
Mostove
Rezervoare
Kazane
Teretne dizalice
Električne i obične bušilice
Tokarske stolove

Poljoprivredne strojeve
Triumph štednjake i peći
Emajlirane kade
Sanitarni email
Radiatore i radiat. kotlove
Vijke, matice, zakovice
Mlinove i transmisije
Sušione za kukuruz, žito, hmelj
Sisaljke

Vodovodne i odvodne cievi
Trgovački liev
Gladila i druge razne kućne potrebštine
Sve vrsti sirovih odljeva
Uskotračni materijal
Kanalizacionu robu
Hidrante, zasune i t. d.

ZADRUGA HRVATSKOG RADIŠE

Središnjica: Zagreb, Zvonimirova ul. 14
(Radišine palače). Brzoglasi: 65-35. 73-71, 22-474

Tvornica i skladište Heinzelova ulica 72 - Brzoglas 87-05

Podružnice: Dubrovnik, Gospić, Karlovac.
Omiš, Split, Sušak, Hrv. Mitrovica, Brod n/S.
Samobor, Vinkovci, Ruma i Zemun

Ispostave: Šid i Vukovar

LANENA INDUSTRIJA d. d. OSIJEK

TKAONICA I PREDIONICA OSIJEK

Tenjska cesta 110
Poštanski pretinac 98
Brzoglas 2351

Proizvodi razne lanene, polulanene i kudeljne tkanine.

TVORNICA ZA PREHRANU LANA I KUDELJE
VLADISLAVCI

Kraj Čepina
Brzoglas: Čepin 1

Odkupljuje lanenu i kudeljnu stabljiku.

Štedionica Nezavisne Države Hrvatske

SREDIŠNJICA U ZAGREBU

Podružnice: OSIEK, SPLIT, BROD, CRIKVENICA, DARUVAR, DUBROVNIK, GOSPIĆ, KARLOVAC, MAKARSKA, NOVA GRADIŠKA, POŽEGA I VRBOVSKO.

Obavlja sve bankovne poslove.

Dioničko društvo

Domaće tvornice predenja i tkanja pamuka DUGARESA

OSNOVANO 1884. GODINE.

Najveće poduzeće ove vrste u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Povlašćeno hrv. industrijsko - trgovačko d. d.

Ilica 10/II. ZAGREB Brzoglas 71-52

P O H I T

Poduzeća, kojima je POHIT vlastnik ili suvlastnik:

Zagrebačka dionička pivovara i tvornica slada, Zagreb, Ilica 226, brzoglas: 24-055.

Prva hrvatska tvornica ulja d. d., Zagreb, Branimirova 61, brzoglas: 22-741.

„ALBERT“ industrijsko i trgovačko d. d., Zagreb, Mesnička 10, brzoglas: 40-79.

„OBNOVA“ d. d. za trgovinu i preradbu sirovina, Zagreb, Magazinska c. 49, brzoglas: 23-619.

„MIRNA“ ugljenokopno d. d., Zagreb. Ilica 31 brzogl.: 68-47

„PRESS - IMPORT“ d. d., Zagreb, Katančićeva 3, brzoglas: 22-557.

„CROATIA“ obavještajni zavod d. d., Zagreb, Ilica 26, brzoglas: 24-147.

„DOMOVINA“ hrvatsko osiguravajuće d. d., Zagreb, Boškovićeva 3, brzoglas: 78-41.

„GOSPODARSTVO“ Zagreb, Javorova 6, brzoglas: 53-56

Povlašćeno hrv. industrijsko - trgovačko d. d.

Ilica 10/II. ZAGREB Brzoglas 71-53

P O H I T

Poduzeća u preuzimanju po POHITU:

Zagrebačka dionička tvornica papira, Zagreb, Zavrtnica 17, brzoglas: 24506.

„LIPA MILL“ tvornica kuverata i konfekcija papira d. d., Zagreb, Maksimirska 10, brzoglas: 23-459.

„GOLUB“ tvornica papirnate robe d. d., Zagreb, Zavrtnica 17, brzoglas: 25-594.

„MAPA“ tvornica listovnih kutija i mapa d. d., Zagreb, Maksimirska 10, brzoglas: 23-459.

Hinko Mayer i drug, Zagreb, Javorova 6, brzoglas: 23-556.

„LIM“ d. d., tvornica željeznih bačava. metalnih proizvoda i kisika, Zagreb, Javorova 6, brzoglas: 22-841.

„ISKRA“ tvornica kemičkih proizvoda i svijeća d. d., Zagreb, Heinzlova 33, brzoglas: 22-841.

Sjedinjene tvornice konoplje i užarske robe d. d., Zagreb, Javorova 6, brzoglas: 23-555.

„UNION“ grafičko nakladni zavod d. d., tiskara i knjigovežnica, Zagreb, Heinzlova 33, brzoglas: 22-841.

„MINERVA“ nakladna tiskara d. d., Zagreb, Javorova 6, brzoglas: 23-557.

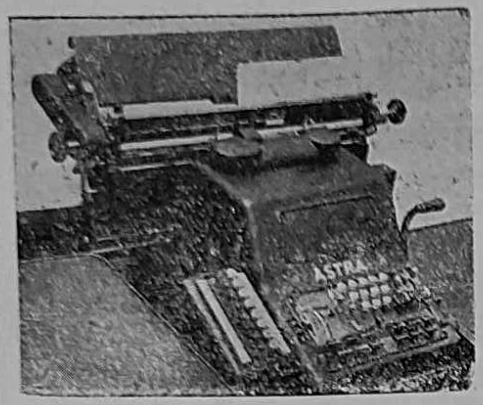

ASTRA

KNJIGOVODSTVENI
I
RAČUNSKI STROJEVI

GLAVNO ZASTUPSTVO

BOGDAN PRISKIĆ I IVO ZUBAK

ZAGREB

VLAŠKA UL. 12 BRZOG. 25-228

„RUNO“

MANUFAKTURA na VELIKO

vl. N. Kinert, N. Sertić i M. Tomljenović

ZAGREB

Draškovićeva 23

Brzoglas! 72-97

VESO

Zagrebačka pletiona

Vlastnici:

Erken & Schneider

Ured i skladište: Trg N 1. Brzoglas 98-08

Tvornica: Šubićeva ul. 64 Brzoglas 23-446

Centralno grijanje, priprema tople vode i ventilacije

IZRAĐUJE

„CENTROTERMA“

ZAGREB

Radnička cesta 53

Brzoglas 23-585

VELETRGOVINA ŽELJEZA I ŽELJEZNE ROBE

MERVAR I HODNIKOVIĆ

ZAGREB — PETRINJSKA 3

POZNATO SOLIDNO

NABAVNO VRELO ZA SVE ŠTO TREBATE

ANDRIJA STANEKOVIĆ

soboslikar i ličilac

ZAGREB, Orahovac 5

IVAN JAVOR

TRGOVINA MUŠKE POMODNE ROBE

ZAGREB

ULICA STIPE JAVORA 10. BRZOGLAS 74-28

Parcelacija „DOM“ d. d.

KUSTOŠIJA

Dr. ANTE PAVELIĆA 17 BRZOGLAS 24-323

Trgovina željeza i svih vrsta građevnog tvoriva

VI. Ing. JOSIP FERIĆ

ZAGREB

Miramarska cesta br. 20

Brzoglas: 22-855, 22-856

Najveće nabavno vrelo svih vrsta gradjevnog tvoriva te tvornička proizvodnja DRVOLIT lakih gradjevnih ploča, dvoslojnih Ka-DRVOLIT ploča za gotove gradjevne elemente, mnogostaničastih lakih „BETOCEL“ ploča za izolaciju zidova, stropova i terasa.

NABAVLJAČKA ZADRUGA HRV. MALOPRODAVAČA S. O. J.
ZAGREB, Petrinjska ul. 11
Brzoglas 59-33, 22-663, 36-34

vrši najpovoljnije sve nabavke živežnih namirnica i ostalih potreba za svoje zadrugare trgovce

ŠTEDNA I NAVJERNA ZADRUGA HRVATSKIH MALOPRODAVAČA S. O. J. U ZAGREBU

prima uloške na stalnu mjesečnu štednju, na nložne knjižice i na tekuće račune, te podjeljuje zajmove svojim članovima uz najpovoljnije uvjete.

„BITORAJ“, PROMET DRVIMA Z. O. J., JEZERANE. POSLOVNICA ZAGREB, TRG MÜNCHENSKIH ŽRTAVA 4. BRZOGLAS 97-26

PARNE PILANE: Sunja, Gomirje, Mala Javornica
PROIZVODNJA I IZVOZ svih vrsti mekane i tvrdo piljene gradje, rudničkog i celuloznog drva.

M. PODLIESSNIG
VELETRGOVINA PAPIRA I LJEPENKE
ZAGREB
BAUEROVA UL. 21
BRZOGLAS 46-88

PODRUŽNE PIVOVARE U BRODU n/S., TUZLI I PETROVARADINU
DIONIČKA PIVARA SARAJEVO
BRZOGLAS: 28-58 BRZOJAVI: PIVARA
RAČUN KOD POŠTANSKE ŠTEDIONICE 3-061

KARLOVAČKA TVORNICA POPLUNA D. D.
KARLOVAC, Gaza br. 4. Brzoglas: 37
IZRAĐUJE SVE VRSTI POPLUNA — OD NAJFINIJIH PA DO NAJOBIČNIJIH

HRVATSKA ZEMALJSKA BANKA D. D.
ZAGREB
Podružnice: Beograd, Crikvenica, Karlovac, Ljubljana, Ujvidék, Osiek, Sušak i Zemun.
Dionička glavnica: Kn 100,000.000—
Brzojavni naslov: ZEMALJSKA.
OBAVLJA SVE BANKOVNE POSLOVE.
Razgranata mreža podružnica i dopisnika u tuzemstvu i inozemstvu.

Posjetite novi Pik Bar

JELAČIĆEV TRG 6. BRZOGLAS: 8773

Prvorazredni razpored
Najbolja glazba Zagreba

Ivan Pavliček

Proizvod kravata i razne šivane robe sa vlastitom tkaonicom tekstilnih proizvoda

Zagreb
Buconjićeva ul. br. 4
Brzoglas 76-71

JAVNO SKLADIŠTE

SKLADIŠTNO I ODPREMNIČKO D. D.

ZAGREB — STROJARSKA CESTA 6

Brzoglas: 22-4-89
Brzojavi: Siodd Zagreb
Pisma: Zagreb I., Pošt. pretinac 151
Postaja: Skladištno i odpremničko d. d., Zagreb
Veleobrtni kolosjek Siodd

ŽELJEZNARIJA IVAN KERN

Jelačićev trg 6 ZAGREB Brzoglas 74-86

Preporučuje svoje
bogato skladište sviju vrsti alata.

„ROKRA“

dioničarsko društvo
za promet robom
ZAGREB, Ribnjak 10/I
Brzoglas: 73-42
brzojavi: ROKRA, ZAGREB

IMPORT-EXPORT

muške i ženske tkanine
dvokolice, krugovalnici
i šivaći strojevi

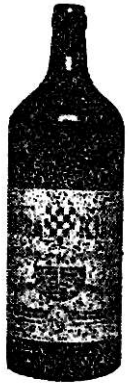

JAMNIČKA KISELICA

IZVRSNA JE DOMAĆA
MINERALNA VODA

ALKALIJSKO MURIJATSKOG KARAKTERA
DOBIVA SE SVUGDJE

◆

UPRAVA VRELA „JAMNIČKA KISELICA“
PISAROVINA ŽELJ. POST. ZDENČINA. TEL. 4

Proizvodi

„Lili Marleen“

Parfum
Poudre
Eau de Cologne
Crême
Raisin

Glavni depot:

Cosmochemia

Samostanska 2a
Brzogl. 24610

„Radničko skladište“

Konfekcija
manufakturne
i pletene robe.

Vlastnik: Josip Nikolić
Petrinjska ulica 4

Želi svojim mušterijama, Sretan Božić i Novu Godinu

Čokolada
Bonboni
Marmelada
Đem
»Negro« kava
Čaj sa rumom

Proizvodi:

Union

Tvornica kandita i čokolade

Zagreb

UPOSLUJE:

2700 radnika

IZRADJUJE:

VUNENE i poluvunene TKANINE za mušku i žensku odjeću,
PLIŠEVE od vune i svile,
PLETENU ROBU.
Gotovu ODJEĆU

POZNATE MARKE

TIVAR

TEKSTILNA INDUSTRIJA D.D.
VARAŽDIN